

МАТЕРІАЛИ
ДРУКУЮТЬСЯ
УКРАЇНСЬКОЮ,
АНГЛІЙСЬКОЮ
ТА ПОЛЬСЬКОЮ
МОВАМИ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА № 2, 2024

заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

ЦЮПРИК Андрій, доктор пед. наук, доцент

Заступники головного редактора

ГОНТАР Зоряна, кандидат наук з держ. упр., доцен

ЛОГВИНЕНКО Вікторія, кандидат філос. наук, доцент

Члени редакційної колегії

БАЛДИНЮК Олена, кандидат пед. наук, доцент;

ГРИЦАНЮК Віта, кандидат політ. наук, доцент;

ДЯКОНА Антоніна, доктор наук, професор;

КОВАЛЬЧУК Віктор, кандидат наук з держ. упр., доцент;

КОСТИШИН Емілія, кандидат іст. наук, доцент;

ЛАЗОР Оксана, доктор наук з держ. упр., професор;

ЛАЗОР Олег, доктор наук з держ. упр., професор;

ОСЕТРОВА Оксана, доктор філос. наук, професор;

ПАСІЧНИК Василь, доктор наук з держ. упр., доцент;

ПЛАТАШ Лариса, кандидат пед. наук, доцент;

ЮНИК Ірина, кандидат наук з держ. упр., доцент;

ЯРЕМЕНКО Олександр, кандидат наук з держ. упр., доцент.

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД)

ЗАРЕЄСТРОВАНО

Національною радою України з питань телебачення
і радіомовлення: Рішення № 414 від 22.02.2024
Ідентифікатор медіа: R30-02802

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності (вул. Клепарівська, буд. 35, м. Львів, 79007, адреса електронної
пошти: ldubzh.lviv@dsns.gov.ua, телефон: (032) 233 32 40).

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України
як друковане періодичне видання категорії «Б» Наказ МОН України № 920
від 26 червня 2024 року (додаток 6)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЛДУ БЖД
(Протокол № 5 від 18.12.2024 р.)

Літературний редактор

Падик Г.М.

Відповідальний редактор

Нагірняк М.Я.

Комп'ютерна верстка

Молодецька О.І.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

ЛДУ БЖД, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007

Контактний телефон:

(099) 60 66 532

E-mail:

ldubgd.soc@gmail.com

Збірник наукових праць «Публічне управління та соціальна робота» видається
з 2023 року. Запланована періодичність – 2 рази на рік. Тематична спрямованість: про-
блеми соціальної роботи, публічного управління, історії соціальної роботи та публіч-
ного управління.

Здано в набір 25.11.2024. Підписано до друку 19.12.2024.
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 9,3. Зам. № 0425/313. Наклад 150 прим.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

О. В. Іванова

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
В ПІДТРИМЦІ ТА РОЗВИТКУ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

5

Г. В. Коваль, М. Ю. Олексієнко

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
СИСТЕМОЮ ОСВІТИ:
ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

11

Н. М. Колісниченко

ФЕНОМЕН БЕЗПЕКИ
В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ

18

В. М. Логвиненко

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ
СЛУЖБ СУПРОВОДУ
В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ:
ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

25

М. П. Шмега, О. С. Думанська

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД
ТА ІНФРАСТРУКТУРНІ ВИКЛИКИ
В ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

30

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О. П. Білецький, М. І. Курій

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА
ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПІДТРИМКИ
ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА МОБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА
ПІД ЧАС ВІЙНИ

35

Л. П. Горбата

СТІЙКІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА
ЗГУРТОВАНІСТЬ
ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

40

**Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців,
О. І. Луцишин**

РИНОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В
УКРАЇНІ

46

CONTENTS

PUBLIC ADMINISTRATION

O. V. Ivanova

ANALYSIS OF PUBLIC
ADMINISTRATION MECHANISMS
IN SUPPORTING AND DEVELOPING
PHYSICAL EDUCATION FOR
PRIMARY SCHOOL STUDENTS

G. V. Koval, M. Yu. Oleksiienko

PUBLIC ADMINISTRATION
OF THE EDUCATION SYSTEM:
CONCEPT AND ESSENCE

N. M. Kolisnichenko

THE PHENOMENON OF SECURITY
IN THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT UNDER ARMED
CONFLICT: CHALLENGES
FOR MANAGEMENT

V. M. Lohvynenko

EXPANSION OF SUPPORT SERVICES
IN THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS:
PATHWAYS AND PROSPECTS

M. P. Shmeha, O. S. Dumanska

COMPREHENSIVE APPROACH
AND INFRASTRUCTURAL
CHALLENGES IN THE INTEGRATION
OF INTERNALLY DISPLACED
PERSONS IN UKRAINE

SOCIAL WORK

O. P. Biletskyi, M. I. Kurii

SOCIAL ADVERTISING
AS A TOOL TO SUPPORT
VOLUNTEERISM
AND MOBILIZE SOCIETY
DURING THE WAR

L. P. Horbata

SUSTAINABILITY AND SOCIAL
COHESION AS THE BASIS
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL COMMUNITIES

**E. I. Kostyshyn, Yu. O. Shevtsiv,
O. I. Lutsyshyn**

THE MARKET OF SOCIAL SERVICES
IN UKRAINE

ЗМІСТ

Н. П. Купновицький

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ
СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ:
ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ,
СПЕЦІАЛЬНІ НОРМИ ТА ПРАВО
НА ЗАХИЩЕНІСТЬ

Л. М. Мельничук, М. В. Кравченко
СУЧАСНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В УКРАЇНІ

**В. І. Николаєва, І. Ю. Суровцева,
Т. В. Ястребцева**
УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ
У ВІДДІЛЕННЯХ ДЕННОГО
ПЕРЕБУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ

Ю. П. Сахарук
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CONTENTS

N. P. Kupnovytskyi

INTERNATIONAL LEGAL
STANDARTS FOR THE SOCIAL
PROTECTION OF PERSONS
WITH DISABILITIES: GENERAL
PRINCIPLES, SPECIFIC NORMS
AND THE RIGHT TO PROTECTION

L. M. Melnychuk, M. V. Kravchenko
MODERN THEORY AND PRACTICE
OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP
IN UKRAINE

**V. I. Nikolaieva, I. Yu. Surovtseva,
T. V. Yastrebtseva**
IMPROVING THE PROVISION
OF SOCIAL SERVICES
IN THE DEPARTMENTS
OF DAY CARE
IN THE TERRITORIAL CENTERS
OF SOCIAL WORK

Yu. P. Sakharuk
MODERN APPROACHES
TO SOCIAL WORK
WITH INTERNALLY DISPLACED
PERSONS IN CONDITIONS
OF MILITARY ACTIONS

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-1>

О. В. Іванова

*Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0682-5607>

ivanovahuup@gmail.com

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ПІДТРИМЦІ ТА РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті здійснено систематизований аналіз механізмів державного управління в підтримці та розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку. В умовах щораз більших проблем зі здоров'ям дітей та підлітків, пов'язаних із недостатньою фізичною активністю, дослідження набуває особливої актуальності. Основна мета роботи полягає в оцінюванні механізмів державного управління щодо підтримки та розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку. У статті використано комплексний підхід, який поєднує аналіз нормативно-правових документів, дослідження практичних заходів, що реалізуються в закладах освіти. Визначено основні механізми державного управління: нормативно-правовий, економічний, організаційно-управлінський та інформаційно-просвітницький. Кожен із цих механізмів аналізується в контексті їх ролі в забезпеченні якісного фізичного виховання, з акцентом на практичні результати їх реалізації. Результати дослідження показують, що наявні механізми не завжди є ефективними, що зумовлено недостатнім фінансуванням, слабкою координацією між відомствами, а також браком актуальної інформації щодо стану фізичного виховання в школах. Окремо розглядаються проблеми підготовки педагогічних кадрів, які здійснюють фізичне виховання, та необхідність впровадження нових освітніх технологій. На основі проведеного аналізу сформульовано низку рекомендацій щодо покращення державної політики у сфері фізичної культури. Зокрема, підкреслено необхідність розроблення цілісної стратегії, яка б об'єднала всі елементи державного управління та забезпечила комплексний підхід до розвитку фізичної активності дітей. Запропоновано активізувати залучення громади та бізнес-структур до реалізації програм фізичного виховання, а також посилити інформаційно-просвітницьку роботу серед населення. Відповідно, автор статті вносить вагомий внесок у наукову дискусію щодо формування державної політики у сфері фізичної культури, пропонує системний підхід до її вдосконалення, що є актуальним в умовах сучасних викликів. У дослідженні підкреслено важливість інтеграції державних, місцевих та приватних ініціатив у сфері фізичного виховання, що сприятиме формуванню здорового способу життя молодого покоління та забезпечить стійкий розвиток фізичної культури в Україні. Наукова новизна статті полягає в комплексному аналізі механізмів державного управління, спрямованих на підтримку та розвиток фізичної культури серед учнів молодшого шкільного віку, що дозволяє систематизувати сучасні підходи та запропонувати практичні рекомендації для їх вдосконалення.

Ключові слова: державна політика, фізичне виховання, молодший шкільний вік, здоровий спосіб життя, освітні стратегії, нормативно-правова база, міжвідомча співпраця, інституційні механізми, управління освітою.

ANALYSIS OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN SUPPORTING AND DEVELOPING PHYSICAL EDUCATION FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article presents a systematic analysis of the mechanisms of public administration in supporting and developing physical culture among primary school students. In the context of increasing health issues among children and adolescents related to insufficient physical activity, this research is particularly relevant. The main objective of this study is to evaluate the mechanisms of public administration that support and develop physical culture for young students. The article adopts a comprehensive approach that combines the analysis of regulatory documents and practical measures implemented in educational institutions. The primary mechanisms of public administration identified include regulatory, economic, organizational-administrative, and informational-educational. Each of these mechanisms is analyzed in the context of its role in ensuring quality physical education, with an emphasis on the practical outcomes of their implementation. The research results reveal that the existing mechanisms are not always effective due to inadequate funding, weak interagency coordination, and a lack of current information on the status of physical education in schools. Additionally, the article addresses the issues related to the training of educators involved in physical education and the need for new educational technologies. Based on the conducted analysis, several recommendations are formulated to improve state policy in the field of physical culture. In particular, the need to develop a comprehensive strategy that would integrate all elements of public administration and ensure a systematic approach to fostering children's physical activity is emphasized. It is proposed to enhance community and business engagement in implementing physical education programs and to intensify informational and educational outreach among the population. Accordingly, the author of the article contributes significantly to the scientific discussion on shaping public policy in the field of physical culture, offering a systematic approach to its improvement, which is essential in the face of contemporary challenges. The study emphasizes the importance of integrating national, local, and private initiatives in the realm of physical education, which will foster a healthy lifestyle among the younger generation and ensure the sustainable development of physical culture in Ukraine. The scientific novelty of the article lies in the comprehensive analysis of public administration mechanisms aimed at supporting and developing physical culture among primary school students, which enables the systematization of existing approaches and the proposal of practical recommendations for their enhancement.

Key words: public policy, physical education, primary school age, healthy lifestyle, educational strategies, regulatory framework, interagency cooperation, institutional mechanisms, educational management.

Постановка проблеми дослідження. Забезпечення розвитку фізичної культури дітей молодшого шкільного віку має стратегічне значення для формування здорового покоління та підготовки фізично активних і соціально свідомих громадян. У цьому контексті державне управління відіграє ключову роль у створенні механізмів підтримки, розвитку і популяризації фізичної активності серед молодшого покоління. З огляду на актуальні виклики та глобальні тенденції формування ефективних підходів у підтримці фізичної культури учнів молодшого шкільного віку стає не лише питанням індивідуального розвитку, але й суспільного блага. Адже недостатня фізична активність у дитячому віці призводить до погіршення здоров'я, зниження когнітивних здібностей та потенційних економічних втрат для держави.

Рівень фізичної активності серед учнів значною мірою визначається комплексом соціально-економічних, культурних та інституційних чинників, які зумовлюють потребу в розробленні цілісної системи підтримки з боку держави. Однак

на практиці ефективність таких заходів залежить від чіткого механізму державного управління, який поєднує нормативно-правові акти, фінансові інструменти, організаційні стратегії та механізми контролю. Саме тому виникає необхідність у ґрунтовному аналізі та систематизації державних механізмів, що спрямовані на розвиток фізичної культури серед учнів молодшого шкільного віку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті державного управління фізичною культурою для учнів молодшого шкільного віку значну увагу приділено сучасним підходам до організації освітнього процесу. О. Алексєєва та І. Курліщук [1] висвітлюють необхідність запровадження європейських освітніх стандартів, наголошуючи на важливості інтеграції фізичної культури в навчальні програми. В. Базенко досліджує вплив децентралізації на розвиток фізичної культури, підкреслюючи переваги адаптації освітніх програм на місцевому рівні. У роботі О. Біляєва розглянуто правовий статус спортив-

них організацій як суб'єктів цивільного права, що є актуальним для правового регулювання цієї сфери. В. Головка та С. Майстро [4] аналізують проблеми, пов'язані з реалізацією державних програм фізичної культури у воєнний час, наголошуючи на необхідності оперативного реагування на нові виклики. С. Домбровська, С. Вавренюк та В. Палюх [5] зосереджують увагу на важливості співпраці між державними та недержавними організаціями для ефективного розвитку фізичної культури. О. Іванова [6] пропонує шляхи оптимізації державного регулювання, що може підвищити доступність і якість фізичного виховання в закладах освіти. Н. Москаленко та О. Алфьоров розглядають організаційно-методичні аспекти уроків фізичної культури, пропонуючи інноваційні підходи до стимулювання активності здобувачів освіти. Цзянь Цзе представляє досвід Китаю в управлінні фізичною культурою, відзначаючи роль приватного сектору. О. Шевчук підкреслює необхідність оновлення нормативно-правових актів для стійкого розвитку галузі, що забезпечить надійну базу для підтримки фізичної культури серед дітей. Таким чином, сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності вдосконалення механізмів державного управління фізичною культурою, адаптації до соціальних викликів та посилення міжсекторальної взаємодії для розвитку фізичного виховання в молодшій школі.

Метою статті є здійснення аналізу механізмів державного управління в підтримці та розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Системна діяльність органів державної влади щодо управління фізичною культурою і спортом на державному рівні є механізмом державного управління в цій сфері. Ця діяльність передбачає розвиток фізичної культури і спорту шляхом застосування різноманітних методів, засобів і важелів впливу з дотриманням основних принципів управління відповідно до встановлених функцій і повноважень. Державне управління у сфері фізичної культури і спорту визначається як скоординована діяльність органів державної влади, що відповідає загальнодержавним інтересам і державній політиці в цій сфері. Основною метою є створення оптимальних нормативно-правових, організаційних та адміністративних умов, що сприятимуть функціонуванню системи ресурсного забезпечення фізичної культури і спорту в Україні [7].

Механізми державного управління фізичною культурою та спортом повинні бути максимально відповідні сучасному розвитку України, реагувати на ймовірні внутрішні та зовнішні поточні зміни

в українському суспільстві та зосереджуватися на функціональній меті управління правовими, організаційними та економічними процесами, спрямованими на оптимізацію функціонування матеріальних механізмів, як-от технічне, фінансове, кадрове та інформаційне забезпечення.

Відносно цього доцільним є представлення авторського визначення поняття. Механізм державного управління в підтримці та розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку – комплекс взаємопов'язаних нормативно-правових, фінансових, організаційних та інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічного фізичного та психоемоційного розвитку дітей, формування в них здорових навичок, а також інтеграцію фізичної культури в загальноосвітній процес. Цей механізм охоплює забезпечення ресурсів, регуляцію та контроль державними інституціями за якістю програм фізичного виховання, мотивування педагогічних кадрів та залучення батьківської громади, що разом сприяє гармонійному зростанню особистості та підвищенню загального рівня здоров'я молодого покоління, підтримуючи суспільні пріоритети та національні цілі у сфері охорони здоров'я і освіти.

На рівні місцевого самоврядування може бути застосований (непрямий) місцевий організаційно-управлінський механізм, який регулюватиме окремі питання в підсистемі сфери «Спорт для всіх». Структура такого механізму є складною і залежно від напрямку вдосконалення певного виду опори може набувати ознак орієнтації на предмет (специфічність). Схема класифікації дозволяє більш чітко визначити зміст механізмів залежно від мети її застосування, а отже, вибрати більш ефективні методи, засоби, інструменти для її реалізації. Будь-який із зазначених вище механізмів складається з методів, інструментів та важелів впливу управління, зміст яких фактично формує зміст певного типу механізму.

Держава має гарантувати диверсифікацію джерел фінансування галузі через економічний механізм, зосереджуючись на двох основних напрямках. Перший напрям передбачає стимулювання як комерційних, так і недержавних некомерційних структур до надання послуг з фізичної культури та спорту широкому колу споживачів, охоплюючи професійних та міжнародних спортсменів, а також пропозицій, спрямованих на широкі верстви населення для сприяння їх фізичній формі та активному довголіттю.

Другий напрям полягає в розподілі обов'язків, пов'язаних з управлінням і підтримкою фізичної культури і спорту, на регіональний і місцевий

рівні управління. Це делегування створює конфлікт із початковою метою централізації управління в органах державної виконавчої влади, оскільки недержавний комерційний сектор постає проти цього завдання. З огляду на те, що фізична культура і спорт є невід'ємною частиною національної економіки, вони, безсумнівно, є і сферою державного контролю [3].

Створення економічних стимулів для представників бізнесу має вирішальне значення для стимулювання їх інвестицій. У процесі децентралізації громади отримують додатковий фінансовий ресурс під час формування бюджетів, а тому постає питання, як ефективно їх використати. У цьому контексті вкрай доцільним є законодавче закріплення 30% надходжень акцизного податку з алкогольних напоїв і тютюнових виробів, що надходять до місцевого бюджету, на розвиток фізичної культури і спорту [2].

Важливим завданням державної політики у сфері фізичної культури і спорту є створення оптимальної моделі управління галуззю. Ця модель має розмежувати та узгодити компетенцію та повноваження всіх суб'єктів фізичної культури та спорту на національному, регіональному та місцевому рівнях. Законодавча база, що регулює розвиток фізичної культури і спорту, тісно пов'язана із законами про освіту, охорону здоров'я та місцеве самоврядування. Вона охоплює широкий спектр законодавчих актів, які регулюють правовідносини, що виникають щодо прав учнів початкової школи на заняття фізичною культурою і спортом, а також на зміцнення здоров'я шляхом активного способу життя. Ці закони є важливим інструментом сучасної державної політики, спрямованої на підвищення якості життя громадян України. Розвиток системи за принципом «знизу вгору» дозволить більш ефективно задовольняти інтереси та потреби населення [8].

Фізичне виховання як окрема сфера правового державного управління регулюється різними законодавчими та підзаконними актами, які мають різний ступінь юридичної сили. У сфері спортивного права можна виділити декілька категорій правових інститутів, включаючи загальну, галузеву, підгалузеву та функціональну класифікації. Прояв цих правових інститутів виражається в конкретних актах представницьких органів та органів державного управління, а також у положеннях, статутах, правилах та інструкціях [10].

Забезпечення фізичною культурою і спортом додатково підтримується рішеннями, прийнятими обласною та міською владою. Органи місцевого самоврядування мають можливість дозволити проведення занять у спортивних закладах облас-

ного та міського типу безкоштовно або на пільгових умовах для дітей шкільного віку, дітей з мало-забезпечених сімей та багатодітних сімей. Крім того, в разі необхідності виділення компенсації за користування спортивними спорудами вона може здійснюватися за рахунок коштів державного, місцевого бюджетів чи інших передбачених законодавством джерел. Отже, можна зробити висновок, що частка бюджетних коштів, спрямованих на утримання фізкультурно-спортивних споруд і заходів, залежить від поточного стану відповідного бюджету [5].

Слід зазначити, що основні недоліки та проблеми механізмів державного регулювання пов'язані зі спробами поставити та розв'язати нові завдання за допомогою старих методів і принципів централізованого управління, які не дають бажаних результатів. Розглянемо найважливіші проблеми механізму державного регулювання фізичної культури та спорту на регіональному рівні:

- відсутня система та послідовність у реалізації запланованих заходів; слабо розвинена система моніторингу розвитку фізичної культури та спортивних послуг;

- механізми прийняття рішень, що стосуються фізичної культури та спорту, не були істотно модернізовані;

- міжвідомча координація стратегічних завдань фізичної культури та спортивної політики залишається на низькому рівні, незважаючи на створення нових координаційних структур;

- важливість фізичної культури та спорту для підтримки і розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку на регіональному рівні лише декларується, що залишає значну кількість нерозв'язаних проблем щодо формування соціального середовища, яке сприяє розвитку цієї сфери.

Отже, значна частина організаційних структур у сфері фізичної культури та спорту в Україні та їх керівних органів є причиною низького рівня ефективності економічного механізму державного управління освітою з фізичної культури та спорту, зловживання необхідними економічними ресурсами, фінансування нецільового адміністративного персоналу. Для подолання цих проблем необхідно впровадити правові та організаційні реформи системи управління у сфері фізичної культури і спорту, які передбачають цілеспрямовану співпрацю зі спортивними клубами, які надають освітні та спортивні послуги.

Ефективне управління у сфері фізичної культури залежить від координації діяльності різних державних, громадських і приватних структур,

а також від забезпечення належного рівня компетентності педагогів і адміністраторів. Висококваліфіковані вчителі фізичної культури є основою якісного навчання. Підвищення кваліфікації педагогів через семінари, курси та тренінги є необхідною умовою успішного проведення занять. Ефективна підтримка фізичної культури вимагає узгоджених зусиль між Міністерством освіти, Міністерством охорони здоров'я та місцевими органами влади, що дозволяє комплексно розв'язувати проблеми та залучати всі необхідні ресурси. Розроблення системи моніторингу та оцінювання дозволяє аналізувати якість фізичного виховання, а також ефективність державних програм й ініціатив. Це допомагає виявляти слабкі місця і вчасно коригувати освітні процеси. Необхідно впроваджувати більш сучасні управлінські підходи та цифрові інструменти для підвищення прозорості й ефективності організаційного процесу.

Важливим складником підтримки фізичної культури серед молодшого шкільного віку є формування позитивного ставлення до здорового способу життя, що вимагає активної інформаційно-просвітницької роботи. Проведення інформаційних кампаній, семінарів і тематичних занять, спрямованих на популяризацію фізичної культури, дозволяє формувати культуру здорового способу життя в сім'ях і школах. Інформування через ЗМІ про успішні приклади фізичної активності серед дітей, організацію спортивних заходів та досягнення школярів допомагає підвищувати інтерес до фізичної активності на національному рівні. Проведення масових спортивних заходів, як-от спортивні дні, змагання, фестивалі, сприяє інтеграції фізичної культури в повсякденне життя дітей, мотивуючи їх до регулярної фізичної активності.

Інформаційно-просвітницький механізм потребує оновлення з урахуванням сучасних комунікаційних технологій, що дозволить забезпечити його гнучкість та ефективність у поширенні інформації про фізичну активність серед дітей.

Система фізичного виховання має зазнати трансформації, спрямованої на вдосконалення програмного, науково-методичного, нормативно-правового забезпечення, приведення стандартів і нормативних документів у відповідність до нових вимог і можливостей розвитку фізичної культури молодшого шкільного віку. У цьому контексті вкрай важливо розв'язати питання створення ефективної організаційної структури державної політики щодо фізичного виховання та національного законодавства. Ця структура повинна враховувати унікальні національні осо-

бливості та менталітет українського населення, а також сучасний стан і перспективи розвитку фізичної культури і спорту, поряд із соціально-економічними можливостями держави [9].

Загалом, аналіз механізмів державного управління у сфері підтримки та розвитку фізичної культури для учнів молодшого шкільного віку свідчить про необхідність комплексного підходу. Розвиток цієї сфери вимагає поєднання нормативно-правових, фінансових, організаційних та інформаційних інструментів, спрямованих на забезпечення стійкої та ефективної системи фізичного виховання в школах. Водночас існує потреба в розробленні інтегрованої системи моніторингу та оцінювання ефективності цих заходів, що дозволить своєчасно реагувати на проблеми, які виникають, та підвищувати якість фізичного виховання.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що ефективна підтримка фізичної культури серед учнів молодшого шкільного віку потребує підходу, заснованого на поєднанні нормативно-правових, фінансових, організаційних та інформаційних інструментів державного управління. Проте сучасні механізми підтримки фізичної активності серед учнів часто стикаються з такими проблемами, як недостатнє фінансування, брак ефективного моніторингу та неефективне міжсекторальне співробітництво. Ці аспекти потребують доопрацювання для забезпечення їх довготривалої ефективності та гнучкості в адаптації до плінних соціально-економічних умов.

Підтримка та розвиток фізичної культури серед учнів молодшого шкільного віку вимагає обґрунтованої державної політики, яка би відповідала сучасним потребам суспільства. Формування і вдосконалення механізмів державного управління в цій сфері сприятиме не лише фізичному розвитку молодого покоління, а й формуванню здорового способу життя, що є важливим елементом сталого розвитку держави.

Список літератури:

1. Алексеева О., Курліщук І. Новітні освітні тренди в організації навчання в умовах викликів сьогодення. *Імплементація європейських стандартів в українські освітні дослідження* : збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.). Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2020. С. 7–10.
2. Базенко В.А. Механізми підтримки розвитку фізичної культури та спорту в умовах децентралізації. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 172–178.
3. Біляев О.О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права : дис. ... на здобуття наук. сту-

пеня кандидата юридичних наук : 12.00.03. Харків, 2015. 197 с.

4. Головка В.В., Майстро С.В. Необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану* : матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький, 2022. С. 32–35.

5. Домбровська С.М., Вавренюк С.А., Палюх В.В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні. Харків : НУЦЗУ, 2020. 313 с.

6. Іванова О.В. Удосконалення механізмів державного регулювання у сфері фізичної культури і спорту в Україні. *Публічне урядування*, 2021. № 27(2). С. 16–21.

7. Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2013. 18 с.

8. Москаленко Н, Алфьоров О. Організаційно-методичні аспекти сучасного уроку фізичної культури. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 1. С. 196–200.

9. Цзянь Цзе. Механізм управління фізичною культурою і спортом в умовах розвитку ринкової економіки в Китаї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005 141 с.

10. Шевчук О.Р. Правовий механізм державного регулювання фізичної культури й спорту. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 189–195.

References:

1. Aleksieieva, O., & Kurlishchuk, I. (2020). Novitni osvritni trendy v orhanizatsii navchannia v umovakh vyklykiv sohodennia [The latest educational trends in the organisation of training in the context of today's challenges]. *Implementatsiia yevropeiskyykh standartiv v ukrainski osvritni doslidzhennia: Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Ukrainskoi asotsiatsii doslidnykiv osvity (26 chervnia 2020 r.)*. Drohobych: TzOV "Trek-LTD", 7–10 (in Ukrainian)

2. Bazenko, V. A. (2018). Mekhanizmy pidtrymky rozvytku fizychnoi kultury ta sportu v umovakh detsentralizatsii [Mechanisms for supporting the development of physical culture and sports in the context of decentralisation]. *Molodyi vchenyi. 1*. 172–178. (in Ukrainian)

3. Biliaiev, O. O. (2015). Sportyvni orhanizatsii yak subiekty tsyvilnoho prava [Sports Organisations as Subjects of Civil Law]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.03. Kharkiv, 197 p. (in Ukrainian)

4. Holovko, V. V., & Maistro, S. V. (2022). Neobkhidnist udoskonalennia derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i masovoho sportu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The need to improve the state target social programme for the development of physical culture and mass sports under martial law in Ukraine]. *Aktualni problemy fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii v umovakh voiennoho stanu: materialy Rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh (v avtorskii redaktsii)*, (m. Kropyvnytskyi, 16 veresnia 2022 roku). Kropyvnytskyi, 32–35. (in Ukrainian)

5. Dombrovska, S. M., Vavreniuk, S. A., & Paliukh, V. V. (2020). Derzhavne rehuliuвання fizychnoi kultury ta sportu v Ukraini [State regulation of physical culture and sports in Ukraine]. Kharkiv: NUTsZU. 313 p. (in Ukrainian)

6. Ivanova, O. V. (2021). Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання u sferi fizychnoi kultury i sportu v Ukraini [Improving the mechanisms of state regulation in the field of physical culture and sports in Ukraine]. *Publichne uriaduvannia*, 27 (2), 16–21. (in Ukrainian)

7. Morhunov, O. A. (2013). Administratyvno-sportyvne pravo yak pidhaluz administratyvnogo prava Ukrainy [Administrative and sports law as a sub-branch of administrative law of Ukraine]: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia. 18 p. (in Ukrainian)

8. Moskalenko, N, & Alforov, O. (2016). Orhanizatsiino-metodychni aspekty suchasnoho uroku fizychnoi kultury [Organisational and methodological aspects of the modern physical education lesson]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia. 1*. 196–200 (in Ukrainian)

9. Tszian Tsze (2005). Mekhanizm upravlinnia fizychnoiu kulturoiu i sportom v umovakh rozvytku rynkovoï ekonomiky v Kytai [Mechanism of Physical Culture and Sports Management in the Development of Market Economy in China]: dys.... kand. ped. nauk: 13.00.04: Kyiv. 141 p. (in Ukrainian)

10. Shevchuk, O. R. (2019) Pravovyï mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання fizychnoi kultury y sportu [Legal mechanism of state regulation of physical culture and sport]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriia: Derzhavne upravlinnia. 2*. 189–195. (in Ukrainian)

О. В. Іванова

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 06.11.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-2>

Г. В. Коваль¹, М. Ю. Олексієнко²,

¹Державний університет економіки і технологій, м. Кривий Ріг, Україна

²Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5317-6876> – Коваль Г.В.

<https://orcid.org/0000-0002-2883-9671> – Олексієнко М.Ю.

koval_gv@duet.edu.ua

malgor999@gmail.com

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Метою статті є висвітлення особливостей публічного управління системою освіти в Україні, визначення сутності поняття «освіта» та її основних функцій. Встановлено, що в сучасних умовах прогресивний розвиток держави неможливий без постійного вдосконалення системи освіти і науки, який забезпечується працівниками сфери освіти. Досліджено поняття і зазначено, що освіта – це процес та результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також моральної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя й індивідуальну своєрідність цієї особистості. Доведено, що освіта являє собою багатфункціональну систему. Її основним покликанням є підготовка людини до самостійного життя та праці на основі набуття необхідних знань і формування відповідних компетенцій. Освіта виконує ряд функцій, основними серед яких є: соціальна, пізнавальна, комунікативна та функція психологічної підтримки особистості. Освіта завжди була особливою функцією суспільства і держави, спрямованою на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства та громадянина держави. Через освіту як найбільш масовий соціальний інститут здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Управління освітою в Україні здійснюється системою державних органів та органів місцевого самоврядування. Публічне управління системою освіти є визначальним чинником для розвитку суспільства загалом. Управління освітою залежить від методології й організації, що характеризують цілі та методи їх досягнення, функції, повноваження та відповідальність за якість освіти. Подальші дослідження сприятимуть розробленню інноваційних підходів до публічного управління освітою, що своєю чергою дозволить забезпечити її відповідність потребам суспільства, враховуючи сучасні виклики та особливості повоєнної відбудови України. Загалом, це створить умови для сталого розвитку держави та інтеграції України в європейський і світовий освітній простір.

Ключові слова: публічне управління, система освіти, основні функції, освітній простір, людський капітал.

G. V. Koval¹, M. Yu. Oleksiienko²

¹State University of Economics and Technologies, Kryvyi Rih, Ukraine

²Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION OF THE EDUCATION SYSTEM: CONCEPT AND ESSENCE

The article is aimed at highlighting the features of public administration of the education system in Ukraine, determining the essence of the concept of «education» and its main functions. It is established that in modern

conditions progressive development of the state is impossible without continuous improvement of the system of education and science, which is provided by workers in the field of education. The concept is investigated and it is specified that education is a process and result of mastering by the person of a certain system of sciences, knowledge, practical skills and skills and related to them of one or another level of development of its mental-cognitive and creative activity, as well as moral culture, which in their totality determine the social face and individual originality of this personality. It is proved that education is a multifunctional system. Its main vocation is to prepare a person for independent life and work on the basis of acquiring the necessary knowledge and the formation of appropriate competencies. Education performs a number of functions, the main among which are: Social, cognitive, communicative and the function of psychological support of the individual. Education has always been a special function of society and the state, aimed at the formation and development of socially significant qualities of each person as a member of society and citizen of the state. Through education, as the most mass social institution, the influence on the formation of the consciousness of society is exercised, the processes of conscious self-development of citizens are regulated. Education management in Ukraine is carried out by the system of state bodies and local self-government bodies. Public administration of the education system is a determining factor for the development of society as a whole. Education management depends on the methodology and organization that characterize the goals and methods of their achievement, function, authority and responsibility for the quality of education. Further research will contribute to the development of innovative approaches to public education management, which, in turn, will ensure its compliance with the needs of society, taking into account the current challenges and peculiarities of the postwar reconstruction of Ukraine. In general, this will create conditions for sustainable development of the country and Ukraine's integration into the European and world educational space.

Key words: public administration, education system, basic functions, educational space, human capital.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Публічне управління системою освіти в Україні є однією з ключових сфер, яка визначає суспільно-економічний розвиток та соціальну стабільність держави, а також якість людського капіталу. В умовах сучасних викликів ефективність управління освітою потребує нового підходу, орієнтованого на забезпечення доступності, якості та відповідності освітніх послуг потребам суспільства. Незважаючи на численні реформи, система освіти в Україні стикається з низкою проблем, які стримують її розвиток, основними серед яких є децентралізація управління освітою, недостатнє фінансування, якість і цифровізація освіти. Сьогодні важливим є й відповідність освіти потребам ринку праці.

В умовах реформування системи освіти публічне управління має забезпечити створення умов для ефективного функціонування освітніх закладів, розвитку людського капіталу та інтеграції України до європейського освітнього простору. Розв'язання зазначених проблем потребує комплексного підходу, орієнтованого на розвиток інноваційного потенціалу, підвищення підзвітності освітніх установ і залучення широкого кола зацікавлених сторін до процесу публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням публічного управління системою освіти в Україні присвячено праці таких вітчизняних вчених: Г. Атаманчука, Ю. Кальниша, Г. Коваль, Н. Колісніченко, І. Лопушинського, С. Саханенка та інших. Проте публічне управління освітою і нині потребує подальшого розроблення, адже існує ряд невирішених проблем,

пов'язаних із забезпеченням рівного доступу до якісної освіти, вдосконаленням механізмів фінансування, адаптацією освітніх програм до потреб сучасного суспільства та ринку праці, розвитком цифрової інфраструктури, а також створенням прозорої та відкритої системи підзвітності й оцінювання ефективності освітніх реформ.

Питання щодо сутності поняття освіти, її основних функцій давно хвилюють учених та науковців. Одні стверджують, що освіта – це процес, інші – що це соціокультурний інститут. Л.М. Гриневич стверджує, що освіта – це цінність [5, с. 15]. С.У. Гончаренко освіту пов'язує з навчанням, позначаючи її формувальний вплив на особистість [4, с. 614]. Низка учених стверджують, що освіта являє собою багатофункціональну систему [11, с. 44]. Об'єктивна характеристика розвитку державного управління освітою висвітлюється в працях таких учених: В. Авер'янова, В. Бакуменко, М. Князева, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Нижника та ін. Водночас зміни соціально-економічної структури суспільства потребують підвищення уваги до розвитку освіти з позицій демократизації та системи публічного управління.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану публічного управління системою освіти, визначення сутності поняття «освіта» та розгляд її основних функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах прогресивний розвиток держави неможливий без постійного вдосконалення системи освіти і науки, що забезпечується працівниками сфери освіти.

Натепер під терміном «освіта» розуміють спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини. При цьому провідними тенденціями розвитку освіти виступають: визнання готовності здобувачів освіти не лише до соціальної адаптації, а й до активного освоєння ситуацій соціальних змін; адаптація освітнього процесу до щораз більших запитів і потреб особистості й суспільства згідно з національними і культурними традиціями; масовий і неперервний характер освіти в крос-культурному світовому просторі [12, с. 615].

Це «процес та результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також моральної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя й індивідуальну своєрідність цієї особистості» [6].

Як зазначають науковці, найбільшого визнання набули підходи до розгляду освіти за такими аспектами:

1) процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості, збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури, створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда та його становлення як інтегрованого члена суспільства з виконанням функції наступності поколінь;

2) соціокультурний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню й удосконаленню суспільства за допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації окремих індивідів, вираженому в системі, що містить освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, які забезпечують їх функціонування і розвиток [6, с. 165].

На думку Л.М. Гриневич, нині поняття «освіта» розуміється широко та окреслюється різними контекстами: освіта – цінність (державна, суспільна, особистісна); система різноманітних закладів освіти й освітніх установ; особливий процес; різнорівневий результат; соціокультурний феномен; соціальний інститут, що впливає на стан свідомості суспільства [5, с. 15].

Важливого значення для розвитку суспільства набуває осмислення якісно нових ознак і смислів сучасної освіти в умовах цивілізаційних змін нашої історичної доби, розуміння тенденцій її розвитку, внутрішніх протиріч і механізмів прогресу. Поняття «освіта» за останні роки значно змінило

свій зміст. Розгляд генезису цього поняття показує, що воно ввійшло у вітчизняний педагогічний лексикон лише у XVIII столітті для позначення розвивального та виховного формувального впливу навчання на особистість [5]. Тривалий час поняття «освіта» вживалося як синонім поняття «виховання». Пізніше воно набуває специфічного термінологічного значення, яке пов'язується з навчанням, позначаючи його формувальний вплив на особистість [4, с. 614].

За півтора століття від розуміння освіти як нормованого процесу, спрямованого на трансляцію наступним поколінням соціально-значущого й культурно-історичного досвіду та забезпечення наступності поколінь; процесу й результату засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь й навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної й творчої діяльності, а також морально-естетичної культури [4]; цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства й держави [7] дослідники дійшли до якісно інших характеристик поняття «освіта». Освіта розглядається нині як: процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальна сфера соціального життя; унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен; сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку; процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання й розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей [5, с. 23].

Освіта спрямовує життя суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра»; формує нове мислення, нове бачення сенсу життя. А тому, як стверджує К. Ясперс, концепція людського існування полягає в його цілісності й повинна включати і майбутнє [14].

Як зазначають учені й педагоги, освіта є багатofункціональною системою. Звичайно, її основним покликанням є підготовка людини до самостійного життя та праці на основі набуття необхідних знань та формування відповідних компетенцій [11, с. 44]. Освіта виконує низку інших функцій, а саме:

- а) соціальну функцію;
- б) пізнавальну функцію;
- в) комунікативну функцію;

г) функцію психологічної підтримки особистості тощо.

Досліджуючи більш детальніше ці функції, слід зазначити, що соціальна функція освіти полягає у визначенні її ролі як соціального інституту стосовно потреб суспільства або його частини. Соціальні функції освіти розглядаються в широкому розумінні як категорія, що відбиває зміст діяльності окремих елементів соціальної системи загалом і взаємодію їх з освітою. Олесья Линовицька зазначає, що до основних соціальних функцій освіти як соціального інституту належать:

- соціально-економічні, пов'язані з формуванням і розвитком інтелектуального та наукового, технічного і кадрового потенціалу суспільства;
- соціально-політичні, пов'язані із забезпеченням безпеки суспільства, соціального контролю, соціальної мобільності, стійкого розвитку суспільства, його відносин щодо загальноцивілізаційних процесів;
- соціокультурні (культуротворчі), що дозволяють розвивати, зберігати і транслювати духовну спадщину, формувати особистість [11].

Освіта як соціальний інститут у сучасному суспільстві є також найважливішим джерелом і каналом соціальної мобільності та відіграє значну роль у соціальній диференціації членів суспільства, розподілі індивідів за соціальними прошарками і всередині них [11, с. 46].

Пізнавальна функція є однією з найважливіших в усіх підходах до ролі освіти в соціумі. Вона полягає в забезпеченні молодого покоління необхідними знаннями, сприяє розвитку його навчальних здібностей, умінь і навичок, задоволенню пізнавальних інтересів та потреб, створенні умов для отримання актуальної інформації з питань сучасної політики, права, етики, культурології, психології тощо. Учені зазначають, що інформація являє собою нові відомості про навколишній світ, одержувані в результаті взаємодії з ним, а також дані про щось, які розглядаються в аспекті передачі їх у часі й просторі [2]. Пізнавальна функція освіти актуалізується в сучасних умовах через те, що «розвиток людства набирає все більш динамічного характеру. Про це свідчить аналіз будь-якої сфери суспільного життя. Зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. А це означає, що за звичної, традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо не тільки в гарній школі, а й у найкращому університеті. Тому що здобути в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, й навпаки – обов'язково з'являться нові знання, без засвоєння

яких фахівець не буде ефективним та й взагалі людина не зможе бути сучасною часу нових знань, тобто втратить конкурентоспроможність» [4].

Важливою для нашого дослідження є комунікативна функція освіти. Як зазначає І. Зязюн, комунікація пов'язана зі спілкуванням, передаванням інформації від однієї людини до іншої. Вона постає як специфічна форма взаємодії людей у процесі пізнавальної та практично-предметної чи трудової діяльності за допомогою мови чи інших знакових систем. Її сутність у контексті освіти полягає в тому, щоб забезпечити взаємозв'язок між викладачами і здобувачами освіти з метою обміну почуттями, думками, поглядами, світоглядними та ціннісними позиціями з питань громадянського життя, суспільно-політичних, правових, моральних та естетичних відносин у суспільстві. Комунікативна функція освіти в навчанні та вихованні молоді є об'єктивно необхідною [4]. Оскільки спілкування є умовою порозуміння, то перед освітою постало важливе завдання – забезпечити відкриті спілкування та взаємодію зі здобувачами освіти задля того, щоб складні та неоднозначні питання професійного, суспільного та особистого життя отримували діалектичне осмислення з урахуванням поглядів та позицій, які набули актуального характеру. А тому комунікативна функція передбачає створення умов для обміну думками, поглядами, висловлювання власних позицій та міркувань, а також дотримання викладачами відповідного такту, стилю й образу поведінки у спілкуванні зі здобувачами вищої освіти. Таким чином, комунікативна функція символізує кроки, які покликані здійснювати викладачі з метою забезпечення навчально-виховного процесу зі здобувачами освіти під час обговорення, осмислення, практичного розв'язання питань професійного, культурного, громадянського змісту й спрямованості.

Заслугує на окрему увагу й організаційна функція, сутність якої полягає в організації різних видів та напрямів діяльності здобувачів освіти, яка пов'язана з використанням, збереженням і примноженням цінностей у повсякденному житті, навчанні, праці, дозвіллі тощо. Як ми вже знаємо, в навчально-виховному процесі здобувачі освіти набувають певних знань, умінь, навичок, компетентностей, що збагачують їхні поняття та уявлення про цінності громадянського суспільства. Вони вчаться самостійно приймати рішення, визначати своє ставлення до певних ситуацій суспільно-політичного життя, морально-правових відносин, практики використання широкого спектру громадянських цінностей, прав та свобод людини і громадянина.

Функція психологічної підтримки особистості передбачає надання психологічної допомоги особистості в складних життєвих обставинах, ситуаціях, сприяє налагодженню життя та адаптації в суспільстві [12]. Досліджуючи сутність психологічної допомоги, ми погоджуємося з думкою вчених про те, що вона являє собою психологічну підтримку особам із використанням методів психологічної допомоги, реабілітації, психотерапії, психоконсультації [3]. Розглянемо більш детально зазначені аспекти. Психологічна реабілітація – це комплекс медичних, соціальних, психологічних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію, компенсацію порушених психічних функцій, особистих властивостей, станів та видів діяльності, систем відносин людини зі світом, що забезпечуватиме її успішність функціонування в суспільстві. Інші науковці визначають це поняття як психічну реабілітацію. Здатність особистості до самореабілітації полягає у відновленні, конструктивному прийнятті ситуації, переході на вищий рівень буття в доланні труднощів і спрямована на самостійну боротьбу людини зі складними життєвими обставинами, що не є кризовими [9].

На думку І.С. Орлай, освіта виконує три важливі функції: людинотворчу – забезпечення певного рівня знань, грамотності, стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо; технологічну – забезпечення «бази життя»; формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, професійної діяльності; розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо; гуманістичну – виховання людей в дусі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо) [12, с. 615].

Освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. Через освіту як найбільш масовий соціальний інститут здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Як соціальне й культурне явище освіта є атрибутом людства, невід’ємним його супутником у поступальному русі еволюційного розвитку [13, с. 22].

Важливими для нашого дослідження є також процес управління в системі освіти. Значний внесок у розвиток теорії освітнього менеджменту зробили зарубіжні й вітчизняні вчені, серед яких Н. Верхоглядова, С. Домбровська, Л. Іщук,

І. Каленюк, Г. Коваль, В. Куценко, І. Лопушинський, С. Мамонтов, М. Матвій, С. Мельник, І. Новікова, Т. Оболенська, Р. Патора, Т. Поствейт, В. Сафонова, С. Семенюк, А. Тайджман, О. Тимошенко, Н. Чухрай, Л. Яковенко та ін. Деякі аспекти якості роботи та конкурентоспроможності закладів вищої освіти вивчали українські вчені, зокрема: В. Заболотний, К. Корсак, А. Ломоносов, О. Мещанінов, Т. Решетілова. Однак в умовах мінливого ринкового середовища це питання вимагає постійного дослідження і напрацювання механізму його врегулювання [1, с. 64].

Управління освітою в Україні здійснюється системою державних органів та органів місцевого самоврядування. 16 жовтня 2014 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову, якою затверджено Положення про Міністерство освіти і науки України. Згідно з даним документом Міністерство освіти і науки України (МОН) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. У 2019 році було внесено відповідні зміни до цього положення, відповідно з якими МОН є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов’язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Система публічного управління освітою має формальну та неформальну основу. Формальна основа визначає комплекс обов’язкових регламентів і нормативів, а неформальна основа – соціально-психологічне ставлення персоналу до проблем якості освіти, атмосферу творчості й ініціативи. А тому якість необхідно не тільки вимагати та контролювати, а й мотивувати. Уся система управління якістю освіти формується послідовно, поетапно, відповідно до програми її становлення та розвитку. Основний механізм – це система співпраці роботодавців, держави та освітніх закладів, що сприятиме випуску необхідних кадрів і запобігатиме безробіттю серед молодих спеціалістів [10, с. 110].

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, окреслюючи поняття та сутність поняття освіти, ми дійшли висновку, що освіта – це важливий фактор сус-

пільного розвитку, який характеризується юридичними ознаками та власним місцем у нормативно-правовій системі держави. Разом із тим це складний процес і вагомий результат засвоєння знань, умінь, навичок та компетентностей певного рівня розвитку розумово-пізнавальної і творчої діяльності особистості, які визначають рівень морально-естетичної культури індивіда та його соціальний статус. Публічне управління освітою залежить від методології й організації, що характеризують цілі та методи їх досягнення, функції, повноваження і відповідальність за якість освіти.

Подальші дослідження сприятимуть розробленню інноваційних підходів до публічного управління освітою, що своєю чергою дозволить забезпечити її відповідність потребам суспільства з огляду на сучасні виклики та особливості повоєнної відбудови України. Загалом, це створить умови для сталого розвитку країни та інтеграції України в європейський і світовий освітній простір.

Список літератури:

1. Бачинська О. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем : монографія. ФОП Паліяниця В.А., 2021. С. 64–72.
2. Боришевський М.Й. Педагогічна і психологічна науки в Україні. Київ : Педагогічна думка, 2007. Т. 3. С. 93–102.
3. Васківська С.В. Основи психологічного консультування : навчальний посібник. Київ, 2004. 185 с.
4. Гончаренко С.У. Освіта. *Енциклопедія освіти Акад. пед. наук України* / головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Гриневич Л.М. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 1–2. С. 14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_1-2_4
6. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Закон України «Про освіту». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2OZ7LA>
8. Єгорова А.С. Застосування інноваційних чинників підвищення продуктивності праці в Україні. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 26–27. С. 130–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2019_26-27_53
9. Кихтюк О., Федотова Т. Психологічна підтримка особистості: методи та особливості роботи клінічного психолога. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21794/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%87%D0%BD%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8_%E2%84%96%2B38_2021-63-75.pdf

10. Коваль Г.В. Соціальна вразливість молодих спеціалістів на ринку праці в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2010. Том 131. Випуск 118. С. 107–111.

11. Линовицька О. Основні функції освіти. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 36. С. 44–50. URL: http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/4245/1/Vird_2014_36_10.pdf

12. Панок В.Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування : навч. посібник. ; за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.

13. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 22–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4

14. Ясперс К. Зміст і призначення історії ; пер. з нім. Політ., 1991. 527 с.

References:

15. Bachynska, O. (2021). Upravlinnia yakistiu osvitnikh posluh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh rynkovoho seredovyscha. [Management of the quality of educational services of higher education institutions in a market environment] Naroshchuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu subiektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupalnoho rozvytku terytorialno-hospodarskykh system: monohafiiia. FOP Palianytsia V.A. S. 64–72. [in Ukrainian].
16. Boryshevskiy, M. Y. (2007). Hromadianska spriamovanist yak mira sotsialnoi vidpovidalnosti osobystosti. [Civic orientation as a measure of social responsibility of an individual]. Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini. K. : Pedahohichna dumka. T. 3. S. 93–102 [in Ukrainian].
17. Vaskivska, S.V. (2004). Osnovy psykholohichnoho konsultuvannia. [Fundamentals of psychological counseling] Navchalnyi posibnyk. Kyiv. 185 s. [in Ukrainian].
18. Honcharenko, S.U. (2008). Osvita. Entsyklopediia osvity. [Education /Encyclopedia of Education]. Akad.ped.nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H.Kremen. K.: Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].
19. Hrynevych, L. (2015). Poniattia “osvita”, “rozvytok osvity”, “osvitnia polityka” v suchasnomu naukovomu dyskursi. [The concept of “education”, “development of education”, “educational policy” in modern scientific discourse]. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. Vyp. 1–2. S. 14–19. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_1-2_4 [in Ukrainian].
20. Entsyklopediia osvity. (2008). [Encyclopedia of Education]. Akad. ped. nauk Ukrainy; holov. red. V. H. Kremen. K. : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].
21. Zakon Ukrainy “Pro osvitu”. [Law of Ukraine “On Education”]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH2OZ7LA> [in Ukrainian].

22. Yehorova, A.S. (2019). Zastosuvannia innovatsiinykh chynnykiv pidvyshchennia produktyvnosti pratsi v Ukraini. [Application of innovative factors of increasing labor productivity in Ukraine]. Sotsialno-humanitarnyi visnyk. Vyp. 26–27. S. 130–132. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2019_26-27_53 [in Ukrainian].

23. Kykhtiuk, O., Fedotova T. (2021). Psykholohichna pidtrymka osobystosti: metody ta osoblyvosti roboty klinichnoho psykholoha. [Psychological support of the individual: methods and features of the work of a clinical psychologist]. URL:https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21794/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%87%D0%BD%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8%E2%84%96%2B38_2021-63-75.pdf [in Ukrainian].

24. Koval, H.V. (2010). Sotsialna vrazlyvist molodykh spetsialistiv na rynku pratsi v Ukraini.

[Social vulnerability of young specialists in the labor market in Ukraine]. Naukovi pratsi. Tom 131. Vypusk 118. S. 107–111 [in Ukrainian]

25. Lynovytska, O. (2014). Osnovni funktsii osvity. [Basic functions of education]. Retrieved from http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/4245/1/Vird_2014_36_10.pdf [in Ukrainian].

26. Panok V. H. (2019). Osnovy psykholohichnoi dopomohy: teoriia ta praktyka psykhhokonsultuvannia. [Fundamentals of psychological help: theory and practice of psychocounseling]. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. 384 s. [in Ukrainian].

27. Sysoieva S. (2012). Sfera osvity yak ob'ekt doslidzhennia. Osvitohiia. [The sphere of education as an object of research]. Vyp. 1. S. 22–29. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4 [in Ukrainian]

28. Yaspers K. (1991). Zmist i pryznachennia istorii. [The Content and Purpose of History]. Per. z nim.: Polit. 527 s. [in Ukrainian].

Г. В. Коваль, М. Ю. Олексієнко

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 02.12.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-3>

Н. М. Колісніченко

Національний університет

«Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1083-7990>

ird@ukr.net

ФЕНОМЕН БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ

У статті обґрунтовано виклики для управління, пов'язані з проблемою безпеки освітнього середовища періоду збройного конфлікту. Розглядаються керівні міжнародні документи з безпечного функціонування закладів освіти в період збройного конфлікту, зокрема «Декларація про безпеку шкіл», яка закликає уряди країн до запровадження відповідних заходів зі збору даних про напади на заклади освіти, розслідування й судове переслідування ймовірних порушень національного та міжнародного права, а також зобов'язання виконувати «Керівні принципи захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройних конфліктів». У статті розглянуто приклади розв'язання питань безпеки закладів освіти в міжнародній практиці країн, які залучені до збройного конфлікту, зокрема щодо реалізації заходів з ідентифікації закладу освіти як цивільного об'єкта, вжиття запобіжних заходів з уникнення чи мінімізації випадкової шкоди цивільному населенню тощо. Досліджено діяльність міжнародних організацій під час збройних конфліктів щодо збереження та відновлення освіти під час війни, а саме Ради Безпеки ООН, ЮНІСЕФ. Проаналізовано вітчизняні державні законні та підзаконні нормативно-правові акти з питань безпеки здобувачів освіти та освітян й уточнено основне визначення поняття «безпека» як: захищеність інтересів особистості (держави тощо) від зовнішніх і внутрішніх загроз; відсутність небезпеки; властивість живої системи в її прагненні до самозбереження; діяльність із запобігання, виявлення та нейтралізації загроз; стан стабільності та стійкості. Актуалізовано розроблення документа закладу освіти – «Кодексу безпечного освітнього середовища», який повинен містити: правила, конкретні дії щодо захисту здобувачів від різного роду загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти; процедури проведення необхідних заходів у випадку порушення безпеки учасників освітнього процесу. Також обґрунтовано необхідність паспорту безпеки закладу освіти.

Ключові слова: безпека, безпека освітнього середовища, безпека закладу освіти, збройний конфлікт, паспорт безпеки.

N. M. Kolisnichenko

Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine

THE PHENOMENON OF SECURITY IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT UNDER ARMED CONFLICT: CHALLENGES FOR MANAGEMENT

The article reveals the management challenges associated with the problem of the security of the educational environment during the period of the military conflict. International guiding documents on the safe functioning of educational institutions during the period of military conflict are considered. In particular, the “Safe Schools Declaration”, which calls on national governments to implement appropriate measures to collect data on attacks on educational institutions, investigate and prosecute alleged violations of national and international law, and commit to implementing the “Guidelines for protecting schools and universities from military use during armed conflict”. Examples of solving the security issues of educational institutions in the international practice of countries involved in armed conflict are examined, in particular, regarding the implementation

of measures to identify an educational institution as a civilian object, taking precautionary measures to avoid or minimize accidental damage to the civilian population, etc. Attention is paid to the activities of international organizations during military conflicts regarding the preservation and restoration of education during the war, namely the UN Security Council, UNICEF. The Ukrainian legislative and regulatory acts on the security of students and teachers is analyzed and the basic concept of security is clarified as: protection of the interests of the individual (the state, etc.) from external and internal threats; absence of danger; desire for self-preservation; activities for the prevention, detection and neutralization of threats; a state of stability and sustainability. The development of the document of the educational institution "Safe Educational Environment Code" is being updated, which should contain: rules, specific actions to protect students from various threats and risks during their study at the educational institution; procedures for carrying out the necessary measures to avoid a violation of the safety of participants in the educational process. The need for a security passport of an educational institution is substantiated.

Key words: security, security of the educational environment, security of the educational institution, armed conflict, security passport.

Постановка проблеми. Життєдіяльність людини супроводжується надзвичайними техногенними, екологічними, промисловими та стихійними ситуаціями [4, с. 100], тому кожна держава повинна мати професійні структури для ліквідації їх наслідків. Прийнята світовою спільнотою «Декларація про безпеку шкіл» 2015 року [16] є політичним інструментом, за допомогою якого уряди зобов'язалися захищати здобувачів освіти всіх рівнів та освітян від наслідків збройних конфліктів. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш закликав усі країни підтримати «Декларацію про безпеку шкіл» [18].

Рівень нападів на заклади освіти та використання їх у військових цілях під час останніх і поточних конфліктів є значним за своїм масштабом. Унаслідок російського нападу на Україну загалом окупанти пошкодили понад двох тисяч закладів освіти, більше 200 з яких зруйновані повністю. Також через війну натеper загинуло близько 300 українських дітей, а більше 500 отримали поранення – дані МОН України постійно оновлюються [7]. Напади на заклади освіти та їх використання у військових цілях є частиною ширшого поняття «напади на освіту», яке має багато форм, зафіксованих у повідомленнях ЗМІ: «...учням було заблоковано доступ до їхніх шкіл <...> студентів і викладачів на всіх рівнях освіти навмисно чи без розбору вбивали, калічили або травмували <...> школи та університети були зруйновані або пошкоджені». Під час збройного конфлікту діти, які не відвідують школу, піддаються більшому ризику жорстокого поводження, експлуатації та вербування збройними силами та групами. Тривалий характер конфліктів лише посилює ці наслідки. Як зазначено в «Декларації про безпеку шкіл» 2015 року [16]: «...у багатьох країнах збройні конфлікти продовжують руйнувати не лише шкільну інфраструктуру, а й надії та прагнення цілого покоління дітей. <...> Навпаки, освіта може допомогти захистити дітей і молодь

від смерті, травм і експлуатації; вона може пом'якшити психологічний вплив збройного конфлікту, пропонуючи стабільність, а також може забезпечувати зв'язки з іншими життєво важливими службами».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття безпеки як базового для нашого дослідження розглядалося в працях І. Баєвої, Ф. Мугулова, Т. Ежевської та ін., де безпека розглядається: як стан об'єкта (системи, процесу); як здатність, властивість об'єкта (системи, процесу) протистояти небезпечним станам або виключати можливість їх виникнення; як сукупність умов діяльності або зовнішнього середовища, в яких виключено негативний вплив на об'єкт; як система заходів, спрямованих на забезпечення захисту об'єкта від впливу небезпечних ситуацій чи подій. Численні нормативні документи європейських структур також фокусують свою увагу на безпековому феномені, зокрема у сфері освіти. Серед вітчизняних дослідників проблематикою безпечного освітнього середовища займалися Т. Бойченко, С. Бреус, О. Драган, Л. Мазник, Л. Снігир, О. Черкашин та інші.

Мета статті – обґрунтування викликів для управління, пов'язаних із проблемою безпеки освітнього середовища періоду збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. «Декларація про безпеку шкіл» закликає уряди країн до запровадження відповідних заходів. Ці заходи включають збір даних про напади на заклади освіти, розслідування й судове переслідування ймовірних порушень національного та міжнародного права, а також зобов'язання виконувати «Керівні принципи захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройних конфліктів» («Guidelines for protecting schools and universities from military use during armed conflict») [12]. Згадані «Керівні принципи» закликають сторони конфлікту не використовувати заклади освіти

у військових цілях, щоб зберегти їх цивільний характер і не зробити їх уразливими для нападу.

Реалізації «Декларації про безпеку шкіл» сприяє міжнародне гуманітарне право. Низка фундаментальних норм цього права лежить в основі й «Декларації про безпеку шкіл», й «Керівних принципів». Міжнародне гуманітарне право вимагає від усіх сторін збройного конфлікту, як державних, так і недержавних, поважати всі цивільні об'єкти, включно із закладами освіти, і не нападати на них. Крім того, ними повинні вживатися всі можливі запобіжні заходи, щоб уникнути і в будь-якому випадку загрози звести до мінімуму. Це передбачає: реалізацію всіх можливих заходів для ідентифікації того, що ціль є дійсно військовим, а не цивільним об'єктом; вжиття всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів ведення війни, щоб уникнути чи мінімізувати випадкову шкоду цивільному населенню, або коли є можливий вибір між кількома військовими об'єктами для отримання подібної військової переваги; вибір того об'єкта, напад на який спричинить найменшу небезпеку для життя цивільного населення. Крім того, основоположним правилом міжнародного гуманітарного права є те, що сторони конфлікту не повинні здійснювати напад, який, як очікується, може спричинити випадкову втрату життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів. Сторони, що захищаються, також повинні вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільних об'єктів, які знаходяться під їх контролем, включаючи заклади освіти, від наслідків атак.

Якщо заклад освіти використовуватимуть у військових цілях (наприклад, як базу, казарму, склад зброї, навчальну чи вогневу позицію), це може зробити її воєнним об'єктом і, таким чином, цілком до законного нападу. Ось чому, щоб захистити заклади освіти від таких нападів і зберегти освіту загалом, «Керівні принципи» закликають сторони збройного конфлікту не використовувати заклади освіти з метою підтримки своїх воєнних дій.

Важливі норми міжнародного гуманітарного права доповнюються низкою резолюцій та ініціатив Ради Безпеки ООН. За останні 20 років Рада Безпеки ООН ухвалила кілька резолюцій, присвячених дітям у збройних конфліктах, починаючи з Резолюції 1261 (1999 р.) [13]. Ця резолюція надає визначення порушенням, вчиненим проти дітей під час збройного конфлікту, включаючи напади або погрози нападів на заклади освіти чи охорони здоров'я. У 2005 році Рада Безпеки звернулася до Генерального секретаря з проханням запровадити «Механізм моніторингу та звітності

про серйозні порушення проти дітей у ситуаціях збройного конфлікту» (Monitoring and Reporting Mechanism – MRM) [14] і вирішила створити відповідну Робочу групу, що складається з усіх 15 членів Ради Безпеки. MRM збирає на місцях інформацію шести «серйозних порушень», у тому числі про напади або загрози нападів на освіту чи охорону здоров'я. Робоча група розглядає інформацію, надану MRM, і рекомендує заходи для посилення захисту дітей у збройному конфлікті.

У 2011 році Рада Безпеки включила регулярні напади на заклади освіти та охорони здоров'я до механізму «переліку», за допомогою якого Генеральний секретар ООН у своїй щорічній публічній доповіді про дітей у збройних конфліктах перераховує державні та недержавні сторони, які вчиняють тяжкі порушення. У 2014 році Рада Безпеки прийняла резолюцію 2143 [15], яка, серед іншого, закликала поважати цивільний характер шкіл відповідно до міжнародного гуманітарного права, висунула вимоги до розслідування та судового переслідування нападів на школи, а також посиленого моніторингу та звітності про військове використання шкіл. У Резолюції запропоновано практичні кроки для захисту закладів освіти.

Уряди та збройні угруповання вживають практичних заходів для посилення захисту шкіл у збройних конфліктах. Наприклад, у 2016 році Міністерство освіти Афганістану видало дві директиви з вимогою до збройних сил припинити використання шкіл у військових цілях [11]. У 2014 році в Південному Судані начальник штабу Народно-визвольної армії видав військовий наказ, вимагаючи від усіх членів армії утримуватися від захоплення та використання шкіл [11]. Підписавши Акт про зобов'язання щодо захисту дітей від наслідків збройного конфлікту, значна кількість недержавних збройних угруповань зобов'язалися «уникати використання у військових цілях шкіл або приміщень, які переважно використовуються дітьми».

Окрім постійної пропаганди захисту закладів освіти під час збройних конфліктів, гуманітарні організації також сприяли збереженню або відновленню освіти під час війни. У північно-східній Нігерії, де з 2009 року було вбито понад 2000 вчителів і майже 20 000 були переміщені, ЮНІСЕФ та інші гуманітарні організації створили сотні тимчасових навчальних приміщень, відремонтували школи та класи, а також проводили підготовку вчителів. У Західній і Центральній Африці інноваційна освітня радіопрограма забезпечує альтернативну навчальну платформу для дітей. Коли відвідування закладу освіти стає надто небезпечним, такий підхід стає особливо популярним.

ЮНІСЕФ та інші організації співпрацюють з урядами конфліктуючих країн, щоб забезпечити освіту в громаді, наприклад, проводячи уроки з базових навичок лічби та грамотності як у громадських спорудах, так і в приватних будинках. Це зменшує ризик незахищеності дітей дорогою до школи, особливо дівчаток, яких часто залишають удома заради їх власної безпеки.

Багато успішних прикладів показали, що кумулятивний ефект від обміну досвідом, упродовження кращої практики, здійснення впливу на сторони конфлікту, забезпечення узгодженої пропагандистської діяльності може поступово змінити поведінку сторін у війні.

Стаття 53 «Права та обов'язки здобувачів освіти» Закону України «Про освіту» декларує: 1. Здобувачі освіти мають право на: ...безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці; Стаття 54 «Права та обов'язки педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу»: 1. Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на: ...безпечні й нешкідливі умови праці [6].

Питання безпеки та цивільного захисту розглядаються в низці документів, як-от: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» із змінами; № 1200 «Про затвердження Порядку забезпечення населення і працівників формувань та спеціалізованих служб цивільного захисту засобами індивідуального захисту, приладами радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю» від 19 серпня 2002 р.; № 733 «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту» від 27 вересня 2017 р.; «Про захист засобами індивідуального захисту приладами радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю»; № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту» зі змінами від 23 жовтня 2013 р.; № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення надзвичайних ситуацій» від 30 жовтня 2013 р.; № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» від 26 червня 2013 р.; № 138 «Деякі питання використання захисних споруд ЦЗ» від 10 березня 2017 р. Окремо затверджено документи з питань пожежної та техногенної безпеки, а саме Постанови Кабінету Міні-

стрів України: від 30 вересня 2015 р. № 775 «Про затвердження Порядку створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій»; від 19 серпня 2002 № 1200 «Про затвердження Порядку забезпечення населення і особового складу невоєнізованих формувань засобами радіаційного та хімічного захисту», а також Наказ МВС України від 30 грудня 2014 № 1417 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» й Наказ МНС України від 15 серпня 2007 р. № 557 «Правила техногенної безпеки у сфері цивільного захисту на підприємствах, в організаціях, установах та на небезпечних територіях». Варто також згадати документи з охорони праці та безпеки життєдіяльності: Закони України «Про охорону праці»; Кодекс законів про працю України, Закони «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»; «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; «Про дорожній рух» тощо.

Оскільки безпека є невід'ємним атрибутом будь-якої організації як соціального утворення, спостерігається розширення змісту цього поняття. Він варіює залежно від характеру загроз нормальному функціонуванню тієї чи іншої сфери життєдіяльності. Зазначимо, що тематика безпеки вивчається в соціології, філософії, психології, медицині та інших галузях наукового знання і розглядається в межах відповідного предметного поля. Тож актуалізуються мультидисциплінарні дослідження, оскільки жодна з окремо взятих галузей науки не може дати вичерпного пояснення питанню, що вивчається.

З точки зору різних ракурсів безпеку можна розглядати: як захищеність інтересів особистості (держави тощо) від зовнішніх і внутрішніх загроз; як відсутність небезпеки; як властивість живої системи в її прагненні до самозбереження; як діяльність із запобігання, виявлення та нейтралізації загроз; як стан стабільності та стійкості. У вивченні безпеки як феномену існують методологічні підходи до її дослідження, зокрема щодо необхідності розрізняти теоретичний та практичний (емпіричний) підхід. Теоретичне мислення спрямоване на організацію теоретичної конструкції, емпіричне мислення має на меті віднаходження зв'язків концептуального апарату науки з дійсністю. Відповідно, розрізняють і поняття, які можуть набути емпіричної або теоретичної форми. Крім того, основна увага окремих дослідників спрямована на розширення масштабу досліджуваного поняття шляхом включення до його змісту ознак, що відносяться опосередковано до феномену безпеки та характеризують інші,

похідні від нього явища: забезпечення безпеки, умови, механізми, систему безпеки тощо. Таким чином, «власне безпеку слід розуміти як стан захищеності об'єкта від різних загроз (реальних, потенційних та інше), що забезпечує його стійке існування та розвиток. Різноманітна діяльність із досягнення та підтримки цього стану є забезпеченням безпеки. Сукупність економічних, політичних, екологічних, інформаційних та інших умов і факторів, що сприяють досягненню та підтримці цього стану, – це умови безпеки. А подібні умови та фактори, які створюють небезпеку та завдають збитки рівновазі, що дестабілізують об'єкт, є загрозою безпеці» (див., наприклад [9]).

Програма дій Кабінету Міністрів України передбачає створення в кожній школі до 2025 року сприятливого освітнього середовища, забезпечення компетентнісного навчання здобувачів освіти й постійного підвищення кваліфікації педагогів. Сприятливе освітнє середовище – це передусім безпечне середовище, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримуються права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [10, с. 10]. З огляду на це актуалізується розроблення такого документа закладу освіти, як-от «Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС)». Цей документ повинен містити: правила, конкретні дії щодо захисту здобувачів освіти від різного роду загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти; процедури проведення необхідних заходів у випадку порушення безпеки учасників освітнього процесу.

Дуже важливо, щоб заклад мав чітко визначений порядок втручання у випадках, коли виникають проблеми з безпекою; кожен педагогічний працівник повинен знати, кому повідомляти про такі випадки, як їх реєструвати, яка подальша процедура роботи з ними. Отже, необхідним є проходження навчання всіма суб'єктами освітнього процесу, щоб мати змогу ознайомитися з процедурами вирішення проблем, пов'язаних з безпекою особистості в навчально-виховному процесі. Формат КБОС може бути довільним за формою, проте краще, коли його положення згруповані (беручи до уваги фізичну, психологічну, соціальну, інформаційну безпеку), мають чітку орієнтацію на їх виконавця (здобувачів та освітян або ж спільні для всіх). Кількість запропонованих правил має бути оптимальною, щоб вони виконувалися. Крім того, правила мають бути не тільки записані у КБОС,

але й детально опрацьовані всіма виконавцями. Положення КБОС повинні: відповідати вимогам чинного законодавства; бути чіткими та зрозумілими, оскільки вони є настановами до дії; містити установку на те, що потрібно зробити учасникам освітнього процесу; поширюватися на всіх учасників освітнього процесу; містити правила, які є відомими та очевидними, а не декларативними [10, с. 20–24].

В умовах російсько-української війни персональна відповідальність за організацію безпечних умов для здобувачів освіти та всіх працівників покладається на керівників закладів освіти [3]. Відповідну норму передбачено рекомендаціями Міністерства освіти і науки. Зокрема, на керівників закладів освіти покладено забезпечення безумовного переривання освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога» або інших сигналів оповіщення. За включення сигналу тривоги всі учасники освітнього процесу повинні організовано прослідкувати до захисних споруд і перебувати в них до завершення тривоги. У міністерстві зазначають, що навчання може завершуватися в укритті, а після відбою тривоги учасники можуть повернутися до приміщення закладу освіти та продовжити процес навчання. В Україні є успішні практики облаштування сучасних укриттів з вентиляцією, запасами води та засобами зв'язку (Київ, Львів). Заклади освіти проводять реконструкцію підвальних приміщень для використання як бомбосховищ з метою збереження освітнього процесу навіть під час повітряних тривог.

«Паспорт безпеки» закладу освіти – це комплексний документ, який містить інформацію про організацію заходів безпеки в закладі та регламентує дії персоналу освітян, учнів та відвідувачів у надзвичайних ситуаціях. «Паспорт безпеки» [5] будь-якого підприємства містить такі розділи: 1. Ідентифікація речовини/препарату і компанії/підприємства; 2. Ідентифікація факторів ризику; 3. Склад/дані про інгредієнти; 4. Заходи першої медичної допомоги; 5. Протипожежні заходи; 6. Заходи під час аварійного викиду; 7. Поводження і зберігання; 8. Заходи зменшення впливу/індивідуальний захист; 9. Фізико-хімічні властивості; 10. Стійкість і реакційна здатність; 11. Токсикологічні дані; 12. Екологічні дані; 13. Розгляд питань з утилізації; 14. Інформація з транспортування; 15. Регуляторна інформація.

У західній практиці освітяни постійно проходять підготовку з програми за темою «Паспорт безпеки» за приблизно такими заняттями [17]: Заняття 1. «Помітьте небезпеку, оцініть ризики, внесіть зміни»; Заняття 2. «SAM (School access

module – доступ до шкіл)»; Заняття 3. «Обов'язки роботодавця»; Заняття 4. «Обов'язки працівників»; Заняття 5. «Перевірка робочого місця»; Заняття 6. «Звіти про інциденти»; Заняття 7. «План реагування на надзвичайні ситуації»; Заняття 8. Введення WHS (Workplace Health and Security (Охорона здоров'я та безпека на робочому місці) [11].

Натепер Державна служба якості освіти розробила рекомендації, які допоможуть керівнику закладу освіти організувати безпечне освітнє середовище і в очному, і в дистанційному, і в змішаному форматі навчання [2], а також більш ефективно змінювати формати залежно від безпекової ситуації.

Висновки. Заклади освіти повинні бути місцем навчання і безпеки для дітей навіть під час війни. В умовах повномасштабного вторгнення та російсько-української війни варто: розслідувати і переслідувати злочинців рф через регіональні та міжнародні трибунали; покласти край використанню закладів освіти та педагогів для виборчих завдань на окупованих територіях; вести переговори з окупантами щодо поваги до закладів освіти як безпечних зон.

Список літератури:

1. Безпека понад усе. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpeka-ponad-use-sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-format-202223-navchalnogo-roku>
2. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
3. За безпеку закладів освіти відповідатимуть їх керівники. URL: <https://osvita.ua/news/86817/>
4. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02.10.2012 р. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
5. Паспорт безпеки DOW AGROSCIENCES S.A.S. Паспорт безпеки згідно з Регламентом (EC) № 2015/830. URL: https://agroantal.com.ua/uploads/Images/Corteva/dursban_MSDS.pdf
6. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Скільки пошкоджено і зруйновано шкіл в Україні – дані МОН. URL: <https://nus.org.ua/news/skilky-poshkodzheno-i-zrujnovano-shkil-v-ukrayini-dani-mon/>
8. Безпека життєдіяльності : навч. посібник / Т.Є. Стищенко та ін. Харків : ХНУРЕ, 2018. 336 с.
9. Уряд затвердив методику, яка визначатиме рівень безпеки для закладів освіти. 3 серпня 2024. URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-zatverdyy-metodyku-yaka-vyznachaty-me-riven-bezpeky-dlya-zakladiv-osvity/>
10. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. ; за заг. ред. Т.К. Цюман. 2018. 56 с.

11. Education under attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_eua_2018_full.pdf

12. Guidelines for protecting schools and universities from military use during armed conflict. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_guidelines_en.pdf

13. Resolution 1261 (1999) Adopted by the Security Council at its 4037th meeting, on 25 August 1999. URL: <https://unscr.com/en/resolutions/doc/1261>

14. Resolution 1612 (2005). Security Council. 5235th meeting, on 26 July 2005. URL: <https://unscr.com/en/resolutions/doc/1612>

15. Resolution 2143 (2014). Security Council. 7129th meeting, on 7 March 2014. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2143>

16. Safe Schools Declaration. URL: http://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/safe_schools_declaration.pdf

17. Safety passport program for educators. URL: <http://smartmove.safetyline.wa.gov.au/wp-content/uploads/Passport-Program-for-educators.pdf>

18. United Nations Secretary-General (2017-05-10). Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. UN Document S/2017/414.

References:

1. Bezpeka ponad use [Safety above all]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpeka-ponad-use-sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-format-202223-navchalnogo-roku> [in Ukrainian].
2. Bezpechne osvitnie seredovishche: novi vymiry bezpeky [Safe educational environment: new dimensions of safety]. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> [in Ukrainian].
3. Za bezpeku zakladiv osvity vidpovidatymut yikh kerivnyky [The heads of educational institutions will be responsible for their safety]. URL: <https://osvita.ua/news/86817/> [in Ukrainian].
4. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Civil Protection Code of Ukraine] № 5403-VI vid 02.10.2012 r. [Elektronnyi resurs]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> [in Ukrainian].
5. Pasport bezpeky DOW AGROSCIENCES S.A.S. Pasport bezopasnosti sohlasno Rehlamenta (ES) [Safety data sheet DOW AGROSCIENCES S.A.S. Safety data sheet according to Regulation]. № 2015/830. URL: http://agroantal.com.ua/uploads/Images/Corteva/dursban_MSDS.pdf [in Ukrainian].
6. Pro osvitu [On Education]. Zakon Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
7. Skilky poshkodzheno i zrujnovano shkil v Ukraini [How many schools in Ukraine have been damaged and destroyed] dani MON. URL: <https://nus.org.ua/news/skilky-poshkodzheno-i-zrujnovano-shkil-v-ukrayini-dani-mon/> [in Ukrainian].

8. Stytsenko T.Ie., Proniuk H.V., Serdiuk N.M., Khondak I.I. Bezpeka zhyttiedialnosti [Life Safety]: navch. posibnyk. Kharkiv: KhNURE, 2018. 336 s. [in Ukrainian].

9. Uriad zatverdyv metodyku, yaka vyznachatyme riven bezpeky dlia zakladiv osvity [The government has approved a methodology that will determine the level of security for educational institutions]. 3 Serpnia 2024. URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-zatverdyv-metodyku-yaka-vyznachatyme-riven-bezpeky-dlya-zakladiv-osvity/> [in Ukrainian].

10. Tsiuman T. P., Boichuk N. I. Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha [Code of a Safe Educational Environment]: metod. posib. / za zah. red. Tsiuman T. K. 2018. 56 s. [in Ukrainian].

11. Education under attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_eua_2018_full.pdf [in English].

12. Guidelines for protecting schools and universities from military use during armed conflict. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_guidelines_en.pdf [in English].

13. Resolution 1261 (1999). Security Council, 4037th meeting, on 25 August 1999. URL: <https://unscr.com/en/resolutions/doc/1261> [in English].

14. Resolution 1612 (2005). Security Council, 5235th meeting, on 26 July 2005. URL: <https://unscr.com/en/resolutions/doc/1612> [in English].

15. Resolution 2143 (2014). Security Council, 7129th meeting, on 7 March 2014. URL: <https://unscr.com/en/resolutions/doc/2143> [in English].

16. Safe Schools Declaration. URL: https://regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/safe_schools_declaration.pdf [in English].

17. Safety passport program for educators. URL: <http://smartmove.safetyline.wa.gov.au/wp-content/uploads/Passport-Program-for-educators.pdf> [in English].

18. United Nations Secretary-General (2017-05-10). Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. UN Document S/2017/414 [in English].

Н. М. Колісніченко

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 04.01.2025

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-4>

В. М. Логвиненко

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1983>

v.logvynenko@ldubgd.edu.ua

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛУЖБ СУПРОВОДУ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Метою статті є визначення особливостей діяльності служб супроводу в структурі МВС України та обґрунтування важливості розширення повноважень цих служб, зокрема в питанні професійної реабілітації та соціального супроводу на робочому місці. Основне завдання цих служб – надання необхідної соціальної підтримки особовому складу, який отримав поранення або травми під час виконання службових обов'язків, а також їхнім сім'ям, включаючи сім'ї загиблих або зниклих безвісти.

У статті акцентовано на доцільності розширення повноважень цих служб для забезпечення комплексної реабілітації та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. Це включає професійну реабілітацію та соціальний супровід на робочому місці, допомогу в адаптації до нових умов праці, підтримку під час проходження медичних комісій, сприяння в отриманні пільг і компенсацій, а також забезпечення рівних прав та можливостей для всіх працівників. Наголошено на ефективності залучення фахівців, які працюють у системі МВС, для надання соціального супроводу на робочому місці, оскільки вони знайомі зі специфікою роботи, корпоративною культурою та вимогами до працівників. Такий підхід сприяє кращій інтеграції та підтримці працівників з інвалідністю, покращенню комунікації та розуміння в колективі. Крім того, в статті підкреслено необхідність постійного вдосконалення механізмів соціальної підтримки у відповідь на сучасні виклики, включаючи військові конфлікти та інші надзвичайні ситуації. Пропонується адаптація міжнародного досвіду та впровадження сучасних технологій для покращення процесу соціального супроводу та реабілітації.

Автор дослідження також звертає увагу на важливість соціально-психологічної підтримки та реабілітації для осіб, які постраждали внаслідок бойових дій або отримали травми під час служби, з метою забезпечення їх соціальної та матеріальної незалежності та інтеграції в суспільство.

Таким чином, дослідження спрямовано на розроблення та впровадження ефективних механізмів соціальної підтримки, що є надзвичайно важливим для забезпечення гідних умов життя та праці для військовослужбовців, рятувальників, поліцейських та їхніх сімей з огляду на сучасні виклики.

Ключові слова: соціальний супровід, професійна реабілітація, соціальна інтеграція, особа з інвалідністю.

V. M. Lohvynenko

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

EXPANSION OF SUPPORT SERVICES IN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS: PATHWAYS AND PROSPECTS

The aim of the article is to identify the specific activities of support services within the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (MIA) and to justify the importance of expanding the powers of these services, particularly in the area of professional rehabilitation and workplace social support. The primary objective of these services is to provide essential social support to personnel who have sustained injuries or trauma while performing their duties, as well as to their families, including those of the deceased or missing.

The article emphasizes the importance of expanding the powers of these support services to ensure comprehensive rehabilitation and social integration of individuals with disabilities. This includes professional rehabilitation and workplace support, aiding in adaptation to new working conditions, assisting with medical commissions, facilitating access to benefits and compensations, and ensuring equal rights and opportunities for all employees.

The study highlights the effectiveness of involving specialists within the MIA system to provide workplace social support, as they are familiar with the specific work environment, corporate culture, and employee requirements. This approach enhances the integration and support of employees with disabilities, fostering better communication and understanding within the workforce.

Furthermore, the article underscores the need for continuous improvement of social support mechanisms in response to modern challenges, including military conflicts and other emergencies. It advocates for the adaptation of international experience and the implementation of modern technologies to enhance the process of social support and rehabilitation.

The research also points to the significance of socio-psychological support and rehabilitation for individuals affected by combat or service-related injuries, aiming to ensure their social and material independence and integration into society.

In conclusion, the study calls for the development and implementation of effective social support mechanisms to provide dignified living and working conditions for military personnel, rescuers, police officers, and their families, addressing the urgent needs arising from contemporary challenges.

Key words: social support, professional rehabilitation, social integration, person with a disability.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення соціальної підтримки та реабілітації особового складу в системі МВС України, що постраждали під час виконання службових обов'язків. В умовах зростання кількості поранених і травмованих осіб, а також тих, хто отримав інвалідність, виникає потреба у створенні ефективних механізмів соціальної інтеграції та професійної реабілітації. Це дозволить забезпечити гідні умови життя та праці для тих, хто постраждав, та їхніх сімей. Також сучасні виклики, пов'язані з воєнними конфліктами та іншими надзвичайними ситуаціями, потребують постійного вдосконалення системи соціальної підтримки. Це включає адаптацію міжнародного досвіду та впровадження новітніх технологій для покращення процесу надання послуг. Дослідження в цьому напрямі сприятимуть розробленню нових методик і підходів до професійної реабілітації та соціального супроводу, що враховують специфіку роботи в системі МВС та потреби осіб з інвалідністю. Це допоможе забезпечити рівні права та можливості для всіх працівників, включаючи запобігання насильству за ознакою статі. Проведення досліджень у цій сфері дозволить вивчити та впровадити ефективні методи надання соціально-психологічної підтримки та реабілітації для осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій або отримали травми під час служби, що сприятиме їх соціальній та матеріальній незалежності, а також інтеграції в суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем надання соціальних послуг особам, які здійснюють професійну діяльність у зонах розмежування та ескалації воєнних конфліктів, а також тим, хто бере в них без-

посередню участь, займаються такі науковці, як А. Беспалько, З. Гонтар, О. Джус, А. Каспрук, Е. Костишин, Д. Кравець, В. Логвиненко, Т. Семигіна, О. Столярик, Ю. Шевців та ін. Зокрема, Е. Костишин та Ю. Шевців досліджують особливості політики ветеранського розвитку, створення можливостей усебічної реалізації для ветеранів одночасно із впровадженням політики щодо гарантій їх соціального захисту [6]. Т. Семигіна та О. Столярик розглядають специфіку ветеранської спільноти як клієнтів соціальної роботи та методи надання соціальної підтримки, орієнтованої на сильні сторони клієнтів [10]. А. Беспалько, О. Джус, Д. Кравець обговорюють основні підходи до визначення проблем і потреб особового складу та визначають основні види соціальних послуг, що можуть надаватися військовослужбовцям та членам їхніх сімей [5]. З. Гонтар та А. Каспрук акцентують увагу на важливості дієвості публічної політики в сприянні зайнятості ветеранів війни в Україні, створення робочих місць, розвитку самозайнятості та підприємництва [2].

Продовження досліджень у цьому напрямі є ключовим для забезпечення комплексної підтримки та реабілітації військовослужбовців, рятувальників, поліцейських та їхніх сімей, що є надзвичайно важливим в умовах сучасних викликів.

Метою статті є визначення особливостей діяльності служб супроводу в структурі МВС України та обґрунтування важливості розширення повноважень цих служб, зокрема в питанні професійної реабілітації та соціального супроводу на робочому місці.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 р. № 948 у структурі МВС має бути

створено служби супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їхніх сімей [4]. Метою їх діяльності є надання необхідної соціальної підтримки особовому складу, зокрема тим із них, які під час виконання службових завдань отримали поранення чи травми, що спричинили обмеження життєдіяльності та здоров'я, а також їхніх сімей та сімей тих, хто загинув чи потрапив у полон. Такі служби рекомендовано створювати на базі структурних підрозділів, відповідальних за соціальний захист військовослужбовців, рятувальників, поліцейських та їхніх сімей. До основних завдань служб супроводу, визначених у Порядку організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їхніх сімей, належать: супроводження особового складу системи органів внутрішніх справ України, які отримали поранення, травму, захворювання під час служби, та підтримка зв'язку з їхніми сім'ями; допомога у проходженні військово-лікарських комісій та медико-соціальних експертних комісій (з 1 січня 2025 р. – оцінювання повсякденного функціонування особи експертними командами); супроводження сімей загиблих, зниклих безвісти, полонених або інтернованих, сприяння в отриманні ними відповідних пільг і реалізації гарантій; участь у відновлювальних заходах для осіб, позбавлених свободи через збройну агресію; сприяння в оформленні документів для отримання пільг і компенсацій; підтримка військовослужбовців, рятувальників, поліцейських, які звільняються зі служби; виявлення порушених прав і соціальних гарантій та забезпечення комунікації з органами влади для надання соціальної підтримки; забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, запобігання насильству за ознакою статі [4]. Реалізація окреслених завдань службою супроводу створює базову соціальну підтримку названої категорії осіб.

Проте, на нашу думку, доречно розширити повноваження цього органу за умови наявності в штаті фахівців, які за професійною кваліфікацією можуть надавати соціальні послуги. Такий підхід узгоджується з постановою КМУ «Про організацію надання соціальних послуг», зокрема в питаннях організації та надання соціальних послуг. Цією постановою визначено, що надання відповідних послуг можливе через запровадження посад відповідних фахівців (працівників) та проведення їх навчання, підвищення професійної компетентності/кваліфікації працівників – надавачів соціальних послуг [8]. Збільшення числа

військовослужбовців, рятувальників, поліцейських, які отримують поранення, травму чи захворювання під час служби, що почасти призводить до набуття інвалідності, вимагає створення умов для реалізації їхніх прав і рівного доступу до всіх сфер життя. Особи з інвалідністю потребують комплексної реабілітації для відновлення функцій організму, соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство. Професійне залучення осіб з інвалідністю є ключовим показником їх соціальної інтеграції та економічної незалежності, тому питання професійної реабілітації залишається актуальним [7]. Саме тому ми пропонуємо надавати в системі МВС послугу соціального супроводу під час працевлаштування та на робочому місці. Зміст даної послуги включає: проведення бесід щодо можливих проблем після початку трудової діяльності; організацію зустрічей з працівниками, які мали схожі життєві обставини, та представниками громадських організацій; аналіз виконання посадових обов'язків та можливих проблем на робочому місці; вивчення особливостей робочого середовища; постійний моніторинг ситуації на робочому місці; виявлення потреби в адаптації робочого місця до індивідуальних потреб; надання рекомендацій роботодавцю щодо доступності інфраструктури; дослідження умов праці та усунення можливих перешкод; обговорення з роботодавцем можливостей покращення умов праці та адаптації робочого місця; сприяння в отриманні інших послуг та взаємодія з іншими суб'єктами соціального супроводу; навчання навичкам соціально-середовищної орієнтації та користуванню засобами соціального пристосування; допомога в освоєнні робочого місця та ін. [3].

Отже, для здійснення такого супроводу найдоцільніше залучати фахівця, який працює в системі МВС, адже це має кілька важливих переваг. По-перше, такий фахівець добре знає специфіку роботи, корпоративну культуру та вимоги до працівників, що дозволяє йому ефективніше допомагати отримувачу супроводу адаптуватися до нових умов. По-друге, він може надавати постійну підтримку та наставництво, що сприятиме підвищенню впевненості та професійного розвитку працівника. По-третє, фахівець може краще зрозуміти індивідуальні потреби та можливості свого клієнта, що дозволить створити більш комфортні та продуктивні умови праці. Нарешті, наявність фахівця, який вже є частиною колективу, сприятиме кращій комунікації між працівником та іншими співробітниками, що допоможе уникнути непорозумінь і конфліктів. Ці фактори роблять соціальний супровід на робочому місці особи

з інвалідністю фахівцем, який там працює, ефективним інструментом для інтеграції та підтримки таких працівників [1].

Принагідно слід зазначити, що МВС надає повну підтримку та соціальний супровід постраждалим унаслідок бойових дій та ветеранам системи МВС. Цей комплекс послуг включає медичне забезпечення, фізичну та психологічну реабілітацію, відновлення документів, формування пакету документів для отримання статусу учасника бойових дій, комплексну реабілітацію, можливість займатися спортом і працевлаштування в системі МВС. Щодо ветеранів здійснюється соціальний супровід, а підтримка припиняється лише за відсутності потреби. МВС повертає ветеранів на службу, якщо це дозволяє їх здоров'я та є бажання. Для ветеранів з інвалідністю створюються робочі місця, наприклад, у центральних органах виконавчої влади системи МВС [9]. Тож розширення повноважень служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їхніх сімей дозволить створити належні умови для соціальної інтеграції названих категорій осіб.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Створення служб супроводу для військовослужбовців, рятувальників, поліцейських та членів їхніх сімей у структурі МВС України є актуальним завданням в реалізації соціальної інтеграції постраждалих від російсько-української війни. Ці служби мають на меті надання соціальної підтримки особам, які отримали поранення або травми під час виконання службових обов'язків, а також їхнім сім'ям, включаючи сім'ї загиблих або зниклих безвісти. Розширення повноважень цих служб дозволить забезпечити комплексну реабілітацію та соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю, зокрема через професійну реабілітацію та соціальний супровід на робочому місці. Залучення фахівців, які працюють у системі МВС, для надання соціального супроводу на робочому місці є ефективним інструментом для інтеграції та підтримки працівників з інвалідністю.

Перспективи подальших досліджень включають надання оцінки ефективності впровадження служб супроводу та їх впливу на соціальну інтеграцію та реабілітацію осіб з інвалідністю. Важливо розробити та впровадити нові методики соціального супроводу, які враховують специфіку роботи в системі МВС та потреби осіб з інвалідністю. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду у сфері соціального супроводу та реа-

білітації військовослужбовців, рятувальників і поліцейських також є перспективним напрямом. Дослідження можливостей використання сучасних технологій для покращення процесу соціального супроводу і реабілітації, включаючи дистанційні консультації та онлайн-платформи, можуть значно підвищити ефективність надання послуг.

Список літератури:

1. Волгіна О.М., Іванова О.Л. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник ; ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ : Ваіте, 2018. 36 с.
2. Гонтар З.Г., Каспрук А.В. Особливості публічного управління зайнятністю ветеранів в Україні у контексті євроінтеграції. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. Том 2. С. 5–13.
3. Державний стандарт соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці. Затверджено наказом Міністерства соціальної політики України 21.09.2016 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16#Text>
4. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 р. № 948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#Text>
5. Джус О., Беспалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 4(56). С. 41–45.
6. Костишин Е.І., Шевців Ю.О. Особливості реалізації політики ветеранського розвитку в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. Том 2. С. 19–24.
7. Логвиненко В.М. Особливості професійної реабілітації та соціальної інтеграції рятувальників, які отримали інвалідність. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. Том 1. С. 65–69.
8. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
9. Реабілітація та соціальний супровід ветеранів та військовослужбовців, які пройшли полон. 16.11.2024 р. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <http://surl.li/bodchi>
10. Столярик, О., Семигіна, Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10. № 1. Р. 63–77.

References:

1. Volhina, O. M., & Ivanova, O. L. (2018). Sotsialnyi suprovid liudei z invalidnistiu na robochomu misti: posibnyk [Social Support for People with Disabilities in the Workplace: a Guide] / PROON v Ukraini, Spilna Prohrama "Spryiannia intehratsiinii politytsi ta posluham dlia liudei z invalidnistiu v Ukraini". Kyiv: Vaite. 36 s. [in Ukrainian].
2. Hontar, Z. H., & Kaspruk, A. V. (2023). Osoblyvosti publichnoho upravlinnia zainiatistiu veteraniv v Ukraini u konteksti yevrointehratsii. [Features of Public Employment Management for Veterans in Ukraine in the Context of European Integration]. Publichne upravlinnia ta sotsialna robota. Tom 2. S. 5–13. [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy sotsialnoho suprovodu pry pratsevlashtuvanni ta na robochomu misti. Zatverdzheno nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 21.09.2016 r. № 1044. (2016). [State Standard for the Social Service of Employment Support and Workplace Assistance. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine on September 21, 2016, No. 1044.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16#Text> [in Ukrainian].
4. Deiaki pytannia vprovadzhennia diialnosti sluzhb suprovodu viiskovosluzhbovtsiv, osib riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu, politseiskykh ta chleniv yikh simei: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.08.2024 r. № 948. (2024). [Some Issues of Implementing the Activities of Support Services for Military Personnel, Civil Protection Service Officers, Police Officers, and Their Families: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 20, 2024, No. 948]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Dzhus, O., Bepalko, A., & Kravets, D. (2023). Sotsialnyi suprovid viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikhnikh simei v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. [Social Support of Servicemen and Their Family Members Under the Legal Regime of Martial Law]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky. № 4(56), S. 41–45. [in Ukrainian].
6. Kostyshyn, E. I., & Shevtsiv, Yu. O. (2023). Osoblyvosti realizatsii polityky veteranskoho rozvytku v Ukraini. [Features of the Implementation of the Veteran Development Policy in Ukraine] Publichne upravlinnia ta sotsialna robota. Tom 2. S. 19–24. [in Ukrainian].
7. Lohvynenko, V. M. (2024). Osoblyvosti profesiinoi reabilitatsii ta sotsialnoi intehratsii riatuvalnykiv, yaki otrymaly invalidnist. [Features of Professional Rehabilitation and Social Integration of Rescuers with Disabilities]. Publichne upravlinnia ta sotsialna robota. Tom 1. S. 65–69. [in Ukrainian].
8. Pro orhanizatsiiu nadannia sotsialnykh posluh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.06.2020 r. № 587. (2020). [On the Organization of Providing Social Services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 1, 2020, No. 587]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
9. Reabilitatsiia ta sotsialnyi suprovid veteraniv ta viiskovosluzhbovtsiv, yaki proishly polon. (2024). [Rehabilitation and Social Support for Veterans and Military Personnel Who Have Been Captured]. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. URL: <http://surl.li/bodchi> [in Ukrainian].
10. Stoliaryk, O., & Semyhina, T. (2023). Povernutysia z viiny: psykhosotsialna pidtrymka veteraniv/-nok ta chleniv yikhnikh simei. [Coming Back from War: Psychosocial Support for Veterans and Their Family Members]. Social Work and Education. Vol. 10, No. 1. pp. 63–77. [in Ukrainian].

В. М. Логвиненко

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 16.01.2025

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-5>

М. П. Шмега, О. С. Думанська

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8441-1104> – М. П. Шмега

<https://orcid.org/0009-0008-2422-7935> – О. С. Думанська

maksimsmega@gmail.com

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ТА ІНФРАСТРУКТУРНІ ВИКЛИКИ В ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Проблема внутрішнього переміщення в Україні стала надзвичайно важливою через масштабні воєнні операції та тимчасову окупацію деяких регіонів. Вимушене переселення мільйонів людей створило значні соціально-економічні виклики для держави та приймаючих громад. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нові громади є важливою не лише для їх благополуччя та стабільності, але й для стійкості та розвитку суспільства під час війни. Метою статті є аналіз механізму підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні, враховуючи правові, соціальні, економічні та інфраструктурні аспекти, що забезпечують їх повну адаптацію та інтеграцію в приймаючі громади.

У дослідженні підкреслено багатогранність інтеграції внутрішньо переміщених осіб, яка включає розв'язання соціальних, економічних, правових та інших питань. Основні заходи включають створення мобільних центрів, що надають медичну, юридичну та психологічну допомогу, а також створення фондів тимчасового житла через державні ініціативи. Наголошено на важливості розвитку соціальної інфраструктури, зокрема освітніх та медичних закладів, для обслуговування збільшеного населення в приймаючих регіонах. Акцентовано на необхідності реалізації комплексних програм підтримки на державному та місцевому рівнях для задоволення нагальних та довгострокових потреб внутрішньо переміщених осіб.

Висновки дослідження свідчать, що ефективна інтеграція внутрішньо переміщених осіб вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях управління та активної участі громади. Подолання інфраструктурних викликів та забезпечення рівних можливостей для внутрішньо переміщених осіб є необхідними для їх успішної інтеграції та сталого розвитку країни. Також інтеграція внутрішньо переміщених осіб може стимулювати модернізацію соціальної та економічної інфраструктури, створюючи можливості для регіонального розвитку та покращення умов життя для всіх громадян.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, інтеграція, комплексний підхід, інфраструктура.

М. P. Shmeha, O. S. Dumanska

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

COMPREHENSIVE APPROACH AND INFRASTRUCTURAL CHALLENGES IN THE INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

The issue of internal displacement in Ukraine has become critically important due to large-scale military operations and the temporary occupation of certain regions. The forced relocation of millions has created significant socio-economic challenges for the state and host communities. The integration of internally displaced persons (IDPs) into new communities is crucial not only for their well-being and stability but also for the resilience and development of society during wartime. This study aims to analyze the mechanisms of support for IDPs in Ukraine, considering legal, social, economic, and infrastructural aspects that ensure their full adaptation and integration into host communities.

The research highlights the multifaceted nature of IDP integration, which involves addressing social, economic, and legal issues. Key measures include the establishment of mobile centers providing medical, legal, and psychological assistance, and the creation of temporary housing funds through government initiatives. The study also emphasizes the importance of developing social infrastructure, such as schools and healthcare facilities, to accommodate the increased population in host regions. Additionally, the research identifies the need for comprehensive support programs at both state and local levels to address the immediate and long-term needs of IDPs.

The findings suggest that effective IDP integration requires coordinated efforts across all levels of governance and active community participation. Addressing infrastructure challenges and ensuring equal opportunities for IDPs are essential for their successful integration and the sustainable development of the country. The study concludes that the integration of IDPs can drive the modernization of social and economic infrastructure, creating opportunities for regional development and improving living conditions for all citizens.

Key words: internally displaced person, integration, comprehensive approach, infrastructure.

Постановка проблеми. Проблема внутрішнього переміщення громадян в Україні стала дуже важливою у зв'язку з масштабними воєнними операціями та тимчасовою окупацією деяких регіонів. Вимушене переселення мільйонів людей створило значні соціально-економічні проблеми для держави та приймаючих громад. Оскільки інтеграція внутрішньо переміщених осіб в нове співтовариство визначає не тільки їх благополуччя і стабільність, а й стійкість і розвиток самого суспільства в умовах війни, актуальність даної теми полягає в ефективному механізмі підтримки вимушених переселенців з урахуванням правових, соціальних, економічних та інших факторів, а також інфраструктурних аспектів, що забезпечують повну адаптацію внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціальної політики щодо ВПО, їх соціальної адаптації в приймаючих громадах, надання різних видів допомоги присвячено дослідження значної когорти науковців, серед яких: І. Басова, В. Бойко, К. Бортун, О. Гаврилюк, А. Головка, М. Гордон, Н. Горін, Т. Гуменникова, Н. Гусак, К. Балабанова, О. Денисюк, О. Замашкіна, О. Епель, Н. Камінська, А. Конончук, В. Логвиненко, Т. Лях, О. Міхеєва, В. Молотай, Н. Оленцевич, Н. Павлик, Є. Поляріна, І. Романова, Д. Селіхов, В. Середа, І. Силантьєва, Н. Тимошик, І. Трубавіна, С. Трухан, О. Федоренко, В. Химинець, М. Чесакова та ін. Зокрема, Н. Павлик, М. Гордон, Н. Оленцевич на основі інтерпретації результатів проведеного опитування визначають базові потреби та труднощі ВПО, ставлення до них місцевих жителів і задоволеність рівнем підтримки з боку державних закладів та органів влади [7]; К. Бортун, В. Логвиненко, В. Молотай, Н. Тимошик, М. Чесакова вивчають проблеми соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах війни та пропонують механізм подолання міграційної кризи для стабілізації соціально-економічного простору [11]; Н. Горін роз-

глядає роль держави у виробленні стратегій, консолідації зусиль та інституційному забезпеченні процесу відновлення житла та соціальної інфраструктури, а також контролю за використанням ресурсів [2]; О. Гаврилюк основну увагу приділяє інтеграції названої групи осіб в приймаючі громади та їх просторовому розподілу, а також дослідженням міжнародної практики інтеграції ВПО, пропонуючи рекомендації для України [1].

Проте важливим напрямом досліджень залишається вдосконалення політики підтримки ВПО та створення умов для ефективної соціальної адаптації та повноцінного включення в життя приймаючої спільноти.

Метою статті є аналіз механізму підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні з огляду на правові, соціальні, економічні та інфраструктурні аспекти, що забезпечують їх повну адаптацію та інтеграцію в приймаючі громади.

Виклад основного матеріалу. В умовах тривалих соціально-економічних і політичних змін в Україні проблема ВПО стала одним із найактуальніших викликів для держави та суспільства. Воєнні дії на сході країни та тимчасова окупація частини територій змусили мільйони людей (станом на 15.10.2024 р., за даними Міжнародної організації з міграції, – 3,7 млн осіб) [10] покинути свої домівки в пошуках безпеки та стабільності. Ця ситуація не лише загострила гуманітарну кризу, але й поставила перед Україною завдання: створення комплексної системи підтримки ВПО та їх інтеграції в приймаючі громади.

Інтеграція ВПО є багатогранним процесом, який включає розв'язання соціальних, економічних, правових та інших питань. З правової точки зору необхідно забезпечити реалізацію гарантованих державою прав і свобод ВПО. Ефективним заходом є створення мобільних центрів для ВПО, де надається перша медична допомога, відновлення втрачених документів, базова психологічна допомога. Реалізація такої політики може частково стримати негативний соціальний ефект, але най-

ефективнішим було би створення таких центрів у західному та центральному регіонах України. Суть таких дій полягає в тому, що більшість ВПО перебувають у цих регіонах і потребують якісної фінансової, правової та психологічної допомоги для забезпечення їх подальшого функціонування в українському суспільстві [11]. Держава має створити такі умови, щоб переміщені особи не відчували дискримінації та мали рівні можливості для реалізації своїх прав. У цьому контексті важливо швидко розв'язувати юридичні питання, пов'язані з утратою документів та оформленням відповідного статусу, отриманням виплат тощо.

Забезпечення ефективної інтеграції вимушених переселенців передбачає комплексний підхід, який включає вдосконалення і реалізацію політичних, соціальних і економічних стратегій. З цією метою в регіонах створюються комплексні програми підтримки ВПО на період дії воєнного стану в Україні [6]. Ці дії орієнтовані на підтримку ВПО і сприяння їх адаптації та повному включенню в суспільство. Це дозволить не тільки задовольнити нагальні потреби, як-от житло, освіта, охорона здоров'я та зайнятість, але й розв'язати питання соціальної адаптації та психологічної підтримки, які є ключовими для створення стійких та інтегрованих громад. Таким чином, інтеграція внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади у воєнний час вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях управління та активної участі самої громади. Ефективне розв'язання цього завдання сприятиме не тільки подоланню наслідків воєнних конфліктів, а й поставить фундамент для майбутнього стабільного розвитку країни.

В Україні діють численні програми підтримки ВПО, які реалізуються на державному та місцевому рівнях [4]. Ці програми спрямовані на забезпечення базових потреб переміщених громадян, сприяння їх інтеграції в приймаючі громади та підтримку в розв'язанні соціально-економічних проблем.

Попри значні зусилля, існують і проблеми, зокрема недостатнє фінансування програм, складнощі з доступом до інформації про наявні можливості, а також бюрократичні перепони в процесі отримання допомоги. Тому розвиток та вдосконалення програм підтримки ВПО залишається важливим завданням як для державних, так і місцевих органів влади.

Також держава та громади стикаються з інфраструктурними викликами, які пов'язані з інтеграцією ВПО. Масове переміщення населення внаслідок воєнних дій створює значний тиск на інфраструктуру, але разом із тим відкриває можливості для її модернізації та сталого розвитку.

Можна виокремити такі виклики для інфраструктури.

По-перше, це забезпечення житлом. Однією з глобальних проблем є дефіцит житла для внутрішньо переселених осіб. У багатьох приймаючих громадах зростає потреба в будівництві або реконструкції житлових об'єктів. Значна частка ВПО орендує житло, що створює економічний тиск як на переселенців, так і на місцеве населення через зростання вартості оренди. Наочним прикладом є Львів, де міграційне сальдо є позитивним, а також інші міста на заході України, в яких вартість купівлі чи оренди нерухомості з початку війни значно зросла [9].

Багато зусиль спрямовано на тимчасове житло (модульні містечка), проте його якість і довговічність залишаються проблемою. Наявні програми соціального житла, які забезпечать його доступність для вразливих категорій населення, потребують удосконалення та розширення.

Забезпечити людей повноцінним житлом, рівнозначним такому, яке вони мали в довоєнний період, у найкоротші строки вкрай складно. Тому з метою розв'язання житлового питання в більш стислий термін Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». Постановою визначено, що фонд житла, призначеного для тимчасового проживання ВПО, формують сільські, селищні, міські ради або уповноважені ними органи шляхом придбання та будівництва нового житла, реконструкції наявних будинків і гуртожитків, переобладнання нежитлових приміщень у житлові тощо [3].

По-друге, освітня та соціальна інфраструктура. Як зазначає І. Лисенко, для належного рівня та якості життя населення необхідна розвинена соціальна інфраструктура, яка спрямована на всебічний розвиток людини. Це досягається шляхом створення комплексу життєво важливих благ, що сприяють розширеному відтворенню людського потенціалу. Соціальна інфраструктура дозволяє безпосередньо покращити якість життя людей, забезпечуючи належні умови для праці, відпочинку, а також підвищення культурного та освітнього рівнів [5]. Нині різке збільшення кількості населення створює додаткове навантаження на школи, дитячі садки, лікарні та соціальні установи. Наприклад, у приймаючих громадах нерідко виникає проблема недостатньої кількості місць у закладах освіти. Брак персоналу, особливо кваліфікованих педагогів і медичних працівників, ускладнює забезпечення належного рівня послуг.

По-третє, міграція населення до регіонів з безпечнішими умовами життя створює транспортні виклики. Збільшення кількості людей призводить до зростання попиту на транспортні послуги. Це може спричинити перевантаження доріг, громадського транспорту та інших транспортних систем, що знижує їх ефективність і збільшує час у дорозі. Для задоволення щораз вищого попиту необхідно будувати нові дороги, мости, залізничні лінії розширювати наявні транспортні мережі тощо [8].

Можливості інфраструктурного розвитку, попри значні виклики, пов'язані з внутрішнім переселенням громадян, створюють унікальні можливості для модернізації інфраструктури. Продумана житлова стратегія, яка спрямована на забезпечення довгостроковим житлом, сприятиме ефективній інтеграції ВПО в приймаючі громади [2, с. 150]. Крім цього, впровадження довгострокових програм будівництва соціального житла з використанням сучасних енергоефективних технологій дозволить створити житловий фонд, придатний як для переселенців, так і для місцевого населення, а інвестиції в будівництво забезпечать робочі місця та активізують економічну діяльність. Розвиток транспортної системи та інтеграція ВПО виступають як один із чинників, які стимулюють оновлення транспортної інфраструктури. Запуск нових маршрутів сприяє покращенню мобільності населення та економічного зростання, а розширення мережі доріг покращує доступність до віддалених регіонів.

Збільшення кількості переселенців сприяє розвитку соціальної інфраструктури, тобто будівництву шкіл, дитячих садків, лікарень, створенню освітніх та медичних центрів, які будуть слугувати всьому населенню і після завершення кризи.

Також активізується участь міжнародних донорів, адже проблеми інфраструктури стають точкою входу для залучення міжнародної фінансової допомоги. Грантові програми ЄС, ООН та інших організацій дозволяють реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти. Співпраця з міжнародними партнерами сприяє впровадженню найкращих практик у сфері будівництва та енергозбереження.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Забезпечення ефективної інтеграції вимушених переселенців передбачає комплексний підхід, який включає вдосконалення і реалізацію політичних, соціальних і економічних стратегій. Ці дії орієнтовані на підтримку ВПО і сприяння їх адаптації та повному включенню в суспільство, що дозволить не тільки задовольнити нагальні потреби, такі як житло, освіта, охорона здоров'я та зайнятість, але й розв'язати

питання соціальної адаптації та психологічної підтримки, які є ключовими для створення стійких та інтегрованих громад. Таким чином, інтеграція внутрішньо переміщених осіб до територіальної громади у воєнний час вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях управління та активної участі самої громади. Ефективне розв'язання цього завдання сприятиме не тільки подоланню наслідків воєнних конфліктів, а й поставить фундамент для майбутнього стабільного розвитку країни. Подолання інфраструктурних проблем в громадах України вимагає насамперед комплексного підходу, який включає інвестиції, міжнародну допомогу, місцеві ініціативи та довгострокове планування. Незважаючи на низку викликів, цей процес відкриває нові можливості для модернізації українських регіонів, створення робочих місць і покращення умов життя для всіх громадян. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб може стати поштовхом до якісного розвитку соціально-економічної інфраструктури країни.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз та оцінювання ефективності чинних програм підтримки ВПО на державному та місцевому рівнях, з метою їх вдосконалення та оптимізації; вивчення соціально-економічних наслідків інтеграції ВПО для приймаючих громад, включаючи вплив на ринок праці, житловий фонд, соціальні послуги та інфраструктуру; розроблення стратегій довгострокової інтеграції ВПО, які сприятимуть їх повній адаптації та активній участі в житті приймаючих громад.

Список літератури:

1. Гаврилюк О. Соціально-економічні виклики інтеграції та просторового розподілу внутрішньо переміщених осіб унаслідок війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1. С. 114–132.
2. Горін Н.О. Міжнародний досвід повоєнної відбудови житлового фонду та вирішення житлових проблем ВПО. *Український соціум*. 2023. № 1. С. 136–154.
3. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>
4. Єдине вікно послуг. Для ВПО. *Державна служба зайнятості*. URL: <https://www.dcz.gov.ua/onewindow>
5. Лисенко І. Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2 (14). С. 13–23.
6. Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в

Україні. Львівська обласна військова адміністрація. URL: <https://loda.gov.ua/documents/40071>

7. Павлик Н.П., Гордон М.В., Оленцевич Н.В. Соціальна інтеграція людей зі статусом ВПО у приймаючих громадах: результати опитування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 2. С. 73–79.

8. Транспортна галузь: поточний стан, виклики та перспективи розвитку. *Європейська Бізнес Асоціація*. URL: <https://eba.com.ua/en/transportna-galuz-potochnyj-stand-vyklyky-ta-perspektyvy-rozvytku/>

9. Як на міграцію населення України вплинули російські обстріли в жовтні 2022 – січні 2023 року: дослідження. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://opora.ua.org/viyna/doslidzhennya-yak-na-migraciyu-naselennya-ukrayini-vplivuli-rosiys-ki-obstrili-v-zhovtni-2022-sichni-2023-roku-25359>

10. Employment, mobility and labour market dynamics in Ukraine, november 2024. *IOM in Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-employment-mobility-and-labour-market-dynamics-ukraine-november-2024?close=true>

11. Chesakova M., Bortun K., Lohvynenko V., Molotai V., Tymoshyk N. Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. *Review of Economics and Finance*, 2023. № 21, P. 955–961. DOI: 10.55365/1923.x2023.21.105

References:

1. Havryliuk, O. (2024). Sotsialno-ekonomichni vyklyky intehtatsii ta prostorovoho rozpodilu vnutrishno peremishchenykh osib vnaslidok viyny. [Socio-Economic Challenges of Integration and Spatial Distribution of War-Induced Internally Displaced Persons]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. №1 (55). S. 114–132. [in Ukrainian]

2. Horin, N. O. (2023). Mizhnarodnyi dosvid povoiennoi vidbudovy zhytloвого фонду та vyrishennia zhytlovykh problem VPO [International Experience in Post-War Reconstruction of the Housing Fund and Solving Housing Problems of Internally Displaced Persons (IDPs)]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1. S. 136–154 [in Ukrainian]

3. Deiaki zakhody z formuvannia fondiv zhytla, pryznachenoho dlia tymchasovoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2022 r. № 495. (2022). [Certain Measures for the Formation of Housing Funds Intended for Temporary Accommodation of Internally Displaced Persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 495 dated April 29,

2022]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

4. Yedynе vikno posluh. Dlia VPO. (2024). [One-Stop Service Window. For IDPs]. *Derzhavna sluzhba zainiatosti*. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/onewindow> [in Ukrainian]

5. Lysenko, I. (2018). Sotsialna infrastruktura yak osnova formuvannia liudskoho potentsialu v systemi yevropeyskykh koordynat. [Social Infrastructure as the Basis of Human Capital Formation in the European Coordinates System]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*. № 2 (14). S. 13–23. [in Ukrainian]

6. Kompleksna prohrama pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib na period dii voiennoho stanu v Ukraini. (2024). [Comprehensive Support Program for Internally Displaced Persons During Martial Law in Ukraine]. *Lvivska oblasna viiskova administratsiia*. URL: <https://loda.gov.ua/documents/40071> [in Ukrainian]

7. Pavlyk, N. P., Hordon, M. V., & Olentsevych, N. V. (2024). Sotsialna intehtatsiia liudei zi statusom VPO u pryimaiuchykh hromadakh: rezultaty opytuvannia. [Social integration of IDPs (internally displaced people) in host communities: results of the survey]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. № 2. S. 73–79. [in Ukrainian]

8. Transportna haluz: potochnyi stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku. (2024) [Transport industry: current state, challenges, and development prospects]. *Yevropeiska Biznes Asotsiatsiia*. Retrieved from <https://eba.com.ua/en/transportna-galuz-potochnyj-stand-vyklyky-ta-perspektyvy-rozvytku/> [in Ukrainian]

9. Yak na mihratsiiu naselennia Ukrainy vplynuly rosiyski obstrily v zhovtni 2022 – sichni 2023 roku: doslidzhennia. [How Russian Shelling Affected Population Migration in Ukraine from October 2022 to January 2023: A Study]. *Hromadianska merezha OPORA*. Retrieved from <https://opora.ua.org/viyna/doslidzhennya-yak-na-migraciyu-naselennya-ukrayini-vplivuli-rosiys-ki-obstrili-v-zhovtni-2022-sichni-2023-roku-25359> [in Ukrainian]

10. Employment, mobility and labour market dynamics in Ukraine, november 2024. *IOM in Ukraine*. Retrieved from <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-employment-mobility-and-labour-market-dynamics-ukraine-november-2024?close=true>

11. Chesakova, M., Bortun, K., Lohvynenko, V., Molotai, V., & Tymoshyk, N. (2023). Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. *Review of Economics and Finance*. № 21, P. 955–961. DOI: 10.55365/1923.x2023.21.105

М. П. Шмега, О.С. Думанська

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 09.12.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-6>

О. П. Білецький, М. І. Курій

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9944-6541> – О. П. Білецький
 o.biletskyi@ldubgd.edu.ua

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Статтю присвячено аналізу ролі соціальної реклами та волонтерської діяльності у формуванні національної свідомості та соціальної інтеграції в умовах війни. Увагу зосереджено на інноваційних підходах до створення соціально-патріотичних рекламних кампаній, зокрема на прикладі проєкту «Відправ Франка на фронт», який є ефективним інструментом мобілізації громадян для підтримки армії. У дослідженні розглянуто практичні аспекти соціальної роботи та волонтерства, порівняно їх із теоретичними концепціями, розробленими провідними науковцями у сфері комунікацій та соціальної реклами.

Аналіз підкреслює значущість інформаційних технологій у сучасній соціальній комунікації. Зокрема, використання соціальних мереж та цифрових платформ дозволяє оперативно поширювати інформацію, формуючи суспільну згуртованість і сприяючи економічній стабільності. У статті висвітлено роль соціальної реклами в умовах інформаційної війни, наголошуючи на її потенціалі протидіяти дезінформації та маніпуляціям. Також підкреслюється важливість адаптації рекламних стратегій до специфіки різних аудиторій, зокрема молоді, котра є найбільш активною в цифровому просторі.

Дослідження виявляє ключові аспекти, що сприяють формуванню патріотичних почуттів, включаючи використання культурних символів, історичних образів та емоційно насичених меседжів. Проаналізовано успішні приклади кампаній, які сприяли підвищенню обороноздатності країни, залучаючи громадян до фінансування потреб армії. Висновки статті акцентують на необхідності вдосконалення соціальної реклами, розроблення інноваційних підходів до її створення та посилення її впливу в умовах воєнного конфлікту.

Особливу увагу приділено значенню волонтерських ініціатив як ключового елемента соціальної згуртованості та підтримки постраждалих громад. У статті проаналізовано способи ефективної інтеграції волонтерських організацій у процеси розроблення та поширення соціальної реклами, підкреслено їх роль у подоланні суспільних викликів і забезпеченні національної єдності.

Ключові слова: соціальна реклама, волонтерська діяльність, національна свідомість, патріотизм, соціальна інтеграція, інформаційна війна, рекламні кампанії, молодь, інноваційні підходи, комунікація.

О. P. Biletskyi, M. I. Kurii

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

SOCIAL ADVERTISING AS A TOOL TO SUPPORT VOLUNTEERISM AND MOBILIZE SOCIETY DURING THE WAR

The article analyzes the role of social advertising and volunteerism in shaping national consciousness and social integration in times of war. Attention is focused on innovative approaches to creating social and patriotic advertising campaigns, in particular, on the example of the Send Frank to the Front project, which is an effective tool for mobilizing citizens to support the army. The study examines the practical aspects

of social work and volunteering, comparing them with theoretical concepts developed by leading scholars in the field of communications and social advertising.

The analysis emphasizes the importance of information technology in modern social communication. In particular, the use of social networks and digital platforms allows for the rapid dissemination of information, forming social cohesion and contributing to economic stability. The article highlights the role of social advertising in the context of information warfare, emphasizing its potential to counteract disinformation and manipulation. It also emphasizes the importance of adapting advertising strategies to the specifics of different audiences, such as young people, who are the most active in the digital space.

The study reveals key aspects that contribute to the formation of patriotic feelings, including the use of cultural symbols, historical images, and emotionally charged messages. Successful examples of campaigns that have contributed to the country's defense capability by involving citizens in financing the needs of the army are analyzed. The conclusions of the article emphasize the need to improve social advertising, develop innovative approaches to its creation and enhance its impact in the context of military conflict.

Particular attention is paid to the importance of volunteer initiatives as a key element of social cohesion and support for affected communities. The article analyzes ways to effectively integrate volunteer organizations into the processes of developing and disseminating social advertising, emphasizing their role in overcoming social challenges and ensuring national unity.

Key words: social advertising, volunteering, national consciousness, patriotism, social integration, information warfare, advertising campaigns, youth, innovative approaches, communication.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли Україна переживає масштабний воєнний конфлікт, соціальна реклама стала важливим інструментом мобілізації суспільства. Проте її ефективність значною мірою залежить від адаптації до нових викликів, як-от інформаційна війна та психологічний вплив на різні групи населення. Однією з ключових проблем є недостатня увага до специфіки молодіжної аудиторії та відсутність креативних підходів у створенні соціально-патріотичних повідомлень.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, коли країна проходить через складні соціальні, політичні та воєнні виклики, питання патріотизму набуває особливої ваги. Молодь як майбутнє держави формує свою національну ідентичність у контексті інформаційного простору. Соціальна реклама стає потужним інструментом впливу на свідомість і поведінку молодих людей, сприяючи формуванню їх громадянської відповідальності, патріотичних почуттів та активної життєвої позиції. Важливою проблемою є те, що молодь часто стає об'єктом маніпуляцій та впливу недобросовісної пропаганди, що підриває їхню віру у власну державу і демотивує бути активними громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать про щораз більшу роль соціальної реклами у формуванні патріотизму та соціальної інтеграції під час кризових ситуацій. О. Зелінська [3] акцентує увагу на важливості емоційного змісту соціально-патріотичної реклами, який сприяє мобілізації суспільства та підвищенню рівня національної свідомості. Я. Аль Худірі досліджує креативні стратегії створення реклами на патріотичну тематику, підкреслюючи значення використання культурних

символів та історичних образів для посилення впливу рекламних повідомлень [8].

Водночас О. Біховець звертає увагу на роль волонтерських організацій у підсиленні ефективності соціальної реклами, зазначаючи, що волонтери часто виступають не лише ініціаторами, але й виконавцями соціальних кампаній [1]. О. Герасимчук підкреслює значення соціальної реклами в умовах інформаційної війни, вказуючи на її потенціал у протидії дезінформації та зміцненні морального духу населення [2].

Сучасні публікації також акцентують на необхідності адаптації рекламних стратегій до специфіки різних цільових аудиторій. Особливо це стосується молоді, яка є найбільш активною аудиторією цифрового простору. Вказані дослідження висвітлюють значення використання соціальних мереж для поширення соціальних меседжів, що дозволяє оперативно реагувати на виклики, забезпечуючи широку аудиторію доступом до інформації. Разом із тим науковці наголошують на важливості дотримання етичних стандартів та врахування психологічних аспектів у розробленні рекламних кампаній.

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують ключову роль соціальної реклами в зміцненні суспільної згуртованості, особливо в умовах воєнних дій та інформаційного тиску.

Метою статті є виявлення ключових аспектів використання соціальної реклами під час війни, аналіз її впливу на формування патріотизму, а також дослідження ролі волонтерської діяльності в соціальній інтеграції вразливих груп населення. Особливу увагу приділено практичним прикладам рекламних кампаній та їх відповідності теоретичним концепціям.

Виклад основного матеріалу. Соціальна реклама як інструмент соціального впливу має

потенціал стати ефективною протидією цим негативним тенденціям. Проте, незважаючи на велику кількість патріотичних ініціатив, дослідження показують, що багато соціальних рекламних кампаній не досягають своєї аудиторії через формальні підходи або недостатню увагу до особливостей молодіжної субкультури та способів сприйняття інформації. Натепер в Україні склалася надскладна суспільно-комунікативна ситуація, в умовах якої соціальна реклама зазнала істотних змін: це передусім поява реклами на патріотично-військову тематику, зокрема спрямована на привернення уваги до української армії, її потреб, ролі й важливості в суспільстві, неймовірний рівень патріотизації країни, а також усвідомлення ролі національної єдності для подолання ворога. У такий важкий період для держави соціальна реклама стає невід'ємною частиною пропаганди [7, с. 83].

У часи розвитку інформаційних технологій та безперебійного доступу до безлічі ресурсів відкриваються не тільки великі можливості, але й низка небезпек. Інформаційна війна в сучасних умовах є одним із вирішальних факторів перемоги. Особливо це важливо для України, яка веде асиметричну війну проти ядерної держави з переважачим воєнним потенціалом. З початку повномасштабного вторгнення в Україну росія запустила велику інформаційну кампанію, спрямовану проти Української держави, націлену на дискредитацію влади, маніпулювання масами, внесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів, залякування свого народу образом ворога і супротивника своєю могутністю та послаблення загального духу українців. Найбільш уразливою верствою є молодь та старші люди, які піддаються масовому впливу інформаційної війни, коли перші мають безперебійний доступ до великої кількості інформації та не мають чіткого розуміння інформаційної гігієни, що становить вагомую проблему та небезпеку для держави. Попри ці виклики та проблеми, асиметрична відповідь України на традиційні підходи росії, попри її тривалу підготовку до агресії, були ефективні. Їй особливу роль в інформаційному опорі українців щодо російської агресії відведено волонтерському руху, який зумів налагодити співпрацю з українською владою, а також численним навчанням і підготовці, які тривали перед війною. Волонтери та громадські організації відіграють надзвичайно важливу роль у комунікації та підсиленні патріотизму під час російсько-української війни. Їхні зусилля не лише мобілізують суспільство для допомоги армії та постраждалим, але й створюють потужні платформи для форму-

вання національної свідомості та згуртованості народу.

Волонтери активно використовують соціальні медіа для організації збору коштів, ресурсів і матеріальної допомоги для Збройних Сил України та постраждалих цивільних. Завдяки широкому охопленню та швидкості соціальних мереж волонтерські організації можуть ефективно комунікувати з великими групами людей. Наприклад, останньою комунікацією є благодійна організація «Тиловики», що звернулася до команди «and action» за створенням анімаційного ролику.

Основний меседж: «Кожен дрон для військових – загроза, але кожна допоміжна банка – наша спільна відповідь».

Разом ми створимо захисний «купол» без ворожих дронів, де пануватимуть лише наші зорі.

Ставай Тиловиком. Твій внесок – їх захист.

Якщо розглянути соціальну комунікацію та її вплив, можна виокремити деякі аспекти, які формують та підсилюють почуття патріотизму. Наприклад, «Кожен внесок, навіть мінімальний, допомагає створити «купол» безпеки для захисників, символізуючи колективну силу народу». Це мотивує глядачів відчувати свою важливість у загальній боротьбі. Образ «куполу безпеки» асоціюється із захистом та миром, підкреслюючи національні цінності та прагнення до свободи і незалежності. Це викликає гордість за свій народ і країну. Заклик «Ставай Тиловиком. Твій внесок – їх захист» чітко визначає роль кожного глядача, мотивуючи не лише на підтримку армії, але й на відчуття безпосередньої участі в боротьбі. Це дає людям можливість діяти, що посилює відчуття корисності та значущості кожного в перемозі. Ця кампанія відзначилася неабиякою ефективністю, про що свідчить не лише статистика, реакції та коментарі впізнаваних сьогодні людей в Україні, але й охоплення великої частки журналістів за кордоном, яких закликало звернути увагу Заходу.

Також одним із прикладів успішної соціально-патріотичної кампанії є проєкт «Відправ Франка на фронт». Цю ініціативу спрямовано на залучення громадян до підтримки Збройних Сил України через символічні внески. Назва кампанії відсилає до банкноти номіналом 20 гривень із зображенням Івана Франка, що символізує доступність допомоги для кожного українця. Ключовим меседжем проєкту стало гасло: «Кожна гривня наближає нас до перемоги», яке акцентує на важливості колективного внеску. Кампанія «Відправ Франка на фронт» є прикладом того, як соціальна реклама може інтегрувати культурні символи, використовуючи їх для об'єднання нації та спрямування зусиль на підтримку національної

безпеки. Завдяки емоційному впливу та широкій доступності ця ініціатива слугує модельним прикладом для інших соціальних проєктів.

На прикладі кампанії «Відправ Франка на фронт» видно, як соціальна реклама в умовах війни може виконувати функцію не лише інформаційного, але й мобілізаційного ресурсу. Вона сприяє згуртованості суспільства, зміцнює патріотичні настрої та мобілізує матеріальні й людські ресурси для досягнення спільної мети. Таким чином, соціальна реклама відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності та підтримки обороноздатності країни [9].

Крім того, регулярні фінансові внески від молоді є формою активної участі в реальних діях на підтримку армії, що допомагає протидіяти дезінформації та російським наративам про «пасивність» або «байдужість» українського суспільства [6, с. 375].

Проте соціальну рекламу варто розглядати не тільки в контексті підсилення та акумуляції ресурсів для фінансових внесків та підтримання зборів від волонтерів. Прикладом ефективною соціальною рекламою може стати й військова бригада. Військові працюють не тільки на полі бою, а й використовують ресурс свого ютуб-каналу, щоби спонукати приєднуватись до лав бригади. Феномен *Третьої штурмової бригади* – це унікальний приклад того, як ідейність, добровільність і ефективна комунікація можуть створити потужну силу як на полі бою, так і в інформаційному просторі. Заснована Андрієм Білецьким у перші дні повномасштабного вторгнення, Третя окрема штурмова бригада стала символом стійкості, патріотизму та професіоналізму. Ідейність і привела в третю штурмову медійних осіб – як публічних спікерів, так і комунікаційників, і організаторів. Структура рекрутингових центрів, зовнішня реклама та регулярне, оперативне інформування про стан справ, штурмів та потреб дозволили бригаді зайняти домінуючу позицію в інформаційному просторі.

Отже, соціальна реклама в умовах російсько-української війни стала важливим інструментом формування патріотизму та мобілізації громадян, зокрема молоді. Вона не лише сприяє формуванню національної ідентичності та почуття відповідальності, але й допомагає протидіяти ворожій пропаганді, підтримуючи єдність суспільства [4, с. 100].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. На основі прикладів, як-от проєкт «Відправ Франка на фронт» і діяльність Третьої штурмової бригади, ми бачимо, як соціальна реклама може ефективно активізувати суспільство через прості, але також емоційно

насичені та зрозумілі меседжі. Кампанії, які використовують культурні символи, історичні постаті та закликають до активної участі у формуванні обороноздатності країни, викликають почуття особистої відповідальності та згуртованості.

Окрім цього, соціальна реклама допомагає боротися з інформаційною війною, яка є одним із головних фронтів сучасного конфлікту. Вона підсилює стійкість українців до дезінформації та залучає широкі верстви населення до активної участі в обороні країни. Важливим є також те, що соціальна реклама може бути потужним інструментом для залучення міжнародної підтримки, адже патріотичні кампанії активно резонують у міжнародних медіа, привертаючи увагу до боротьби України за свободу.

Попри великий потенціал соціальної реклами, необхідно пам'ятати й про виклики. Формальні, застарілі або занадто пафосні кампанії часто не досягають своєї аудиторії, особливо молоді, яка потребує сучасних підходів та інноваційних форматів. Тому успішна соціальна реклама повинна бути емоційно насиченою, персоналізованою та прозорою, надавати чіткі заклики до дії та показувати конкретні результати підтримки.

Отже, соціальна реклама є важливим елементом інформаційної та психологічної боротьби, яка допомагає об'єднувати суспільство навколо ідей патріотизму, єдності та підтримки держави в умовах агресії. Її ефективність полягає в здатності впливати на свідомість громадян, зміцнювати їхню віру в перемогу та мобілізувати на спільні дії.

Список літератури:

1. Біховець О.М. Соціальна реклама як інструмент формування патріотизму в молоді в умовах глобалізації. *Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія»*. 2017. № 3. С. 45–52. URL: <https://journals.urau.net/dnpu/article/view/2017>
2. Герасимчук О.А. Роль соціальної реклами у формуванні національної свідомості в умовах гібридної війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. № 49. С. 123–129. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/214>
3. Зелінська О.І. Особливості змісту текстів соціально-патріотичної реклами. *Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика»*, 2022. Т. 2. Вип. 23. С. 16–20. URL: http://zfs-journal.uzhnu.edu.ua/archive/23/part_2/2.pdf
4. Кириченко Н.В. Психологічні особливості формування патріотизму в молоді через медіапростір. *Наукові праці Національного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Психологія і педагогіка*. 2020. № 21. С. 98–105.

5. Макаренко С.В. Вплив соціальної реклами на молодіжну аудиторію: теоретичні та практичні аспекти. *Київський національний університет культури і мистецтв. Вісник факультету соціальних комунікацій*. 2019. № 27. С. 53–60. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3400454-c342-4bf8-b235-3522c58bd25b/content>

6. Нетреба М.М., Рижова Д.О. Digital-креативи як інструмент інформаційного спротиву в умовах війни. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 33 (72). С. 373–381.

7. Павленко О.М. Соціальна реклама як інструмент впливу на патріотичні настрої молоді в умовах збройного конфлікту. *Збірник наукових праць НУ «Острозька академія». Серія «Культурологія»*. 2016. № 12. С. 82–89.

8. Ясір Хамза Салман Аль Худірі. Креативні стратегії соціальної реклами на патріотичну тематику: український досвід. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2017. Т. 1. С. 77–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2017_1_14

9. Відправ Франка на фронт. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidprav-frankana-front-volonteri-stvorili-proyekt-shodennih-nevelikih-vneskiv-na-armiyu> (дата звернення: 25.11.2024).

References:

1. Bikhovets, O.M. (2017). Sotsialna reklama yak instrument formuvannia patriotyzmu u molodi v umovakh hlobalizatsii [Social advertising as a tool for forming patriotism in youth during globalization]. *Visnyk Dnipropetrovskogo natsionalnogo universytetu. Seriya "Filosofiya. Sotsiologiya. Politologiya"*, 3, 45–52. Retrieved from <https://journals.urau.ua/dnnu/article/view/2017>.

2. Gerasymchuk, O.A. (2018). Rol sotsialnoi reklamy u formuvanni natsionalnoi svidomosti v umovakh hibrydnoi viiny [The role of social advertising in forming national consciousness in conditions of hybrid warfare]. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya "Sotsialni komunikatsiyi"*, 49, 123–129. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/214>.

3. Zelinska, O.I. (2022). Osoblyvosti zmistu tekstiv sotsialno-patriotychnoi reklamy. *Zakarpatski filolohichni studii* [Features of the content of social-patriotic advertising texts]. *Zakarpatski filolohichni studii, Uzhhorod: Vydavnychi dim Helvetyka*, 2(23), 16–20. Retrieved from http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/2.pdf.

4. Kyrychenko, N.V. (2020). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia patriotyzmu u molodi cherez mediaprostir [Psychological features of fostering patriotism in youth through media space]. *Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya: Psykholohiya i pedahohika*, 21, 98–105.

5. Makarenko, S.V. (2019). Vplyv sotsialnoi reklamy na molodizhnu audytoriiu: teoretychni ta praktychni aspekty [The impact of social advertising on youth audiences: theoretical and practical aspects]. *Kyiv National University of Culture and Arts, Visnyk Faculty of Social Communications*, 27, 53–60. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3400454-c342-4bf8-b235-3522c58bd25b/content>.

6. Netreba, M.M., & Ryzhova, D.O. (2023). Digital-kreatyvy yak instrument informatsiinoho sprotyvu v umovakh viiny [Digital creatives as a tool for information resistance during the war]. *Vcheni zapysky Tavriiskogo Natsionalnogo Universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka*, 33(72), 373–381.

7. Pavlenko, O.M. (2016). Sotsialna reklama yak instrument vplyvu na patriotychni nastroi molodi v umovakh zbroinoho konfliktu [Social advertising as a tool to influence patriotism among youth in conditions of armed conflict]. *Zbirnyk naukovykh prats NU "Ostrozha akademiya" Seriya "Kul'turologiya"*, 12, 82–89.

8. Yassir Hamza Salman Al Khudiri. (2017). Kreatyvni stratehii sotsialnoi reklamy na patriotychnu tematyku [Creative strategies of social advertising on patriotic themes]: *The Ukrainian experience. Naukovi zapysky Instytutu Zhurnalistyky*, 1, 77–85. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2017_1_14.

9. Send Frank to the Front. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/vidprav-frankana-front-volonteri-stvorili-proyekt-shodennih-nevelikih-vneskiv-na-armiyu> (last accessed: 25.11.2024).

О.П. Білецький, М.І. Курій

Оглядюва стаття.

Надійшла до редакції 04.12.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-7>

Л. П. Горбата

Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6576-8925>

luda_gorbata@ukr.net

СТІЙКІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті висвітлено актуальні аспекти забезпечення сталого розвитку місцевих громад в умовах сучасних соціально-економічних і екологічних викликів. Проаналізовано поняття стійкості громади як здатність до адаптації, подолання кризових ситуацій та збереження сталого розвитку. З'ясовано адаптивні механізми, що включають розвиток людських ресурсів, ефективне управління, впровадження інноваційних рішень, раціональне використання природних ресурсів. Схарактеризовано вплив на сталість розвитку територіальної громади як фактора соціальної згуртованості, яка включає підтримку гармонійних міжособистісних відносин, співпрацю, активну участь громадян у громадському житті та високий рівень колективної відповідальності. У статті з'ясовано залежність між рівнем стійкості громади та її соціальною згуртованістю, пропонується інтегрований підхід до управління територіальними громадами, впровадження програм соціального розвитку, спрямованих на зміцнення соціальних зв'язків, розвитку соціальної інфраструктури та залучення громадян до процесів планування і прийняття рішень. Досліджено кореляцію між здатністю територіальних громад протистояти різноплановим економічним і соціальним викликам та спроможністю впливати на розвиток власної стійкості та соціальної згуртованості з метою забезпечення сталого розвитку загалом. Розглянуто фактори, що підвищують уразливість громад перед зовнішніми та внутрішніми загрозами. Подано напрями подальших наукових розвідок щодо аналізу механізмів підвищення стійкості територіальних громад. Запропоновано практичні рекомендації для інтеграції таких чинників, як взаємозв'язок між соціальною згуртованістю, активною участю громадян та підвищенням рівня життєдіяльності на відповідних територіях у стратегії розвитку територіальних громад з метою забезпечення їх довгострокової стійкості.

Ключові слова: територіальні громади, сталий розвиток, стійкість, соціальна згуртованість, розвиток громад.

L. P. Horbata

State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, Ukraine

SUSTAINABILITY AND SOCIAL COHESION AS THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The article highlights the current aspects of ensuring the sustainable development of local communities in the context of modern socio-economic and environmental challenges. The concept of community resilience is analyzed as the ability to adapt, overcome crisis situations and maintain sustainable development. Adaptive mechanisms are identified, including the development of human resources, effective management, the implementation of innovative solutions, and the rational use of natural resources. The impact on the sustainability of the development of a territorial community as a factor of social cohesion, which includes the support of harmonious interpersonal relations, cooperation, active participation of citizens in public life and a high level of collective responsibility, is characterized. The article clarifies the relationship between the level of community resilience and its social cohesion, proposes an integrated approach to the management of territorial communities, the implementation of social development programs aimed at strengthening social

ties, developing social infrastructure and involving citizens in the planning and decision-making processes. The correlation between the ability of territorial communities to withstand diverse economic and social challenges and the ability to influence the development of their own resilience and social cohesion in order to ensure sustainable development as a whole is studied. Factors that increase the vulnerability of communities to external and internal threats are considered. Directions for further scientific research are presented regarding the analysis of mechanisms for increasing the resilience of territorial communities. Practical recommendations are proposed for the integration of such factors as the relationship between social cohesion, active participation of citizens and increasing the level of life in the relevant territories into the development strategy of territorial communities in order to ensure their long-term sustainability.

Key words: territorial communities, sustainable development, sustainability, social cohesion, community development.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. У контексті глобальних проблем, що постають у сучасному суспільстві, серед яких COVID-19 та виклики, пов'язані з війною, окупацією територій України, корупція, а також поширення дезінформації, територіальні громади стикаються з підвищеною нестабільністю, яка впливає на їх розвиток.

Стабільність і згуртованість у громадах є основою для їх сталого розвитку. Стійкість як здатність громади адаптуватися та відновлюватися після різних потрясінь відіграє критичну роль для довгострокової стабільності. Згуртованість своєю чергою проявляється в міцності взаємовідносин і довірі між членами громади, які сприяють співпраці для досягнення спільних цілей. Як стійкість, так і згуртованість є ключовими факторами сталого розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти концептуалізації територіальної згуртованості досліджували К. Бьоме, Е. Гльоерсен, А. Гумер, Р. Камані, Г. Мархіз, Дж. Шоут та ін. Питання соціальної згуртованості як категорії публічного управління розглядали українські науковці А. Гриненко, О. Дейнеко, В. Кирилюк, О. Оржель та ін. Соціальну згуртованість у контексті регіональної політики вивчали В. Захарченко, В. Куйбіда, Л. Федулова та ін. Можливості застосування волонтерських ініціатив для активізації людських ресурсів у територіальних громадах аналізували Т. Лях, Т. Спіріна та ін. Соціальну згуртованість молоді як ресурс для розвитку територіальних громад досліджували А. Котелевець, Я. Мартинюк та ін. Незважаючи на різноманітні дослідження науковців та експертів, питання стійкості та соціальної згуртованості як основи сталого розвитку територіальних громад залишається недостатньо вивченим.

Метою статті є визначення особливостей розвитку соціальної згуртованості та стійкості в забезпеченні сталого розвитку територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток набуває дедалі більшої значу-

щості для органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства і громад у всьому світі. Його концепція зосереджена на необхідності задовольняти сучасні потреби суспільства, не обмежуючи при цьому можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Для досягнення сталого розвитку важливий комплексний підхід, що враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти. Стійкість і соціальна згуртованість є ключовими компонентами, які сприяють зміцненню територіальних громад.

Стійкість визначається як здатність громади адаптуватися до зовнішніх викликів і розвиватися, попри стреси, спричинені, наприклад, стихійними лихами, економічними кризами або соціальними конфліктами. Стійка територіальна громада на основі аналізу, моніторингу та оцінювання даних може передбачати ці труднощі, реагувати на них та відновлюватися, стаючи сильнішою й згуртованішою. Забезпечення стійкості територіальної громади передбачає низку заходів, а саме: інвестиції в інфраструктуру, організацію комунікаційних мереж і культивування готовності до антикризового управління. Таким чином, територіальні громади з більшою стійкістю можуть краще протистояти викликам і впевнено рухатися до сталого розвитку.

Концепція «стійкості» (resilience) спочатку сформувалася в екологічних науках, де цим терміном описували здатність природних екосистем відновлюватися після негативних впливів, як-от пожежі, катастрофи та інші кризи. Пізніше здатність до самовідновлення було виявлено в інших природних системах.

Згодом поняття «соціальна стійкість» (social resilience) було застосоване на ментальному рівні щодо людей, на соціокультурному рівні щодо соціальних спільнот і на рівні національної безпеки щодо держави. Останнім часом соціальну стійкість також досліджують у управлінні, зокрема як виникнення причинно-наслідкових зв'язків у контексті сталого розвитку [5].

Застосування поняття «соціальна стійкість» у різних сферах людського життя дало змогу виді-

лити три основні підходи до його трактування: психологічний, соціокультурний і безпековий. Поступове проникнення поняття стійкості у сферу соціальних взаємодій та його трансформація в соціальну стійкість почалися на початку XXI століття, коли вперше з'явився інтерес до того, як соціальні спільноти реагують і пристосовуються до екологічних та соціальних змін і викликів.

Поєднання понять стійкості та вразливості дозволило визначити вразливі групи, зокрема дітей, пенсіонерів та інших осіб у кризових умовах. У цей період термін «стійкість» став більш чітко визначеним. Наприклад, ООН визначає стійкість як здатність систем, громад і суспільства поглинати зовнішні впливи, швидко відновлювати свої базові структури та функції, зберігаючи гнучкість і адаптивність в умовах змін та значних зовнішніх впливів [9].

У багатьох дослідженнях соціальна стійкість визначається як здатність соціальних суб'єктів протистояти викликам, адаптуватися до щоденних проблем на основі попереднього досвіду та змінюватися, створюючи інститути, які сприяють сталому розвитку і забезпеченню стабільності.

Стиїкі територіальні громади можна охарактеризувати як такі, що можуть забезпечувати добробут своїх мешканців – і окремих осіб, і груп, а також здатні відновлювати високий рівень соціального розвитку після подолання викликів і криз.

На рівні територіальних громад національна система стійкості, особливо в умовах війни, характеризується здатністю ефективно реагувати на загрози, адаптуватися до змін безпекового середовища, стабільно функціонувати й швидко відновлюватися. Компоненти стійкості територіальних громад включають: організаційну, фінансово-економічну, технічну та соціальну стійкість, які забезпечують їх ефективний сталий розвиток. Вплив національної стійкості на територіальні громади є основою для їх прогнозування та загального рівня стійкості, що своєю чергою відображає здатність громад протистояти загрозам і швидко відновлюватися після криз [1].

Науковець М. Назаров поділяє думку Норріса та його колег, які визначають чотири взаємопов'язані ресурси, на яких ґрунтується соціальна стійкість:

- економічний розвиток охоплює доступ до ресурсів, їх різноманітність, справедливий розподіл та зменшення ризиків і вразливості;
- соціальний капітал включає соціальні зв'язки та підтримку, відчуття єдності, формальні та неформальні зв'язки між членами громади, що підсилюють відчуття приналежності;
- «компетентність» громади – це знання, навички подолання проблем і готовність до співпраці

та партнерств, що проявляється через навички критичної рефлексії, вміння розв'язувати конфлікти і досягати консенсусу;

– інформація та комунікація забезпечують офіційні джерела (сайт органу місцевого самоврядування, закриті групи в соціальних мережах тощо) достовірної інформації, що сприяють ефективному прийняттю рішень [5].

Дослідницька група підтримує важливість аналізу ресурсів для соціальної стійкості, зокрема, підхід Біркмана, який урахує основні компоненти стійкості громад як ресурс для їх забезпечення. Ганор та Бен-Лаві виділяють такі ключові компоненти стійкості громад:

- комунікація щодо ситуації, загрози, ризику та наявних ресурсів підтримки;
- співпраця, орієнтована на використання місцевих ресурсів, а не залежність від зовнішньої допомоги;
- згуртованість, що проявляється через взаємну підтримку та чутливість у спільноті [5].

Соціальна згуртованість стосується якості відносин та взаємодії між членами громади. Вона виявляється у високому рівні довіри, співпраці та відчутті приналежності до участі в прийнятті управлінських рішень. Коли між людьми встановлюються міцні зв'язки та взаємодія, вони стають більш схильними спільно працювати над досягненням спільних цілей і підтримувати одне одного у скруті. Соціальна згуртованість посилює відчуття єдності й солідарності, що є важливими для формування стійкості та забезпечення сталого розвитку. Територіальні громади, заохочуючи соціальну згуртованість, здатні створити середовище, яке сприяє добробуту людей та їх внеску в розвиток громади.

Соціальна безбар'єрність повинна сприяти згуртованості громади та рівним можливостям доступу до освіти, охорони здоров'я тощо для кожного громадянина, забезпечувати гідні умови для участі в житті громади, створювати можливості для дозвілля та самореалізації.

Проблема згуртованості є однією з основних в європейській політиці. Угода про функціонування Європейського Союзу включає розділ, присвячений економічній, соціальній та територіальній згуртованості, в якому декларується прагнення ЄС до збалансованого розвитку регіонів, зменшення різниць у рівнях розвитку і підтримки відсталих регіонів. Як механізм моніторингу забезпечення європейської згуртованості Європейська Комісія зобов'язана кожні три роки надавати звіт про прогрес у досягненні економічної, соціальної та територіальної згуртованості Європарламенту, Раді, Економічно-соціальному комітету та Комітету регіонів.

В Україні термін «соціальна згуртованість» не закріплено на законодавчому рівні. Однак у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки окреслено ціль щодо створення згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та безпечовому вимірах. Досягнення цієї стратегічної мети, передбаченої євроінтеграційною політикою, є пріоритетним і для територіальних громад.

У методичному посібнику Ради Європи соціальна згуртованість визначається як здатність соціального середовища створювати можливості для всебічного розвитку, забезпечувати потреби, справедливий доступ до ресурсів, матеріальний добробут, повагу до гідності людини та визнання різноманітності. Посібник пропонує чотири рівні оцінювання соціальної згуртованості:

1. Загальні тенденції соціальної згуртованості.
2. Доступ до базових прав людини, рівність у користуванні ними, можливість забезпечення гідності та саморозвитку особистості. Згуртованість вимагає від суспільства зменшення соціальних розривів і недопущення збільшення соціальної нерівності серед вразливих груп.
3. Оцінювання сфер життєдіяльності, як-от працевлаштування, купівельна спроможність, соціальне та медичне забезпечення, харчування, освіта, соціальні зв'язки.
4. Оцінювання соціальної згуртованості особами, що опинилися у складних життєвих ситуаціях: внутрішньо переміщені особи, сім'ї з дітьми, пенсіонери, особи з інвалідністю [5].

Нова стратегія і План дій Ради Європи підкреслюють, що соціальна згуртованість є важливою політичною концепцією, яка сприяє досягненню таких ключових цінностей Ради Європи, як права людини, демократія та верховенство права. Це динамічний процес, необхідний для демократичної безпеки, соціальної справедливості та сталого розвитку, оскільки роз'єднане та соціально нерівне суспільство не здатне гарантувати стабільність у майбутньому.

Також, на нашу думку, важливо окреслити основні цілі соціальної згуртованості, зокрема: забезпечення рівного доступу до прав, соціальної справедливості, соціального захисту, поваги до людської гідності та честі, прийняття різноманітності, права на всебічний розвиток особистості, солідарності та участі в суспільно-політичному житті.

Згуртована територіальна громада є середовищем партнерських відносин та взаємної підтримки, що сприяє спільному руху до цілей демократичними методами. Варто зазначити, що жодне суспільство не може бути повністю згуртованим, і будь-який рівень згуртованості потребує адап-

тації до соціальних, політичних та економічних змін. Уразливі групи населення, які перебувають у складних життєвих обставинах, також потребують особливої уваги з боку громади, забезпечення соціального захисту та включення до згуртованого середовища [6].

До соціальних ризиків можна віднести похилий вік, проблеми зі здоров'ям, безробіття та втрату ресурсів. Науковець Л. Стожок розглядає вразливість як схильність до ризиків і неможливість самостійно подолати соціальну незахищеність, а також протидіяти їх наслідкам [8]. Учена В. Кирилюк підкреслює, що соціальна згуртованість – це характеристика групи, де її члени тісно пов'язані [3]. Довіра, взаємоповага та партнерські відносини є ключовими факторами соціальної згуртованості [2].

Соціальна згуртованість ґрунтується на основі спільних інтересів, взаємодовіри, спільних цілей та активної участі членів територіальної громади у вирішенні питань життєзабезпечення тощо. Вона сприяє об'єднанню ресурсів для реалізації соціально-економічних ініціатив та проєктів, підтримує соціальну відповідальність бізнесу і підвищує стійкість до непередбачуваних ситуацій [2].

Корисним підходом є резилієнс, який можна застосовувати в громадах, щоб зменшити стрес серед людей у складних обставинах, захистити їхні права та допомогти тим, хто постраждав найбільше [7].

Вагому роль у розвитку соціальної згуртованості відіграють неурядові організації, які через свої проєкти сприяють співпраці органів місцевого самоврядування та громадян задля досягнення важливих соціальних цілей [10]. Такі проєкти, наприклад, допомагають підвищувати компетентність органів місцевого самоврядування у співпраці з внутрішньо переміщеними особами та громадськими організаціями.

Так, процес відновлення України орієнтований на вдосконалення містобудування на засадах сталого розвитку. Серед ключових пріоритетів – створення безбар'єрного середовища, що гарантує всім громадянам активний спосіб життя та доступ до соціальних благ. Інклюзивність передбачає рівні умови для маломобільних, пенсіонерів, дітей та вразливих груп населення, а також усунення дискримінації.

Розвиток сталої мобільності включає створення смуг для громадського транспорту, пішохідних зон і зон для велосипедистів, що сприятиме зниженню викидів у повітря. Важливо також запроваджувати багатофункціональне містобудування, яке забезпечує комфортне життя та соціальні потреби жителів.

Перехід на зелену енергетику та врахування місцевих джерел енергії підвищать енергонебезпечність громад і сприятимуть досягненню національних кліматичних цілей. Важливо розвивати природоорієнтовані рішення для озеленення міст, а також удосконалити системи моніторингу якості повітря для запобігання забрудненню.

Підтримка адаптивних і децентралізованих продовольчих систем, сприяння малим та середнім агропідприємствам, кооперації та сталому агровиробництву є важливими складниками для розвитку сільських територій та продовольчої безпеки [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. З огляду на вищевикладене ті територіальні громади, які здатні протистояти різноманітним економічним і соціальним викликам, спроможні впливати на розвиток стійкості та соціальної згуртованості й забезпечити сталий розвиток загалом. Важливим елементом згуртованості територіальної громади є залучення її мешканців до планування, реалізації змін та оцінювання своїх потреб для покращення якості життя. Соціально-економічна незахищеність громадян є одним із факторів, що послаблює соціальну стійкість і підвищує вразливість перед зовнішніми та внутрішніми загрозами.

Стійкість і соціальна згуртованість виступають ключовими компонентами, що створюють міцну базу для сталого розвитку територіальних громад. Інвестуючи в ці важливі аспекти, громади можуть ефективніше підготуватися до викликів та успішно їх долати, зміцнюючи відчуття єдності та партнерства серед своїх мешканців. У сучасному нестабільному та мінливому світі пріоритетність стійкості та соціальної згуртованості як основних елементів сталого розвитку стає особливо актуальною. Завдяки цим перевагам територіальні громади здатні будувати заможне та стійке майбутнє для всіх своїх мешканців.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок щодо стійкості та соціальної згуртованості як основи сталого розвитку територіальних громад є дослідження соціальної згуртованості як інструменту для посилення громадянської активності та залучення членів громади до ухвалення управлінських рішень; аналіз механізмів підвищення громадської участі, що дозволить виявити оптимальні підходи для забезпечення стійкості територіальних громад та їх успішного розвитку в умовах сучасних викликів.

Список літератури:

1. Горбата Л.П., Синельник Т.Б. Особливості національної системи стійкості на рівні територіальних громад в умовах війни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 22. С. 191–196. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2568/2604>
2. Економічні засади сприяння згуртованості громад : аналіт. доп. Національного інституту стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/zgurtovanist-dop.-pravki_direktora-red-15.12_01_el_nauk_vidannya_gotove2_07_07_2022.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
3. Кирилюк В.В. Основні чинники формування соціальної згуртованості суспільства. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія «Економіка»*. 2014. Т. 19. № 2(5). С. 55–59.
4. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / В.Г. Потапенко та ін. ; за ред. В.Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>
5. Назаров М.С. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Науковий журнал «Політик»*. 2022. Випуск 2. С. 54–58. URL: http://politicus.od.ua/2_2022/9.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
6. Посібник для навчання з питань соціальної згуртованості й безбар'єрного середовища в молодіжному секторі, проєкт / ред. В. Леснова. 2022. 160 с.
7. Спіріна Т.П. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era: монографія*. Katowice, 2022. Р. 232–249. URL: <https://doi.org/10.54264/M014>
8. Стожок Л.Г. Соціальна вразливість та її особливості в період кризи. *Формування ринкової економіки. Зб. наук. пр.; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол. : О.О. Беляєв (відп. ред.) та ін. Київ : КНЕУ, 2010. Спецвип. : Соціально-трудові відносини: теорія та практика : у 3 т. Т. 2. С. 353–361.*
9. Грищенко І.М., Горбата Л.П. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості : монографія. Київ : НУБіП України, 2024, 345 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626> (дата звернення: 08.09.2024).
10. Gryshchenko, I., Lazor, O., Oliinyk, V., Lazor, O., & Yunnyk, I. (2023). Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 12(64), 175–187. URL: <https://amazoniainvestiga.info/check/64/17-175-187.pdf> (дата звернення: 08.09.2024). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.17>

References:

1. Horbata, L. P., & Synelnyk, T. B. (2023). Osoblyvosti natsionalnoi systemy stiikosti na rivni terytorialnykh hromad v umovakh viiny [Peculiarities of the national system of stability at the level of territorial communities in the conditions of war]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*. 22, 191–196. Retrieved from <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2568/2604> [in Ukrainian].
2. Ekonomichni zasady spriannia zghurtovanosti hromad: analit. dop. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [Economic principles of promoting community cohesion: analyst. add. National Institute of Strategic Studies]. *niss.gov.ua*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/zgurtovanist-dop.-pravki_direktora-red-15.12_01_el_nauk_vidannya_gotove2_07_07_2022.pdf [in Ukrainian].
3. Kyryliuk, V. V. (2014). Osnovni chynnyky formuvannia sotsialnoi zghurtovanosti suspilstva [The main factors in the formation of social cohesion of society]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova – Bulletin of the Odesa National University named after I. I. Mechnikova*. 19, 2(5), 55–59. [in Ukrainian].
4. Potapenko, V. H. (Eds.), Barannyk, V. O., & Bakhur, N. V. (2023). Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu: analit. dop. [Local self-government as a factor in the stability of the rear: analyst. add.]. Kyiv: NISD, 54. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> [in Ukrainian].
5. Nazarov, M. S. (2022). Sotsialna stiikist na rivni terytorialnykh hromad v umovakh suchasnykh vyklykiv [Social stability at the level of territorial communities in the conditions of modern challenges]. *Naukovyi zhurnal "Politykus" – Scientific magazine "Politikus"*. Vol. 2. (pp. 54–58). Retrieved from http://politicus.od.ua/2_2022/9.pdf [in Ukrainian].
6. Liesnova, V. (Eds.). (2022). Posibnyk dlia navchannia z pytan sotsialnoi zghurtovanosti y bezbariernoho seredovyshcha v molodizhnomu sektori, projekt [Training manual on issues of social cohesion and barrier-free environment in the youth sector, project]. 160. [in Ukrainian].
7. Spirina, T. P. (2022). Pryiniattia efektyvnykh rishen yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Making effective decisions as a component of the professional culture of a social worker]. *Information and innovative technologies in the turbulence era*. Katowice, 2022. (pp. 232–249). <https://doi.org/10.54264/M014> [in Ukrainian].
8. Stozhok, L. H. (2010). Sotsialna vrazlyvist ta yii osoblyvosti v period kryzy [Social vulnerability and its features during the crisis]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky zb. nauk. pr.; M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana" – Formation of market economy: coll. of science Ave.; Ministry of Education and Science of Ukraine, State Higher Secondary School "Kyiv. national economy University named after V. Hetman"*. Kyiv: KNEU. 2. (pp. 353–361). [in Ukrainian].
9. Hryshchenko, I.M., & Horbata, L.P. (2024). Terytorialni hromady : mekhanizmy zabezpechennia stiikosti [Territorial communities: mechanisms for ensuring sustainability]. Kyiv, NUBiP Ukrainy. Retrieved from <https://dglb.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626> [in Ukrainian].
10. Gryshchenko, I., Lazor, O., Oliinyk, V., Lazor, O., & Yynyk, I. (2023). Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 12(64), 175–187. Retrieved from <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.17> DOI: <https://amazoniainvestiga.info/check/64/17-175-187.pdf> [in English].

Л. П. Горбата

Оригінальна стаття.

Надійшла до редакції 16.11.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-8>

Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців, О. І. Луцишин

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-6831> – Костишин Е. І.

<https://orcid.org/0000-0002-9480-8996> – Шевців Ю. О.

<https://orcid.org/0009-0008-1551-7826> – Луцишин О. І.

emilia.kostyshyn@gmail.com

РИНОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті досліджено ключові компоненти ефективного функціонування ринку соціальних послуг: попит і пропозиція, фінансування, державне регулювання та доступність. Встановлено, що на формування ринку соціальних послуг в Україні вплинуло прийняття Закону України «Про соціальні послуги». Зазначено, що натеper сформовано підвалини ринку соціальних послуг: прийнято низку підзаконних нормативних актів щодо визначення критеріїв діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги; створено реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг; розроблено та затверджено низку державних стандартів соціальних послуг; проведено децентралізацію фінансування установ та закладів, що надають соціальні послуги. Авторами визначено проблемні аспекти на ринку соціальних послуг. Особливо важливою є проблема недостатньої конкуренції на ринку, що обмежує ефективність надання послуг, оскільки більшість послуг надаються державними та комунальними установами. Серед проблем упровадження соціальних послуг залишається низька конкуренція на цьому ринку. Зазначено, що в громадах соціальні послуги переважно надаються державними та комунальними установами, що становить близько 80% усіх надавачів, згідно з даними Реєстру надавачів і отримувачів соціальних послуг, тому наявні підходи до управління ринку соціальних послуг потребують оновлення. Розглядаються методи аутсорсингу соціальних послуг, зокрема закупівля послуг через систему ProZorro, конкурси соціальних проєктів і підтримка неурядових організацій. Автори вказують на наявні бар'єри та недоліки законодавчого регулювання, які ускладнюють організацію надання соціальних послуг, а також пропонують шляхи їх удосконалення. Важливим аспектом є необхідність оновлення стандартів та процедур для забезпечення доступності та якості соціальних послуг для населення України.

Ключові слова: соціальні послуги, ринок соціальних послуг, аутсорсинг, соціальне замовлення, надавачі соціальних послуг.

Е. І. Kostyshyn, Yu. O. Shevtsov, O. I. Lutsyshyn

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

THE MARKET OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE

This article examines the key components of the effective functioning of the social services market: demand and supply, funding, state regulation, and accessibility. It is established that the formation of the social services market in Ukraine was influenced by the adoption of the Law of Ukraine “On Social Services”. It is noted that the foundations of the social services market have been formed: a number of subordinate regulatory acts have been adopted regarding the criteria for the activities of entities providing social services; a register of service providers and recipients has been created; a series of state standards for social services have been developed and approved; decentralization of funding for institutions and facilities providing social services has been carried out. The authors identify problematic aspects of the social services market. One particularly important issue is the lack of competition in the market, which limits the effectiveness of service

provision, as most services are provided by state and municipal institutions. Among the problems of social services implementation, the low level of competition in the market remains a concern. In communities, social services are mainly provided by state and municipal institutions, which account for about 80% of all providers, according to the Register of Providers and Recipients of Social Services. Therefore, existing approaches to the management of the social services market require updating. The article discusses methods of outsourcing social services, including purchasing services through the ProZorro system, social project competitions, and supporting non-governmental organizations. The authors point out the existing barriers and shortcomings in legislative regulation that complicate the organization of social service provision and suggest ways to improve them. An important aspect is the need to update standards and procedures to ensure the accessibility and quality of social services for the population of Ukraine.

Key words: social services, social services market, outsourcing, social procurement, social service providers.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Ринок соціальних послуг в Україні є сферою економіки, в якій надаються послуги для задоволення соціальних потреб населення. Це включає широкий спектр послуг, що сприяють поліпшенню соціального благополуччя громадян, як-от допомога людям з інвалідністю, старшим особам, дітям-сиротам, родинам у складних життєвих обставинах та ін. Основними елементами цього ринку є: *попит на соціальні послуги* – це потреби різних соціальних груп у допомозі, підтримці та обслуговуванні; *пропозиція соціальних послуг* – надавачі послуг, включаючи державні органи, місцеву владу, приватні організації, громадські об'єднання та інших постачальників; *фінансування соціальних послуг* – це джерела коштів для надання послуг, зокрема державне і місцеве фінансування, благодійні внески, плата за послуги; *регулювання та стандарти* – закони та нормативно-правові акти, які визначають порядок надання послуг, а також державні стандарти, яких повинні дотримуватися постачальники послуг.

В Україні ринок соціальних послуг почав активно формуватися після ухвалення Закону України «Про соціальні послуги». Розвиток ринку соціальних послуг супроводжується певними викликами, зокрема такими, як недостатня конкуренція, бюрократичні бар'єри, обмежений доступ до послуг в деяких регіонах тощо. Ринок соціальних послуг також активно розвивається в контексті децентралізації, де місцеві органи влади отримують більше відповідальності за організацію та фінансування соціальних послуг.

Попри труднощі, натепер є і певні досягнення. По-перше, прийнято низку підзаконних нормативних актів для визначення критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, переліку соціальних послуг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також для моніторингу та оцінювання якості надання соціальних послуг. По-друге, створено реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг. По-третє,

розроблено та затверджено низку державних стандартів соціальних послуг. По-четверте, проведено децентралізацію фінансування установ і закладів, що надають соціальні послуги.

Соціальні послуги – це послуги, що надаються різними суб'єктами (державними, комунальними, приватними або громадськими організаціями) особам, які потребують підтримки для забезпечення їхніх соціальних, медичних, економічних або інших потреб. Вони включають спектр таких послуг, як допомога людям з інвалідністю, літнім людям, дітям-сиротам, малозабезпеченим сім'ям, а також підтримка в галузі психології, соціальної реабілітації, освіти та ін. На ринку соціальних послуг соціальна послуга – це товар або комплекс заходів, орієнтованих на задоволення соціальних потреб населення через пропозицію та просування послуг, що мають на меті покращення якості життя та соціального добробуту окремих осіб чи груп. Це передбачає не тільки надання самих послуг, а й використання маркетингових стратегій для ефективного їх просування, підвищення обізнаності цільових аудиторій і створення взаємовигідних відносин між постачальниками послуг (державними, комерційними або некомерційними організаціями) та споживачами.

За даними Міністерства соціальної політики, потреби населення України в соціальних послугах покриваються лише на 13%. Потребують удосконалення методи фінансування соціальних послуг у громадах. Наразі 61% бюджетів громад витрачається на соціальні виплати, а лише 39% – на надання послуг. Крім того, серед проблем упровадження соціальних послуг залишається низька конкуренція на цьому ринку. У громадах соціальні послуги надаються переважно державними та комунальними установами, що становить близько 80% усіх надавачів, згідно з даними Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. Тому наявні підходи до управління ринку соціальних послуг потребують оновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти функціонування ринку соціальних

послуг в Україні висвітлено в наукових працях учених: Я. Белєвцової, О. Вакуленко, Т. Голубенко, І. Івженко, Н. Датченко, С. Обушного, І. Яковенко, Н. Чудик-Білоусової, Т. Шаповалової, Д. Шпрахи, О. Шубіної та ін.

Мета статті – аналіз ринку соціальних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для повноцінного функціонування ринку соціальних послуг потрібні 4 складники: попит і пропозиція; державне регулювання; фінансування; доступність.

Попит на соціальні послуги визначається потребами громадян у різноманітних соціальних послугах, що забезпечують їх соціальне благополуччя. Зазвичай це послуги для людей з інвалідністю, літніх осіб, дітей-сиріт, багатодітних сімей, осіб, що пережили кризові ситуації (катастрофи, війни, бідність). Попит також може бути викликаний змінами в соціально-економічних умовах, як-от зростання рівня безробіття, зміни в демографічній ситуації або війна, що збільшує кількість осіб, які потребують соціальної підтримки. Попит на соціальні послуги залежить від кількох факторів: демографічних змін (наприклад, старіння населення, зростання кількості осіб з інвалідністю); економічних та соціальних факторів, зокрема це рівень бідності, безробіття, складні життєві обставини; правових та політичних змін, наприклад, реформ у соціальній сфері, змін у законодавстві.

Пропозиція на ринку соціальних послуг – це сума послуг, які можуть бути надані на ринку для задоволення попиту. Пропозиція залежить від наявних ресурсів, організаційної та фінансової спроможності постачальників соціальних послуг (державних, комунальних, приватних чи неурядових організацій). На ринку соціальних послуг часто спостерігається дисбаланс між попитом і пропозицією. Недостатній рівень пропозиції може призвести до того, що багато людей не отримують необхідних послуг, особливо в регіонах з обмеженими ресурсами або в періоди криз (війни, пандемії). Надмірна пропозиція може виникнути в умовах перенасичення ринку соціальних послуг без належного попиту, що спричиняє неефективне використання ресурсів.

Натепер в Україні спостерігається недостатній рівень пропозиції на ринку соціальних послуг. Тому для держави та місцевих органів влади потрібно забезпечити баланс між попитом та пропозицією, що включає ефективне планування, правильне розподілення ресурсів і впровадження ефективних механізмів для задоволення соціальних потреб населення.

Державне регулювання ринку соціальних послуг в Україні є складною системою, яка включає законодавче забезпечення, інституційну підтримку, фінансування, контроль за якістю і доступністю послуг. Регулювання орієнтоване на забезпечення рівного доступу до соціальних послуг для всіх верств населення, але потребує постійного вдосконалення й адаптації до плинних соціально-економічних умов. Державне регулювання ринку соціальних послуг в Україні здійснюється через систему законодавчих і нормативно-правових актів, через організаційні структури та механізми контролю, що забезпечують ефективне надання соціальних послуг, задоволення потреб населення, а також регулювання взаємодії між державними органами, надавачами послуг та отримувачами.

Основою для державного регулювання ринку соціальних послуг є нормативно-правова база, що включає низку законів та підзаконних актів. Ключовими з них є: Закон України «Про соціальні послуги», який регулює надання соціальних послуг в Україні, визначає органи, котрі відповідають за надання послуг, їх обов'язки, а також права отримувачів послуг; Закон України «Про соціальний захист населення», що охоплює основні напрями соціального захисту, включаючи допомогу малозабезпеченим, інвалідам, ветеранам тощо; Бюджетний кодекс України та інші нормативні документи, які регламентують використання бюджетних коштів для соціальних потреб; постанови та накази центральних органів виконавчої влади, наприклад, накази Міністерства соціальної політики України, що визначають процедури та стандарти надання соціальних послуг.

Перелік соціальних послуг [7] включає широкий спектр послуг, що надаються громадянам для забезпечення їх соціального благополуччя. В Україні вони можуть бути поділені на кілька категорій: соціальна підтримка сімей та осіб – допомога малозабезпеченим, багатодітним, самотніми матерям, людям з інвалідністю, пенсіонерам та іншим уразливим групам; соціальна адаптація та реабілітація – послуги для осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах; соціальна допомога – фінансова, матеріальна та інші види допомоги малозабезпеченим сім'ям, дітям, людям похилого віку; психологічна та юридична підтримка – надання консультацій, послуг із захисту прав і підтримки осіб, які постраждали від насильства, правопорушень, або з інших причин; соціальні послуги для осіб похилого віку та людей з інвалідністю – догляд, супровід, соціальна реабілітація.

Державні стандарти соціальних послуг – це нормативні документи, що визначають вимоги до надання соціальних послуг, які мають забезпечити їх доступність, якість і відповідність потребам населення. В Україні ці стандарти регулюються на рівні законодавства і розробляються з урахуванням міжнародних стандартів і рекомендацій [1].

Системна інформація про соціальні послуги прописана в Класифікаторі соціальних послуг [2], а про надавачів та отримувачів – у Реєстрі [6].

Державне регулювання ринку соціальних послуг включає діяльність центральних та місцевих органів влади. Міністерство соціальної політики України – головний орган, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення та надання соціальних послуг. Національна соціальна сервісна служба України – спеціалізована державна організація, яка займається моніторингом та контролем за якістю надання соціальних послуг, координацією діяльності суб'єктів надання соціальних послуг. Органи місцевого самоврядування (міські, районні, обласні військові адміністрації) – здійснюють локальне регулювання та фінансування соціальних послуг, реалізують програми на рівні територіальних громад, визначають пріоритети надання послуг. Місцеві органи виконавчої влади – займаються конкретною організацією і координацією надання соціальних послуг, веденням реєстрів надавачів послуг, контролем за виконанням законодавства на місцях.

Державне регулювання передбачає фінансування соціальних послуг через різні джерела, зокрема: державний бюджет – основне джерело фінансування соціальних послуг; місцеві бюджети – органи місцевого самоврядування мають можливість фінансувати соціальні послуги на своїх територіях; залучення додаткових ресурсів для фінансування соціальних послуг.

Натепер державні та комунальні надавачі соціальних послуг неспроможні задовольнити потреби населення в соціальних послугах. Альтернативним рішенням є аутсорсинг. Виділяють кілька форм аутсорсингу соціальних послуг: закупівля соціальних послуг, проведення конкурсів соціальних проєктів, підтримка діяльності неурядових організацій для реалізації місцевих програм, співпраця територіальних громад, міжбюджетні трансферти між місцевими бюджетами та соціальне замовлення [3; 9]. Як демонструє зарубіжний досвід, аутсорсинг соціальних послуг у громаді є важливим і актуальним інструментом для забезпечення ефективного та доступного надання соціальних послуг. По-перше, аутсор-

синг дозволяє залучити спеціалізовані організації та компанії, які мають досвід та професіоналізм у наданні певних соціальних послуг. Це може забезпечити високу якість послуг, сприяти більш ефективному використанню ресурсів та покращенню результатів. По-друге, аутсорсинг зменшує фінансове навантаження на місцеві бюджети, адже приватні компанії можуть бути більш гнучкими в управлінні ресурсами. По-третє, приватні постачальники зазвичай більш адаптивні в реагуванні на зміни в потребах громади, і це дозволяє краще задовольняти потреби населення в реальному часі. По-четверте, аутсорсинг може сприяти впровадженню інноваційних підходів у соціальних послугах, зокрема завдяки конкуренції серед постачальників. Вони можуть впроваджувати нові технології, моделі надання послуг, які раніше не застосовувалися в державних структурах. По-п'яте, приватні постачальники послуг мають більш строгі механізми контролю та моніторингу ефективності надання послуг, що забезпечує більшу прозорість і підзвітність в їхній діяльності.

Соціальне замовлення – один із механізмів надання соціальних послуг. Згідно з Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі під час воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 р. № 590, оплата або компенсація вартості соціальних послуг надавачам, які залучені до їх надання на основі договору, зокрема через механізм соціального замовлення, віднесена до другої черги платежів органів казначейства та проходить казначейське обслуговування без перешкод.

Моніторинг якості соціальних послуг проводиться відповідно до Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [5]. Контроль за дотриманням стандартів надання соціальних послуг здійснюють державні органи через Національну соціальну сервісну службу (моніторинг якості та ефективності надання послуг), Державну аудиторську службу (перевірка використання бюджетних коштів та ефективність витрат), платформи і реєстри (інформаційно-телекомунікаційні системи для моніторингу надання послуг й обміну даними між різними органами та установами).

Дослідження, проведені в Україні в період 2022–2023 років, виявили низку проблем, що існують на ринку соціальних послуг: бюрократизованість процесу отримання послуг; відсутність ефективного механізму обміну даними між структурами управління соціальним захистом населення, Державною податковою службою та Пенсійним фондом України; паперовий докумен-

тообіг; відсутність єдиного інтерфейсу на вебсайтах громад для публікації інформації про надання соціальних послуг [8]; недостатнє інформування громадян про наявні соціальні послуги [4].

З метою поліпшення доступу до соціальних послуг в Україні активно впроваджуються електронні платформи та онлайн-сервіси: портал «Дія» та електронні сервіси Міністерства соціальної політики, які дозволяють громадянам отримувати соціальні послуги в електронному форматі, подавати заяви, перевіряти статус надання послуг; електронні платформи Пенсійного фонду та Державної служби зайнятості, що забезпечують доступ до пенсійних та соціальних послуг онлайн.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Ринок соціальних послуг в Україні перебуває на етапі становлення та розвитку, зі значним потенціалом для покращення доступності та якості послуг для різних верств населення. Незважаючи на поступові зміни, система соціальних послуг стикається з низкою проблем, як-от обмежене фінансування, низька конкуренція на ринку, а також застарілі підходи до організації надання послуг. Витрати на соціальні виплати значно перевищують витрати на самі послуги, що свідчить про необхідність більш ефективного перерозподілу бюджетних коштів. Актуальним є питання модернізації управління системою соціальних послуг, що включає оновлення фінансових підходів, розвиток конкурентного середовища та залучення різноманітних постачальників послуг. Важливим складником також є покращення обізнаності населення щодо доступних соціальних послуг і створення умов для їх ефективного використання. Тільки завдяки комплексним реформам і залученню різних секторів економіки можна досягти стабільного розвитку ринку соціальних послуг в Україні та забезпечити належний рівень соціальної підтримки для кожного громадянина.

Список літератури:

1. Збірник державних стандартів соціальних послуг : навчальний посібник / упоряд. : Е.І. Костишин та ін. Львів : ЛДУ БЖД, 2023. 537 с.
2. Класифікатор соціальних послуг : Постанова КМУ від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
3. Механізми забезпечення аутсорсингу соціальних послуг на прикладі соціального замовлення: методичні рекомендації у сфері соціального забезпечення та соціальних послуг. 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/44_soczah_2023_metod_2.pdf
4. Дослідження з питань соціального захисту та соціальних прав в Україні : задоволеність соці-

альними послугами / Н. Ломоносова та ін. URL: <http://surl.li/sjtett>

5. Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>

6. Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 року № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>

7. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019р.№2671-VIII.URL:<https://ips.ligazakon.net/document/T192671>

8. Розвиток соціальних послуг під час війни. Підготовлено адвокаційними аналітиками БФ «Право на захист» як партнера Консорціуму Реагування (Ukraine Response Consortium) у рамках проекту «Задоволення нагальних багатогалузових гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб та постраждалого від конфлікту населення в Україні». 2023. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/73c6d24b0db41d1b87296303a1250a19bf4cf7d5_original.pdf

9. Шаповалова Т. Ринок соціальних послуг в Україні та фактори конкурентоспроможності неприбуткових недержавних організацій-продуцентів соціальних послуг. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 3. С. 213–221. DOI: <https://doi.org/10.35774/econ2023.03.213>

References:

1. Zbirnik derzhavnih standartiv sotsialnih poslug: navchalniy posibnik. (2023). [Collection of state standards of social services: a textbook]. [Uporyad.: E.I. Kostishin, V.M. Logvinenko, V.V. Lis, M.Ya. Nagirnyak, Tsyuprik A.Ya.]. Lviv : LDU BZHD. 2023. 537 s. [in Ukrainian].
2. Klasifikator sotsialnih poslug: Postanova KМУ vid 23.06.2020 № 429. (2020). [Classifier of social services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06/23/2020 No. 429]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> [in Ukrainian].
3. Mehanizmi zabezpechennya outsorsingu sotsialnih poslug na prikladi sotsialnogo zamovlennya: metodichni rekomendatsiyi u sferi sotsialnogo zabezpechennya ta sotsialnih poslug. (2023). [Mechanisms for ensuring the outsourcing of social services using the example of a social order: methodological recommendations in the field of social security and social services. 2023]. Retrieved from : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/44_soczah_2023_metod_2.pdf [in Ukrainian].
4. Lomonosova, N., Kabanets, Y., Buts, O., Babich, K. Doslidzhennya z pitan sotsialnogo zahistu ta sotsialnih prav v Ukrayini: zadovolenist sotsialnimi poslugami. [Research on social protection and social

rights in Ukraine: satisfaction with social services]. Retrieved from : <http://surl.li/sjtett> [in Ukrainian].

5. Poryadok provedennya monitoringu nadannya ta otsinki yakosti sotsialnih poslug: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 1 chervnya 2020 r. № 449. (2020). [Procedure for monitoring the provision and assessment of the quality of social services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 1, 2020. No. 449]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-p#Text> [in Ukrainian].

6. Pro Reestr nadavachiv ta otrimuvachiv sotsialnih poslug: Postanova Kabinetu Mnstrv Ukrayini vid 27 sichnya 2021 roku № 99. (2021). [On the Register of Providers and Recipients of Social Services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 27, 2021 No. 99]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-p#Text> [in Ukrainian].

7. Pro sotsialni poslugi: Zakon Ukrayini vid 17.01.2019. № 2671-VIII. (2019). [On social services: Law of Ukraine dated 17.01.2019 No. 2671-VIII]. Retrieved from : <https://ips.ligazakon.net/document/T192671> [in Ukrainian].

8. Rozvitok sotsialnih poslug pid chas viyni. Pidgotovleno advokatsiyrimi analitikami BF “Pravo

na zahist” yak partnera Konsortsiumu Reaguvannya (Ukraine Response Consortium) u ramach proektu “Zadovolennya nagalnih bagatogaluzevih gumanitarnih potreb vnutrishno peremischenih osib ta postrazhdalogo vid konfliktu naseleennya v Ukrayini”. (2023). [Development of Social Services during War. Prepared by advocacy analysts of the Right to Protection Foundation as a partner of the Ukraine Response Consortium within the framework of the project “Meeting the Urgent Multi-Sectoral Humanitarian Needs of Internally Displaced Persons and the Conflict-Affected Population in Ukraine”. 2023]. Retrieved from : https://r2p.org.ua/storage/documents/73c6d24b0db41d1b87296303a1250a19bf4cf7d5_original.pdf [in Ukrainian].

9. Shapovalova T. Rinok sotsialnih poslug v Ukrayini ta faktori konkurentospromozhnosti nepributkovih nederzhavnih organizatsiy-produtsientiv sotsialnih poslug. (2023). [The market of social services in Ukraine and factors of competitiveness of non-profit non-governmental organizations-producers of social services]. Economic analysis. Tom 33. № 3. S. 213–221. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.213> [in Ukrainian].

Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців, О. І. Луцишин

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2025

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-9>

Н. П. Купновицький

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1649-5202>

kupnovytskyinazar@gmail.com

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ, СПЕЦІАЛЬНІ НОРМИ ТА ПРАВО НА ЗАЩИЩЕНІСТЬ

У статті досліджується проблема соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні в контексті міжнародних стандартів та необхідності їх імплементації в національне законодавство. Актуальність теми дослідження пояснюється різким зростанням кількості осіб з інвалідністю через отримані поранення та травми під час бойових дій унаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Недостатнє фінансування, відсутність реабілітаційних програм і належних умов для життя сприяють дискримінації цієї категорії населення.

Україна, прагнучи інтегруватися у світовий соціокультурний простір, має враховувати фундаментальні міжнародно-правові акти, які закріплюють права осіб з інвалідністю. Аналіз міжнародних стандартів показав їх всеосяжний характер, що вимагає від держав конкретизації таких норм у внутрішньому законодавстві. Зокрема, досліджено загальні та спеціальні міжнародні нормативно-правові акти, які підкреслюють динамічний характер вимог до соціального захисту. Трансформація ставлення до осіб з інвалідністю на глобальному рівні свідчить про перехід від суто медичного та благодійного підходу до комплексного соціального захисту, який гарантує реалізацію їхніх прав як рівноправних членів суспільства. Міжнародні стандарти передбачають створення умов для соціального залучення осіб з інвалідністю до всіх сфер суспільного життя: освіти, праці, економіки та культури.

З огляду на необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів важливою є проблема формування ефективних механізмів реалізації прав осіб з інвалідністю в Україні. Це включає не лише вдосконалення юридичних норм, але й створення належних соціальних та інфраструктурних умов для забезпечення рівних можливостей. Зокрема, важливо розвивати інклюзивні практики в освіті та працевлаштуванні, підвищувати доступність громадських і транспортних об'єктів, а також забезпечити доступ до медичних і реабілітаційних послуг. Запровадження таких ініціатив дозволить значно покращити якість життя осіб з інвалідністю та сприятиме їх повноцінній інтеграції в українське суспільство.

Таким чином, сучасні міжнародні стандарти соціального захисту осіб з інвалідністю є орієнтиром для розвитку державної політики України. Їх реалізація дозволить забезпечити інтеграцію осіб з інвалідністю в суспільство, дотримуючись принципів рівності, доступності та недискримінації.

Ключові слова: соціальний захист, міжнародні стандарти, особа з інвалідністю, права людини, соціальні стандарти, збройний конфлікт.

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR THE SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES: GENERAL PRINCIPLES, SPECIFIC NORMS AND THE RIGHT TO PROTECTION

The article explores the issue of social protection for persons with disabilities in Ukraine in the context of international standards and the need for their implementation in national legislation. The relevance of the research topic is explained by the sharp increase in the number of persons with disabilities due to injuries and trauma sustained during combat operations as a result of the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine. Insufficient funding, the lack of rehabilitation programs, and inadequate living conditions contribute to the discrimination of this category of the population.

Ukraine, striving to integrate into the global socio-humanitarian space, must take into account fundamental international legal instruments that enshrine the rights of persons with disabilities. An analysis of international standards revealed their comprehensive nature, which requires states to specify these norms in domestic legislation. Specifically, general and special international legal acts have been examined, highlighting the dynamic nature of the requirements for social protection. The global shift in attitudes toward persons with disabilities reflects a transition from purely medical and charitable approaches to a comprehensive social protection system that guarantees the realization of their rights as equal members of society. International standards envisage the creation of conditions for the social inclusion of persons with disabilities in all spheres of public life: education, labor, economy, and culture.

Given the need to adapt national legislation to international standards, an important issue is the development of effective mechanisms for the realization of the rights of persons with disabilities in Ukraine. This includes not only improving legal norms but also creating adequate social and infrastructural conditions to ensure equal opportunities. In particular, it is important to develop inclusive practices in education and employment, enhance accessibility to public and transport facilities, and ensure access to medical and rehabilitation services. The implementation of such initiatives will significantly improve the quality of life for persons with disabilities and contribute to their full integration into Ukrainian society.

Thus, modern international standards for the social protection of persons with disabilities serve as a benchmark for the development of Ukraine's state policy. Their implementation will ensure the integration of persons with disabilities into society while adhering to the principles of equality, accessibility, and non-discrimination.

Key words: social protection, international standards, persons with disabilities, human rights, social standards, armed conflict.

Постановка проблеми. Натеper соціальний захист в Україні є важливим пріоритетом для держави. Це зумовлено передусім наслідками повномасштабної війни, яка триває на всій території країни, а також величезною кількістю вимушених внутрішніх переселенців. Воєнні дії призвели до найбільшого в історії країни переміщення осіб, що торкнулося всіх регіонів. Унаслідок бойових дій зростає кількість людей, які отримують інвалідність через поранення під час воєнних операцій.

Ці фактори також впливають на психологічний стан громадян, які переживають прояви війни та стикаються з її руйнівними наслідками. Особливо тяжко це позначається на жителях територій, де відбуваються активні бойові дії. Більшість із них отримують травми та інвалідність через серйозні поранення. Масштаби війни на всій території країни істотно впливають на статистику осіб з інвалідністю, що робить проблему їх соціального захисту надзвичайно актуальною.

Останніми роками українські науковці активно вивчали питання правового захисту осіб з інвалідністю та впровадження міжнародних стандартів у цій сфері. Зокрема, доктор юридичних наук В.Л. Костюк наголошує, що особи з інвалідністю повинні отримувати рівноправний соціальний захист і підтримку як з боку держави, так і суспільства [1]. Він підкреслює важливість створення системи міжнародних соціальних стандартів з урахуванням положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та необхідність розбудови інклюзивного суспільства [2].

Кандидат юридичних наук В.П. Мельник вказує на значущість міжнародно-правового регулювання соціального захисту у сферах реабілітації та праці для осіб з інвалідністю [3]. Це питання набуло особливої актуальності в умовах, коли Україна стикнулася з наслідками повномасштабної збройної агресії. В умовах економічної нестабільності та воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити реалізацію соціальних стандартів, які

сприятимуть реабілітації осіб з інвалідністю, їх інтеграції в суспільне життя та створенню рівних умов для всіх.

Л.М. Сінова акцентує увагу на тому, що функціонування системи соціального захисту є невід'ємним елементом діяльності сучасної держави [4]. Авторка підкреслює, що особливу важливість у цьому контексті мають питання посилення захисту літніх людей і осіб з інвалідністю, оскільки це критично необхідно для реалізації стратегічних пріоритетів, зокрема формування соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграції України в глобальний економічний і правовий простір.

Проблему соціального захисту осіб з інвалідністю слід розглядати через призму міжнародних стандартів прав людини. Наявні дослідження науковців, правників і практиків мають вагоме значення для подальшого наукового опрацювання цього питання. Водночас такі фактори, як недосконалість українського законодавства, недостатній рівень фінансового забезпечення та тривалий збройний конфлікт, посилюють нагальну потребу гармонізації національної нормативно-правової бази з міжнародними стандартами. У цьому контексті важливим завданням постає розроблення комплексної та ефективної моделі адаптації осіб з інвалідністю до соціальних реалій українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав осіб з інвалідністю стали предметом вивчення таких науковців, як А.М. Жорняк, Ю.О. Волошин, В.П. Мельник, С.С. Коханчук, В.С. Маринець, А.О. Янчук, Є.Ю. Соболев, Л.М. Сінова та ін. Зокрема, ці дослідження сприяють глибшому розумінню необхідності адаптації міжнародних стандартів до реалій національної правової системи для забезпечення прав осіб з інвалідністю.

Метою дослідження є аналіз міжнародно-правових стандартів соціального захисту осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Захист прав осіб з інвалідністю регулюється такими міжнародними актами, як Декларація прав осіб з інвалідністю від 9 грудня 1975 року, Стандартні правила ООН щодо вирівнювання можливостей для осіб з інвалідністю від 20 грудня 1993 року та низка інших документів. Стаття 22 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина є частиною суспільства і має «право на соціальне забезпечення та на реалізацію прав, необхідних для її гідності та вільного розвитку особистості в економічній, соціальній та культурній сферах за допомогою національних ресурсів

і міжнародного співробітництва» [5]. Як і в розвинених країнах Європейського Союзу, в Україні здійснюється соціальний захист прав осіб з інвалідністю, що є важливим національним пріоритетом. За даними офіційного сайту Міністерства соціальної політики України, в кінці XX століття осіб з інвалідністю було близько 3% від загальної чисельності населення країни, наразі їх кількість становить близько 6% [6]. Ці цифри вражають, а тому заслуговує на увагу покращення матеріального забезпечення осіб з інвалідністю, підтримка їх психологічного стану та доступ до необхідних послуг.

Для забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю в Україні важливо вжити необхідних кроків для провадження відповідної національної політики. Сьогодні захист прав осіб з інвалідністю в Україні недостатній, і їх інтеграція в суспільство неможлива без комплексного аналізу наявних проблем, моніторингу системи соціальних послуг і надання рекомендацій державним органам щодо покращення ситуації. У межах Ради Європи функціонує спеціальний комітет експертів з прав осіб з інвалідністю, який надає консультації та підтримку іншим органам Ради Європи та державам-членам. Наразі цей комітет працює над створенням Стратегії Ради Європи для осіб з інвалідністю [7].

Українське законодавство піднімає питання соціального захисту осіб з інвалідністю, зважаючи на міжнародні соціальні стандарти. Міжнародне право відіграє важливу роль у формуванні та розвитку національних правових норм, вимагаючи від країн виконувати зобов'язання, які вони взяли на себе, підписуючи різні міжнародні правові угоди. Ці зобов'язання були закріплені, зокрема, у Віденському документі НБСЕ 1989 року [8]. Тому розуміння важливості принципів добросовісного виконання міжнародних угод і суверенної рівності держав дозволяє юридично обґрунтувати вплив міжнародного права на внутрішнє законодавство. Н.В. Пронюк і В.П. Мельник підкреслюють, що згідно з Конституцією України, міжнародні договори є частиною національного законодавства. Ці угоди повинні виконуватися і мають вищу юридичну силу [9].

Дослідження таких вчених, як Ю.О. Волошин, О.В. Мартселяк і А.О. Янчук, наголошують на тому, що «тенденція конституційно-правового розвитку сучасної України полягає в поступовому визнанні міжнародних стандартів прав людини та вдосконаленні національного законодавства в цій сфері» [10]. Цей напрямок розвитку є надзвичайно важливим у поточній ситуації, коли Україна перебуває в стані війни і має необхідність дотри-

муватися міжнародних стандартів щодо прав осіб з інвалідністю та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Особливо варто звернути увагу на те, що Ю.О. Волошин підкреслює важливість регіональної безпеки як елементу міжнародної безпеки в межах певного регіону чи континенту [11]. Дослідник відзначає, що регіональна безпека охоплює стан відносин між соціально-територіальними громадами певного регіону, де всі його країни, народи, громадські установи та групи захищені від загроз своїм життєвим інтересам. Це положення є актуальним, зокрема, для частини України, яка наразі тимчасово перебуває поза контролем українського уряду.

Сучасне міжнародне право забезпечує захист прав осіб з інвалідністю, зокрема через положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права і Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Ці документи гарантують соціальний захист, належний рівень життя, доступ до охорони здоров'я та участь у суспільному житті. Вони також забороняють дискримінацію і передбачають заходи для реабілітації й забезпечення незалежного способу життя. Конвенція підкреслює важливість рівноправності, допомагаючи особам з інвалідністю повноцінно інтегруватися в суспільство.

Держава має обов'язок створити умови для осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто отримав інвалідність через війну, щоб вони могли досягти незалежності в суспільному житті. Це включає доступ до соціального життя, можливостей для професійного розвитку, перекваліфікації та інших аспектів повноцінного життя без дискримінації. Така мета прописана в Преамбулі Конвенції про права осіб з інвалідністю, Додатковому протоколі до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, а також у Стандартних правилах ООН щодо рівних можливостей для людей з інвалідністю.

Доступ до соціального захисту для осіб з інвалідністю охоплює кілька важливих напрямів:

- умови для отримання пільг мають бути справедливими та прозорими, а процедури – спрощеними, особливо для людей, постраждалих від збройного конфлікту. Важливо враховувати потреби осіб, які проживають на тимчасово невідконтрольних територіях;

- інформаційна доступність повинна бути забезпечена через надання зрозумілої інформації та юридичної підтримки. Особливу увагу слід приділити мешканцям прифронтових зон з обмеженим доступом до інтернету та державних органів;

- фінансова доступність соціальних програм має запобігати надмірним витратам, що обмежують реалізацію прав осіб з інвалідністю;

- своєчасність і фізична доступність послуг передбачає безперерйне надання підтримки та доступ до відповідних установ;

- участь у соціальних програмах осіб з інвалідністю є важливою для їх розроблення і моніторингу. Необхідно створювати консультативні механізми для ефективної взаємодії з бенефіціарами.

Таким чином, держава має докладати зусиль для забезпечення комплексного підходу до соціального захисту осіб з інвалідністю, розширюючи доступ до інформації, підтримки та управління соціальними програмами.

Для забезпечення ефективного соціального захисту осіб з інвалідністю важливо враховувати принцип адекватності підтримки. Це означає, що допомога повинна відповідати реальним потребам, забезпечувати гідний рівень життя, доступ до медичних послуг і реабілітації. Важливо, щоб підтримка не тільки покривала базові потреби, а й компенсувала додаткові витрати, як-от реабілітаційне обладнання, транспорт і технології, які допомагають у повсякденному житті та сприяють мобільності та самостійності.

Соціальні та медичні послуги мають бути доступними на рівні громадян із використанням сучасних технологій і залученням патронажних служб, що відповідає кращим практикам європейських країн. Головним завданням є забезпечення незалежного життя осіб з інвалідністю, їх інтеграції в суспільство та психологічного комфорту.

Отже, адекватна підтримка – це не лише фінансова допомога, а й створення умов для повноцінної участі в суспільному житті та самореалізації.

Доступ до соціального захисту осіб з інвалідністю має ґрунтуватися на принципах недискримінації, як це передбачено міжнародними правовими актами. Зокрема, стаття 14 Європейської конвенції з прав людини та основних свобод закріплює вимогу щодо рівного користування правами та свободами без дискримінації на будь-яких підставах [12]. Це означає, що жодна особа чи група не повинна зазнавати менш сприятливого ставлення без обґрунтованих причин.

Водночас Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю акцентує увагу на недопустимості дискримінації та необхідності гарантування рівних прав і свобод [2]. Такий підхід вимагає інтеграції принципу рівності у всі аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю. Як зазначає М.В. Кравченко, сучасна система соціального захисту в Україні включає не лише фінансову

підтримку, пільги та компенсації, а й забезпечує медичне обслуговування, соціальну та професійну реабілітацію, а також інтеграцію в суспільство [13]. Однак для досягнення ефективності необхідне збільшення фінансування цих напрямів із державного бюджету.

Таким чином, соціальна підтримка осіб з інвалідністю повинна відповідати міжнародним стандартам і забезпечувати всебічний розвиток, соціалізацію та адаптацію цих людей. Комплексний підхід передбачає не лише фінансову допомогу, а й створення умов для незалежного життя, рівного доступу до послуг та можливості повноцінної участі в суспільному житті. Тільки так можна досягти справедливого ставлення до осіб з інвалідністю та забезпечити їм гідний рівень життя.

Висновки. Отже, в дослідженні проаналізовано необхідність удосконалення законодавства України у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, орієнтуючись на міжнародні стандарти. Встановлено, що ефективність допомоги міжнародних партнерів у забезпеченні соціального захисту значною мірою залежить від якісної нормативно-правової бази та активної участі держави у впровадженні відповідних ініціатив.

Особливу увагу приділено потребі в довгострокових рішеннях, спрямованих на захист прав осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто отримав інвалідність через збройний конфлікт. Для розв'язання нагальних проблем цієї категорії населення необхідне стабільне та адекватне фінансування, а також створення сучасної системи реабілітації. Визнання міжнародних стандартів прав людини розглядається як ключ до підвищення ефективності забезпечення прав і свобод, включно з правами осіб з інвалідністю.

У дослідженні підкреслено актуальність розроблення ефективної системи реабілітації, яка базуватиметься на кращих практиках європейських країн. Зазначено, що адаптація осіб з інвалідністю до умов сучасного суспільства є критично важливим завданням, яке потребує невідкладних заходів на рівні законодавства.

Для досягнення цієї мети важливо забезпечити постійний моніторинг доступності та ефективності соціальних програм, а також удосконалення соціальних послуг із використанням сучасних технологій. Не менш значущим є посилення координації між органами влади у сфері соціального захисту та впровадження ефективних реабілітаційних програм, які враховують потреби осіб з інвалідністю, особливо тих, хто постраждав унаслідок війни.

Таким чином, забезпечення прав осіб з інвалідністю в Україні вимагає не лише норматив-

них змін, а й комплексного підходу до їх адаптації, реабілітації та інтеграції в суспільне життя, що є особливо актуальним у контексті наслідків повномасштабної війни.

Список літератури:

1. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти права осіб з інвалідністю в умовах правової та соціальної держави: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми соціального права в Україні*; за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербина, С.Я. Вавженчука. Харків : Юрайт, 2017. С. 199–215.
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: офіц. текст від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 25.11.2024).
3. Мельник В.П. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю у сфері реабілітації та праці: теоретико-правовий підхід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1(22). С. 63–67.
4. Сінова Л.М. Економічна функція права соціального забезпечення в сучасній державі: Теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Т. 2. № 1. С. 187–193.
5. Загальна декларація прав людини: офіційний текст від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 26.11.2024).
6. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 27.11.2024).
7. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 310 с.
8. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Витяг): офіційний текст від 15.01.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113#Text (дата звернення: 27.11.2024).
9. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.
10. Волошин Ю.О., Марцеляк О.В., Янчук А.О. Омбудсман з питань охорони здоров'я як фактор гарантування прав людини в умовах медичної реформи в Україні. *Запорізький медичний журнал*. 2019. Т. 21. № 5(116). С. 702–706.
11. Волошин Ю.О. Правова глобалізація та міждержавна інтеграція як провідний фактор формування державної безпеки та суверенітету. Досягнення в галузі соціальних наук, освіти та гуманітарних досліджень. 2018. С. 351–358.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : офіційний текст від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.11.2024).
13. Кравченко М.П. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. *Державне управління: теорія і практика*. 2010. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).

References:

1. Kostiuk, V. L. (2017). Mizhnarodni standarty prava osib z invalidnistiu v umovakh pravovoi ta sotsialnoi derzhavy [International standards of the law of persons with disabilities in the conditions of the legal and social state]: teoretyko-pravovyi aspekt. *Aktualni problemy sotsialnoho prava v Ukraini. za red. M. I. Inshyna, V. I. Shcherbyna, S. Ya. Vavzhenchuka. Kharkiv: Yurait.*, S. 199–215.
2. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]: ofits. tekst vid 13.12.2006. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (data zvernennia: 25.11.2024).
3. Melnyk, V. P. (2018). Mizhnarodno-pravove rehuliuвання sotsialnoho zakhystu osib z invalidnistiu u sferi rehabilitatsii ta pratsi [International legal regulation of social protection of persons with disabilities in the field of rehabilitation and work]: teoretyko-pravovyi pidkhid *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. № 1(22). S. 63–67.
4. Sinova, L. M. (2019). Ekonomichna funktsiia prava sotsialnoho zabezpechennia v suchasni derzhavi [The economic function of social security law in the modern state]: *Teoretyko-pravovyi aspekt Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. T. 2, № 1. S. 187–193.
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]: ofits. tekst vid 10.12.1948. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennia: 26.11.2024).
6. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Ministry of Social Policy of Ukraine] Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/> (data zvernennia: 27.11.2024).
7. Syroid, T. L., & Fomina, L. O. (2019). Mizhnarodnyi zakhyst prav liudyny: navch. posib. Kharkiv [International protection of human rights: training. manual]: Pravo, 310 s.
8. Pidsumkovyi dokument Videnskoï zustrichi derzhav-uchasnyts Narady z bezpeky ta spivrobitnytstva v Yevropi (Vytiah) [Final document of the Vienna meeting of the member states of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Excerpt)]: ofits. tekst vid 15.01.1989. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113#Text (data zvernennia: 27.11.2024).
9. Proniuk, N. V. (2010). Suchasne mizhnarodne pravo: navch. Posib [Modern international law] Kyiv: KNT, 280 s.
10. Voloshyn, Yu. O., Martseliak, O. V., & Yanchuk, A. O. (2019). Ombudsman z pytan okhorony zdorov'ia yak faktor harantuvannia prav liudyny v umovakh medychnoi reformy v Ukraini [The health care ombudsman as a factor in guaranteeing human rights in the conditions of medical reform in Ukraine] *Zaporizkyi medychnyi zhurnal*. T. 21, № 5(116). S. 702–706.
11. Voloshyn, Yu. O. (2018). Pravova hlobalizatsiia ta mizhderzhavna inteɦratsiia yak providnyi faktor formuvannia derzhavnoi bezpeky ta suverenitetu [Legal globalization and interstate integration as a leading factor in the formation of state security and sovereignty]. *Dosiahnennia v haluzi sotsialnykh nauk, osvity ta humanitarnykh doslidzhen*. S. 351–358.
12. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: ofits. tekst vid 04.11.1950. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 27.11.2024).
13. Kravchenko, M. P. (2010). Aktualni problemy sotsialnoho zakhystu invalidiv v Ukraini Derzhavne upravlinnia [Actual problems of social protection of the disabled in Ukraine]: teoriia i praktyka. № 2. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf> (data zvernennia: 27.11.2024).

Н. П. Купновицкий

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 29.11.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-10>

Л. М. Мельничук, М. В. Кравченко

*Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7450-6173> – Л. М. Мельничук

<https://orcid.org/0000-0003-4559-3033> – М. В. Кравченко

milena.ua@ukr.net

СУЧАСНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті акцентовано увагу на посиленні актуальності розвитку соціального підприємництва як інноваційного підходу, що доповнює традиційні методи соціальної роботи, використовуючи підприємницькі принципи для реагування на сучасні виклики та створення стійких соціальних змін. Відповідно, продемонстровано необхідність розроблення адекватного сучасним умовам наукового підґрунтя для побудови якісної інституційної бази розвитку соціального підприємництва в Україні.

Основна мета проведеного дослідження полягає у здійсненні аналізу теоретико-прикладних аспектів соціального підприємництва та розробленні на цій основі рекомендацій щодо його розвитку в Україні на засадах участі, відповідальності та інклюзивності.

Доведено дискусійний та багатоаспектний характер змісту соціального підприємництва, відповідно, необхідність чіткого визначення економічних та соціальних критеріїв, характерних ознак, що в сукупності визначатимуть сутність соціального підприємництва та вирізнятимуть його з-поміж інших форм діяльності.

Обґрунтовано, що, попри позитивний міжнародний та вітчизняний досвід соціального підприємництва, який показує більший трансформаційний потенціал проактивної політики, ніж використання стандартних механізмів допомоги держави або некомерційних організацій, в Україні залишається значна кількість нерозв'язаних питань нормативно-правового, інституційного, фінансово-економічного та соціально-психологічного характеру.

Вироблено пропозиції з розроблення концептуальних засад цілісної політики щодо розвитку соціального підприємництва, законодавчого унормування його функціонування, формування механізмів інституційного та ресурсного забезпечення, а також інтеграції соціального підприємництва в програми соціальної роботи.

Отримані в дослідженні результати слугуватимуть основою для подальших досліджень проблем функціонування та розвитку соціального підприємництва, практичного розроблення конкретних заходів з удосконалення системи здійснення соціальної роботи на всіх територіальних та організаційних рівнях.

Ключові слова: соціальна робота, публічне управління соціальним захистом, соціальне підприємництво.

L. M. Melnychuk, M. V. Kravchenko

Shupyk National University of Healthcare of Ukraine, Kyiv, Ukraine

MODERN THEORY AND PRACTICE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

The article focuses on the increasing relevance of the development of social entrepreneurship as an innovative approach that complements traditional methods of social work, using entrepreneurial principles to respond to modern challenges and create sustainable social change. Accordingly, the article demonstrates the need to

develop a scientific basis adequate to the current conditions for building a high-quality institutional framework for the development of social enterprises in Ukraine.

The main purpose of the study is to analyze the theoretical and applied aspects of social entrepreneurship and, on this basis, to develop recommendations for its development in Ukraine on the basis of participation, responsibility and inclusiveness.

Authors proved the debatable and multidimensional nature of the content of social entrepreneurship, and, accordingly, the need for a clear definition of economic and social criteria and characteristic features that will determine the essence of social entrepreneurship and distinguish it from other forms of activity.

It is substantiated that despite the positive international and domestic experience of social entrepreneurship, which shows the transformational potential of proactive policy rather than the use of standard mechanisms of assistance from the state or non-profit organizations, there remains a significant number of unresolved issues of a regulatory, legal, institutional, financial, economic and socio-psychological nature in Ukraine.

Proposals have been made to develop a conceptual framework for a comprehensive policy on the development of social entrepreneurship, legislative regulation of its functioning, formation of mechanisms for institutional and resource support, and integration of social entrepreneurship into social work programs.

The results obtained in this study will serve as a basis for further research on the problems of functioning and development of social entrepreneurship, practical development of specific measures to improve the system of social work at all territorial and organizational levels.

Key words: social work, public administration of social protection, social entrepreneurship.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Соціальне підприємництво набуває все більшої актуальності в умовах, коли внаслідок повномасштабного вторгнення українське суспільство стикається з численними соціальними проблемами, як-от бідність, безробіття, масова міграція, психологічні травми, потреба в реабілітації ветеранів, соціальна ізоляція вразливих груп населення (внутрішньо переміщені особи, пенсіонери, люди з інвалідністю як серед цивільного населення, так і військовослужбовців). Соціальне підприємництво пропонує інноваційні та стійкі підходи до розв'язання цих проблем, використовуючи підприємницькі методи для досягнення соціального впливу, ефективно функціонуючи навіть у кризових умовах.

Соціальне підприємництво тісно пов'язане із соціальною роботою, орієнтованою на розвиток, через спільні цілі й механізми створення більш справедливого та інклюзивного суспільства [15]. При цьому соціальне підприємництво як інноваційний підхід доповнює традиційні методи соціальної роботи, використовуючи підприємницькі принципи для реагування на сучасні виклики та створення стійких соціальних змін. Крім того, застосування цих принципів у сфері соціального захисту відкриває можливості для часткового зняття фінансового тягаря з державного та місцевих бюджетів, одночасно забезпечуючи вразливим верствам населення не просто соціальну підтримку, але й умови для особистісного зростання та зміцнення соціальної безпеки.

І хоча термін «соціальне підприємництво» став широко вживаним відносно недавно, окремі елементи та практики, що відповідають його суті, існували в Україні значно раніше. Вважається, що елементи соціального підприємництва

в Україні ще на початку XX століття започаткував Митрополит Андрей Шептицький, який активно впроваджував принципи кооперації та соціальної відповідальності у веденні бізнесу. Прототипами класичних соціальних підприємств можна вважати Українське товариство організацій сліпих та Українське товариство організацій глухих, які були засновані в 1933 році та забезпечували роботою людей з інвалідністю, створюючи для них можливості для соціальної інтеграції та економічної самостійності. Більш відомим в Україні поняття «соціальне підприємництво» стало з 2004 року завдяки грантовій програмі UCAN [16], яка навчала людей основам соціального підприємництва та надавала гранти на розвиток таких ініціатив громадським організаціям. Важливу роль у розвитку соціального підприємництва в Україні відіграли міжнародні організації та фонди. Цей інноваційний вид підприємницької діяльності популяризувала Британська Рада в Україні, створивши Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва України», до складу якого ввійшли Міжнародний фонд «Відродження», Фонд «Східна Європа», Ерсте Банк та інші [9].

Водночас спроби державного регулювання діяльності соціальних підприємств в Україні не стали успішними. Відповідно, відсутність чіткого законодавчого визначення та правового статусу соціального підприємництва залишається однією з ключових проблем розвитку цього сектора як важливого інструменту для подолання гуманітарних та соціальних проблем, підтримки вразливих категорій громадян та відновлення країни. З огляду на такий стан справ актуалізується необхідність розроблення адекватного сучасним умовам наукового підґрунтя для побудови якісної

інституційної бази розвитку соціального підприємства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення важливих аспектів розвитку соціального підприємництва як специфічного напрямку діяльності держави та наукового пошуку здійснювалося вітчизняними та зарубіжними дослідниками різних галузей знань, серед яких: М. Гончарова, Н. Гусак, Л. Долуда, Т. Кейт, Ю. Кірсанова, В. Кокоть, А. Корнецький, В. Назарук, О. Овсянюк-Бердадіна, Г. Рідут, К. Смаглій, В. Смаль, А. Свинчук, Ф. Спреклі, А. Туманова та інші. Водночас результати аналізу наукових джерел дають підстави для висновку про аспектний характер досліджуваної проблематики, відповідно, детермінують потребу в подальших наукових пошуках, що й зумовило вибір теми та формулювання мети цієї статті.

Мета статті. Стаття має на меті аналіз теоретико-прикладних аспектів соціального підприємництва та розроблення на цій основі рекомендацій щодо його розвитку в Україні на засадах участі, відповідальності та інклюзивності. Особливу увагу буде приділено можливостям соціального підприємництва сприяти посиленню соціального захисту, забезпеченню рівності можливостей та підвищенню соціальної безпеки для громадян, які традиційно були маргіналізованими або опинилися у вразливому становищі внаслідок збройної російської агресії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на тривалу історію досліджень соціального підприємництва та здійснення відповідної практичної діяльності, його теоретичні основи лише формуються, а поняття «соціальне підприємництво» досі залишається дискусійним та не має однозначного тлумачення, що ускладнює подальший розвиток цієї сфери у науці та практиці. Основи розуміння соціального підприємництва в контексті некомерційних організацій заклав американський дослідник Грегорі Діс, який підкреслює, що соціальні підприємства виступають агентами соціальних змін, зосереджуючись на соціальній місії, постійному пошуку можливостей для її реалізації, безперервних інноваціях та адаптації, діях поза межами наявних ресурсів та підвищеній відповідальності перед бенефіціарами [11]. Водночас сам Г. Діс зазначає, що це ідеалізоване визначення потребує уточнення для практичного аналізу.

Натомість на теоретичному рівні виокремлюється різні підходи до визначення соціального підприємництва: широкий, комбінований, інноваційний та проблемно-орієнтований [7; 9; 14].

1. Широкий підхід до соціального підприємництва розглядає його як будь-яку діяльність із

досягнення соціальної мети. У його основі лежить теорія створення соціальної цінності. За такого підходу під соціальним підприємництвом розуміється діяльність державних соціальних організацій, традиційних бізнес-організацій, які завжди мають соціальну складову частину, та недержавних неприбуткових організацій. Однак таке трактування включає державні соціальні організації, традиційний бізнес з елементами соціальної відповідальності та некомерційні організації, що унеможливило б чітке визначення специфіки соціального підприємництва та відмежування його від інших видів діяльності.

2. Комбінований, або комерційно-соціальний підхід дозволяє більш чітко визначити межі соціального підприємництва, акцентуючи на його подвійній природі: соціальній місії та економічній самодостатності. Тобто соціальне підприємництво – це не просто будь-яка діяльність із соціальним ефектом, а саме бізнес, спрямований на досягнення соціальних цілей. Відповідно, наявність бізнес-складника відрізняє соціальне підприємництво від традиційних некомерційних організацій.

Такого підходу дотримується, зокрема, Українська соціальна академія, яка послуговується визначенням соціального підприємства як активної підприємницької діяльності, повноцінного бізнесу, який вирішує соціальну проблему та створює стабільну соціальну цінність [3, с. 6]. Ключовими характеристиками такого підприємства є його комерційний характер, здатність створювати стабільну соціальну цінність і фокус на розв'язанні конкретних соціальних проблем. Крім того, за такого формулювання соціальне підприємництво відмежовується від громадської діяльності, та підкреслюються його особливості.

3. Інноваційний підхід до соціального підприємництва акцентує увагу на важливості розроблення та впровадження нових рішень для розв'язання соціальних проблем. Такий підхід розширює межі соціального підприємництва, включаючи в нього не лише бізнес-ініціативи, а й діяльність неприбуткових організацій та державних установ, які активно використовують інновації для досягнення соціальних цілей.

4. Проблемно орієнтований підхід визначає соціальне підприємництво як діяльність, спрямовану на подолання конкретних соціальних проблем. На відміну від широкого підходу, проблемно орієнтований підхід зосереджується на вузьких сегментах населення, як-от люди з інвалідністю або бездомні, та розробляє цільові рішення для їхніх потреб.

Конкретизувати сферу соціального підприємництва допомагає окреслення специфічних рис

соціальних підприємств. Узагальнення результатів досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців [2; 6; 8; 9] дозволяє виокремити сукупність характерних ознак, що визначають сутність соціального підприємництва та відрізняють його від інших форм діяльності. Ключовими з них слід назвати такі, як:

– *пріоритет соціальної місії*, тобто головна мета соціального підприємства – це розв’язання конкретної соціальної, екологічної або культурної проблеми. Прибуток розглядається не як самоціль, а як засіб для досягнення цієї місії та забезпечення фінансової стійкості. Соціальна місія є первинною та визначає всі інші аспекти діяльності підприємства;

– *використання підприємницьких підходів*, застосування бізнес-методів та інструментів для досягнення своїх соціальних цілей, розроблення ефективних бізнес-моделей;

– *самоокупність і фінансова стійкість*, генерування доходів від продажу товарів та послуг, що дозволяє підприємствам не залежати від постійних пожертв та грантів, забезпечує довгострокову діяльність і можливість масштабування соціального впливу;

– *реінвестування прибутку* в розвиток соціальної місії та масштабування діяльності. Прибуток не розподіляється між власниками або акціонерами, як у традиційному бізнесі;

– *вимірювання соціального впливу соціальних підприємств, використовуючи* різні методи й інструменти для оцінювання ефективності діяльності, визначення рівня покращення життя людей та стану навколишнього середовища;

– *соціальна інновація, що означає* впровадження нових, ефективніших та стійкіших способів розв’язання соціальних проблем, пошук нестандартних підходів та рішень, які дозволяють досягати більшого соціального впливу;

– *етична та прозора діяльність, тобто* дотримання високих етичних стандартів та забезпечення прозорості діяльності соціальних підприємств, відкрита звітність про фінансові, соціальні та екологічні результати і відповідальне використання ресурсів;

– *залучення до діяльності стейкхолдерів*, різних зацікавлених сторін, а саме бенефіціарів, працівників, місцевих громад, громадських організацій, бізнес-структур, органів влади, що сприяє розвитку соціального партнерства та підвищення ефективності діяльності;

– *реплікація та масштабування соціальних підприємницьких проєктів* на локальному, регіональному, загальнодержавному та світовому рівнях.

Розуміння сутності соціального підприємництва поглиблює його порівняння з традиційним підприємництвом, благодійністю чи соціально відповідальним бізнесом за ключовими критеріями, що в узагальненому вигляді представлено в таблиці 1.

Таким чином, окреслені характеристики демонструють, що соціальне підприємництво – це не просто бізнес із соціальним складником, а принципово новий підхід до розв’язання соціальних проблем, який поєднує ефективність бізнесу та соціальну спрямованість. Відповідно, це актуалізує необхідність створення якісної інституційної бази для становлення та розвитку соціального

Таблиця 1

Розмежування благодійної діяльності, соціального та традиційного підприємництва

Ознака для порівняння	Традиційний бізнес	Соціальне підприємництво	Благодійна діяльність
Основна мета діяльності	Отримання прибутку	Розв’язання соціальних проблем та досягнення соціального впливу	Підтримка незахищених верств населення
Цільова аудиторія	Споживачі, які готові платити за товари та послуги	Бенефіціари – особи або соціальні групи, які потребують допомоги	Бенефіціари – особи або соціальні групи, які потребують допомоги
Джерела фінансування	Прибуток від власної діяльності	Доходи від продажу товарів та послуг, кошти учасників бізнесу, інвестиції, гранти	Гранти, пожертвування, благодійні внески
Розподіл і використання прибутку	Прибуток розподіляється між засновниками, інвесторами, акціонерами	Прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проєкти	Відсутність прибутку
Критерії успіху	Фінансові показники (прибуток, рентабельність)	Соціальний вплив та фінансова стійкість	Соціальний вплив
Рівень соціальної спрямованості	Соціальна відповідальність	Довгострокове та стійке розв’язання соціальних проблем	Короткострокова підтримка вразливих груп населення

Джерело: складено за [7–9; 13].

підприємництва, в тому числі як інструмента здійснення соціальної роботи в громаді.

Проте на практиці важливість розвитку соціального підприємництва в Україні лише задекларована на рівні стратегічних документів, зокрема в контексті: пріоритетних завдань Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року [5]; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [4]; низки програм підтримки роботодавців за сприяння зайнятості зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб, надання мікрогрантів на створення або розвитку власного бізнесу (постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 331; 21.06.2022 р. № 738; 10.02.2023 р. № 124).

Наразі в Україні відсутнє будь-яке спеціальне законодавство, яке б регулювало діяльність соціальних підприємств. Відмічаються лише невдалі спроби прийняття проєктів законів про соціальні підприємства (р/№ 2508 від 11.03.2013 р.; р/№ 2710 від 23.04.2015 р.) та про ветеранське підприємництво (р/№ 10258 від 13.11.2023 р.) [1]. Відповідно, розвиток соціального підприємництва здійснюється лише в рамках визначених законодавством організаційно-правових форм, а саме:

- організацій громадянського суспільства: благодійних, громадських і релігійних організацій (закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації»);

- підприємницьких суб'єктів приватного права: юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (Господарський кодекс України);

- підприємств та організацій, заснованих громадськими організаціями людей з інвалідністю (Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»);

- укладання договорів про спільну діяльність суб'єктів різних організаційно-правових форм: організацій громадянського суспільства, підприємницьких суб'єктів, фізичних осіб (Цивільний кодекс України).

Вибір організаційно-правової форми є критично важливим для соціального підприємства, оскільки він визначає можливості залучення фінансування (інвестицій та кредитів), отримання державної підтримки, умов оподаткування, процедури звітності, структуру управління і порядок розподілу прибутку.

Проте відсутність спеціального законодавчого регулювання розвитку соціального підприємництва, як показують результати окремих дослі-

джень, не вплинула на загальне зростання кількості таких підприємств, хоча й більшою мірою завдяки вагомій підтримці міжнародних організацій. Так, якщо в період із 2008 р. до 2017 р. було створено лише 112 підприємств, станом на 2020 р. їх налічувалося близько тисячі [10, с. 7–8]. Разом із тим у масштабах країни це мізерна кількість. Для порівняння – у Великобританії нині таких підприємств налічується близько 70 тисяч, що забезпечують працею майже 2 млн осіб [7]. До того ж слід зауважити, що більше 56% соціальних підприємств в Україні створені інститутами громадянського суспільства, працюють в їх складі, тісно взаємодіють або так чи інакше пов'язані з ними [10, с. 9–10]. Відповідно, можна стверджувати, що організаційно соціальний бізнес зазвичай виконує роль підприємницького інструменту в межах соціальної діяльності неприбуткових громадських організацій та об'єднань. Отже, за своєю сутністю, станом та походженням соціальний бізнес тяжіє більш до інститутів громадянського суспільства, ніж до комерційного підприємництва. Однак сфера діяльності інститутів громадянського суспільства вирізняється несталістю та залежністю від зовнішніх джерел фінансування, що виступає певним обмеженням для розвитку цього сектора.

Таким чином, беззаперечною є актуальність законодавчого врегулювання соціального підприємництва як унікального та окремого виду бізнесу, що дозволить:

- чітко ідентифікувати суб'єктів соціального бізнесу, відокремити їх від комерційних підприємств та інститутів громадянського суспільства;

- забезпечити сталість і передбачуваність діяльності, визначити чіткі правила та стандарти, що сприятимуть довгостроковому розвитку соціальних підприємств;

- підвищити прозорість і підзвітність шляхом забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність соціальних підприємств та їх соціальний вплив;

- створити умови для системної державної підтримки, впроваджувати спеціальні програми фінансування, гранти, податкові пільги й інші види допомоги;

- забезпечити інтеграцію соціального підприємництва в програми соціальної роботи, зокрема створення онлайн- та офлайн-платформ, які надаватимуть інформаційну, консультаційну та методичну підтримку розвитку соціального підприємства.

Більш того, зважаючи на європейський досвід [12], зумовлюється потреба у формуванні та реалізації цілісної політики щодо активного розви-

тку екосистем для соціальних підприємств на різних етапах їх життєвого циклу. Для розвитку соціального підприємництва необхідне інституційне закріплення цієї сфери, де головну роль відіграватиме Міністерство соціальної політики України в тісній співпраці з Міністерством економіки України та відповідних відомчих інституцій. Важливим є вдосконалення регуляторного середовища, зокрема скасування обтяжливих норм, цифровізація, спрощення податкового адміністрування та звітності, забезпечення доступу до фінансування та інвестицій, підтримка інновацій та сприяння започаткуванню першого бізнесу.

Таким чином, забезпечення цілеспрямованого розвитку соціального підприємництва сприятиме створенню більш інклюзивного та справедливого світу, де соціально вразливі верстви населення можуть повністю реалізувати свій потенціал, користуватися своїми правами та бути інтегрованими в суспільство. Розвиток соціального підприємництва значно покращить якість життя, соціальну інтеграцію та економічну участь людей, а також надасть новий імпульс економічному зростанню України завдяки ще не використаному потенціалу окремих категорій громадян.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналіз теоретико-прикладних аспектів соціального підприємництва дозволив акцентувати увагу на такому:

1. Продемонстровано, що зміст соціального підприємництва має дискусійний та багатоаспектний характер, що зумовлює необхідність чіткого визначення його економічних та соціальних критеріїв, характерних ознак, які в сукупності визначатимуть сутність соціального підприємництва та вирізнятимуть його з-поміж інших форм діяльності;

2. Відсутність належної інституційної бази розвитку соціального підприємництва в Україні загострює потребу в розробленні концептуальних засад цілісної політики, законодавчого унормування його функціонування, формування механізмів інституційного та ресурсного забезпечення на засадах участі, відповідальності та інклюзивності;

3. Обґрунтовано потребу інтеграції соціального підприємництва в програми соціальної роботи, зокрема створення різноформатних платформ та інфраструктури для інформаційної, консультаційної, методичної та інших форм підтримки розвитку соціального підприємництва в Україні, що дозволить поєднати потенціал соціальної роботи та підприємницького підходу для ефективнішого розв'язання соціальних проблем, розширення можливостей для клієнтів соціаль-

них служб, забезпечення фінансової стійкості соціальних програм, активізації місцевих громад та зміцнення соціальних зв'язків;

4. Отримані результати слугуватимуть основою для подальших досліджень проблем функціонування та розвитку соціального підприємництва, практичного розроблення конкретних заходів з удосконалення системи здійснення соціальної роботи на всіх територіальних та організаційних рівнях, що сприятиме посиленню соціального захисту, забезпеченню рівності можливостей та підвищенню соціальної безпеки для громадян, які традиційно були маргіналізованими або опинилися у вразливому становищі внаслідок збройної російської агресії проти України.

Список літератури:

1. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>

2. Кейт Т., Рідут Г. 7 кроків до ефективного вимірювання впливу : посібник з вимірювання соціального впливу. «Ін-Фокус Ентерпрайзес Лтд», 2016. 16 с.

3. Навчальний посібник соціального підприємництва / Українська соціальна академія. Київ, 2021. 163 с.

4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 07.09.2021р. №487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

5. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-strategii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824>

6. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга / під загальною редакцією В. Кокотя. Київ, 2020. 98 с.

7. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво : посібник. ; Проєкт ПРО-МІС. Київ, 2017. 58 с.

8. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Л. Долуда та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.

9. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / А.А. Свинчук та ін. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

10. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз / EU4YOUTH – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні. Київ, 2020. 37 с.

11. Dees J.G. Enterprising nonprofits. *Harvard business review*. 1998. № 6(1). Р. 54–67.

12. European Commission. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2020. URL: <https://europa.eu/!Qq64ny>

13. Martin R., Osberg S. Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stanford Social Innovation Review*. Spring, 2007. C. 34–35.

14. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. C. 36–44.

15. Social Work and Social Development. Theories and Skills for Developmental Social Work / edited by J. Midgley, A. Conley. Oxford Press, 2010, 240 p.

16. UCAN – Соціальне підприємництво / UCAN. URL: http://www.unicorn.cn.ua/ukr/activities/social_entrepreneurship/index.htm

References:

1. Zakonotvorchist [Lawmaking]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>

2. Keyt, T., & Ridut, G. (2016). 7 krokiv do efektyvnoho vymyryvannia vplyvu: posibnyk z vymyryvannia socialnogo vplyvu. [7 Steps to Effective Impact Measurement: A Guide to Measuring Social Impact]. “In- Fokus Enterprajzes Ltd”. 16 s. Retrieved from https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/socinnov/7%20Steps%20to%20Effective%20Impact%20Measurement_v3_13.12.16_uk.pdf

3. Navchalnyi posibnyk sotsialnoho pidpriemnytstva [Social entrepreneurship training manual]. (2021). Ukrainian Social Academy. Kyiv, 163 p. [in Ukrainian]

4. Pro Nacionalnu strategiu spryjiannia rozvytku gromadianskogo suspilstva v Ukrayini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 7 veresnia 2021 r. # 487/2021. [Decree of the President of Ukraine “On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026” dated September 7, 2021]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian]

5. Pro sxvalennia Strategii vidnovlennia, stalogo rozvytku ta cyfrovoi transformacii malogo ta seredniogo pidpriemnytstva na period do 2027 roky ta zatverdzhennia operacijnogo planu zahodiv z ii realizacii u 2024–2027 rokax: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 30 serpnia 2024 r. # 821-p. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the approval of the Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized

enterprises for the period until 2027 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2024–2027” dated August 30, 2024]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> [in Ukrainian]

6. Rozvytok socialnogo pidpriemnytstva v Ukrayini. (2020). Bila knyga. [Development of social entrepreneurship in Ukraine. White book]. Pid zagalnoyu redakcieu Valeria Kokotia. K., 98 s. [in Ukrainian]

7. Smal, V., & Kokot, V. (2017). Shcho slid znaty pro sotsialne pidpriemnytstvo: posibnyk. [What you should know about social entrepreneurship: a guide]. Proekt PROMIS. Kyiv. 58 p. [in Ukrainian]

8. Doluda, L., Nazaruk, V., & Kirsanova, Yu. (2017). Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkuvannia. [Social entrepreneurship. Business model. Registration. Taxation] / Kyiv: TOV “Ahentstvo “Ukraina”, 92 p. [in Ukrainian]

9. Socialne pidpriemnytstvo: vid idej do suspilnyx zmin. Posibnyk [Social entrepreneurship: from idea to social change. Manual]. Svinchuk A.A., Korneckij A.O., Goncharova M.A., Nazaruk V.J., Gusak N.E., Tumanova A.A. – K: TOV “PIDPRUJEMSTVO “VI EN EJ”, 2017 – 188 s. [in Ukrainian]

10. Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: ekonomiko-pravovyi analiz [Social entrepreneurship in Ukraine: economic and legal analysis] (2020). EU4YOUTH – Rozkryttia potentsialu molodykh sotsialnykh pidpriemstiv v Moldovi ta Ukraini. Kyiv, 37 p. [in Ukrainian]

11. Dees, J. G. (1998). Enterprising nonprofits. *Harvard business review*. 6(1), 54–67.

12. European Commission (2020). Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: <https://europa.eu/!Qq64ny>

13. Martin, R., & Osberg, S. (2007). Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stanford Social Innovation Review*, Spring. 34–35.

14. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. (2006). *Journal of World Business*. Vol. 41, 36–44.

15. Social Work and Social Development. Theories and Skills for Developmental Social Work (2010). edited by J. Midgley, A. Conley. Oxford Press, 240 p.

16. UCAN – Sotsialne pidpriemnytstvo. [UCAN – Social entrepreneurship]. /UCAN. Retrieved from http://www.unicorn.cn.ua/ukr/activities/social_entrepreneurship/index.htm

Л. М. Мельничук, М. В. Кравченко

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 27.11.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-11>

В. І. Николаєва, І. Ю. Суровцева, Т. В. Ястребцева
*ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4594-303X> – В. І. Николаєва
<https://orcid.org/0000-0002-7909-0103> – І. Ю. Суровцева
 surovtseva_i_u@pstu.edu

УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ВІДДІЛЕННЯХ ДЕННОГО ПЕРЕБУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Статтю присвячено висвітленню проблем і стану надання соціальних послуг у територіальних центрах соціального обслуговування, зокрема в м. Дніпро. Звертається увага на те, що в Україні загальна чисельність осіб похилого віку та осіб з інвалідністю з кожним роком зростає, що зумовлено зокрема, подіями, пов'язаними з війною. Зазначено, що в нашій державі склалися організаційні форми надання соціальних послуг особам похилого віку та особам з інвалідністю, однак сучасні виклики потребують удосконалення цієї усталеної моделі. Головними шляхами покращення системи надання соціальних послуг є впровадження європейських стандартів якості життя, загальне підвищення пенсій, врегульовані законодавством механізми догляду та адаптації осіб похилого віку, реабілітації осіб з інвалідністю до нормального життя, їх навчання, працевлаштування, соціальний супровід. У цьому аспекті вказується на необхідність розвивати програми «освіти протягом життя», перекваліфікації та перепідготовки кадрів територіальних центрів соціального обслуговування, окремої підготовки геронтологічних кадрів. Для захисту прав осіб похилого віку першочерговою є потреба в розширенні соціальних послуг денного догляду з особливою увагою щодо реабілітаційних заходів для осіб, які отримали інвалідність унаслідок війни. Зроблено висновок, що необхідно вдосконалювати механізми здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Доведено важливість надання послуги соціальної адаптації, описано зміст цієї послуги у відділенні денного перебування. Також надано посилання на інформаційно-мережеві заходи, що популяризують роботу територіальних центрів.

Ключові слова: соціальні послуги, особи з інвалідністю, права особи з інвалідністю, отримання послуг, реалізація послуг, система соціальних послуг.

V. I. Nikolaieva, I. Yu. Surovtseva, T. V. Yastrebtseva
SHEI «Pryazovskyi State Technical University», Dnipro, Ukraine

IMPROVING THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN THE DEPARTMENTS OF DAY CARE IN THE TERRITORIAL CENTERS OF SOCIAL WORK

The article is devoted to highlighting the problems and the state of provision of social services in territorial centers of social services, in particular in the city of Dnipro. Attention is drawn to the fact that the total number of elderly and disabled persons in Ukraine is increasing every year, which is due in particular to events related to the war. It is noted that organizational forms of providing social services to the elderly and persons with disabilities have developed in our country, but modern challenges related to the war require improvement of this established model. The main ways of improving the system of providing social services are the implementation of European quality of life standards, a general increase in pensions, mechanisms for the care and adaptation of the elderly regulated by legislation, rehabilitation of persons with disabilities to

a normal life, their training, employment, and social support. In this aspect, it is indicated the need to develop programs of “lifelong education”, retraining and retraining of personnel of territorial social service centers, separately train gerontological personnel. In order to protect the rights of the elderly, the need to expand day care social services and to pay special attention to rehabilitation measures for persons who became disabled as a result of the war is of primary importance. It is concluded that it is necessary to improve the mechanisms of social support of families (persons) who are in difficult life circumstances. The importance of providing social adaptation services has been proven. The content of this service in the day care department is described. Links to information and networking activities popularizing the work of territorial centers are provided.

Key words: social services, a person with a disability, rights of persons with disabilities, receiving services, implementation of services, system of social services.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Функціональний аналіз стану організації надання соціальних послуг у громадах є важливим підґрунтям для політики вдосконалення системи соціальної роботи [1]. На порядок денний в умовах війни вийшли такі завдання, як кризове реагування, збільшення кількості одержувачів послуг (на що не розрахована наявна модель фінансування соціальних послуг), цифровізація всіх форм соціальної допомоги, розвиток онлайн-навчання надавачів соціальних послуг тощо.

Натепер організаційні форми соціальної роботи вивчаються досить широко, що знаходить відображення у формуванні законодавчої бази, кадрової політики, реалізації програм вищої і професійної освіти, а також привертають загальну увагу як законодавців, так і соціальних служб, психологів, соціологів, пересічних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На побудові нової парадигми соціальної роботи як сфери надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів залежно від їх потреб наголошують у численних публікаціях національні вчені (Т. Алексеєнко, А. Капська, З. Кияниця, І. Козубовська, Н. Коляда, І. Лисенко, Л. Романовська й ін.). До проблеми надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів зверталися як соціологи (О. Балакірева, М. Лукашевич, О. Яременко), так і психологи (П. Бевз, С. Максименко, Ю. Швалб). Проблематику державного управління системою надання соціальних послуг різноманітним групам отримувачів також висвітлено в роботах К. Дубич, В. Николаєвої, Т. Семигіної, Г. Слезанської тощо. Проте останнім часом на порядку денному постала нагальна проблема, яка потребує свого розв'язання: удосконалення надання соціальних послуг у воєнних умовах та оцінка ефективності реалізації різного типу соціальних стратегій та програм.

Мета роботи полягає в узагальненні національного досвіду надання соціальних послуг особам похилого віку та особам з інвалідністю на базі відділень денного перебування територіальних центрів соціального обслуговування.

Виклад основного матеріалу. Щоб запобігти негативним наслідкам самотності та ізоляції осіб похилого віку, особливо важливо, щоб ця вікова група була активною, залишаючись залученою в певні навчальні та дозвіллієві справи протягом дня.

Розглянемо практичні заходи соціальної роботи з особами похилого віку, що надаються в територіальних центрах соціального обслуговування (далі – ТЦСО), зокрема в Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Новокодацького району м. Дніпра.

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Новокодацького району м. Дніпра утворений для здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах тимчасового або денного перебування. За період 1991–2024 рр. територіальний центр пройшов складний історичний та організаційний шлях, що є прикладом становлення системи надання соціальних послуг у незалежній Україні [3]:

- з червня 1991 р. функціонували два відділення надомного обслуговування (відділення № 1, відділення № 2);

- у 1992 р. організовано й функціонує відділення медико-соціальної та соціально-побутової реабілітації;

- у 1993 р. відкрито відділення медико-соціальної реабілітації дітей з інвалідністю із захворюванням ДЦП на 30 ліжко-місць;

- з 1994 р. починає свою роботу відділення № 3 соціальної допомоги вдома в сел. Таромське (відокремилось від відділення соціальної допомоги вдома № 2);

- з 1997 р. розвиток отримує напрям індивідуальної роботи в сім'ях, що мають дитину з інвалідністю. Організація роботи соціальних гувернерів у сім'ях з надання допомоги й послуг;

- 1997–1999 рр. – заклад брав участь у міжнародному українсько-ірландському проєкті «Соціальна робота на Україні», йшло зміцнення матеріально-технічної бази, обмін досвідом роботи;

– у 1998 р. відкрито відділення з організації надання матеріальної та натуральної допомоги (перукарські, швацькі, послуги з ремонту взуття тощо).

У 2010 р. відбулося перейменування з «територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів, одиноких непрацездатних громадян та інвалідів» у «територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ленінського району м. Дніпропетровська». У 2016 р. за рішенням Новокодацької районної у м. Дніпропетровську ради була зміна найменування територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ленінського району м. Дніпропетровська на «територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Новокодацького району м. Дніпро».

У 2019 р., керуючись Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до рішення Дніпровської міської ради «Про створення Комунальної установи «Дніпровський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Дніпровської міської ради, було вирішено припинити діяльність юридичної особи ТЦСО (надання соціальних послуг) Новокодацького району м. Дніпра шляхом ліквідації та з 2019 р. створити Відділ Комунальної установи «Дніпровський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Дніпровської міської ради Новокодацького району м. Дніпро.

У структуру ТЦСО входять три відділення соціальної допомоги вдома:

- відділення соціальної допомоги вдома № 1 (вул. Юрія Кондратюка, 16);
- відділення соціальної допомоги вдома № 2 (вул. Новoorловська, 25);
- відділення соціальної допомоги вдома № 3 (мкр. Таромське, вул. Привокзальна, 14).

Кожне відділення працює в окремому приміщенні, забезпечено оргтехнікою (комп'ютер, принтер, ксерокс).

Соціальні послуги надаються ТЦСО Новокодацького району в обсягах, визначених державними стандартами, а саме:

- Державним стандартом денного догляду, затвердженим наказом Мінсоцполітики України від 30.07.2013 р. № 452 [4];
- Державним стандартом догляду вдома, затвердженим наказом Мінсоцполітики України від 13.11.2013 р. № 760 [5];
- Державним стандартом соціальної адаптації, затвердженим наказом Мінсоцполітики України від 18.05.2015 р. № 514 [6].

Зараз ТЦСО успішно розвивається, виконуючи свої основні завдання з підтримки громадян похилого віку, осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Люди похилого віку є демографічною групою, що найшвидше зростає в усьому світі в результаті збільшення тривалості життя та покращення якості охорони здоров'я. За даними Національного інституту проблем старіння США, майже троє з десяти людей похилого віку живуть самотньо і, на жаль, вони більш схильні до ізоляції, ніж решта населення (дослідження відділу геріатрії UCSF показало, що 43% осіб похилого віку регулярно відчувають самотність). Ізоляція людей похилого віку впливає майже на всі аспекти їхнього життя. Крім впливу на настрій і психічне здоров'я, ізоляція часто призводить до погіршення фізичного стану, наприклад, доведено, що депресія погіршує інвалідність, посилює тяжкість хронічних захворювань, підвищує рівень смертності та спричиняє страждання літніх людей та їхніх родин. Соціалізація виявилася одним із найефективніших способів для осіб похилого віку покращити своє психічне здоров'я. Згідно з даними Американської асоціації громадського здоров'я, соціалізація покращує настрій, когнітивні здібності, пам'ять і пов'язана зі здоровою поведінкою, включаючи фізичні вправи. Спілкування з родиною і друзями за допомогою технологій, фізична активність, ігри та інші види діяльності мають глибокий вплив на психічне здоров'я людей похилого віку [10].

Згідно з установчими документами на обслуговування у відділенні денного перебування (далі – ВДП) на послугу «денний догляд» оформлюються люди похилого віку з 60 років, які отримують державну пенсію, або особи з інвалідністю, що досягли 18 років, які також отримують відповідні виплати.

ВДП має своєю метою надавати соціальні медично-профілактичні, психологічні послуги ветеранам війни та праці, особам з інвалідністю та громадянам похилого віку, які потребують профілактичної допомоги. Наразі у відділенні послуги отримують щоденно 30 громадян похилого віку. При відділенні функціонує клуб «Затишок», члени якого готують цікаві розважальні й тематичні вечори, а також клуб «Творча майстерня» – з робіт членів клубу організовуються виставки та прикрашаються заходи ТЦСО. Відділення денного перебування забезпечує збалансоване дворазове безкоштовне харчування.

Проблеми інтеграції людей з інвалідністю в суспільство [9] залишаються актуальними і для громади м. Дніпра. Відділення денного перебування для дітей з інвалідністю утворено для

надання соціальної послуги денного догляду, на безоплатній основі, не менш як 30 дітям з інвалідністю Новокодацького району, які потребують стороннього тимчасового догляду, побутового обслуговування тощо згідно з медичними висновками. Відділення денного перебування забезпечує збалансоване триразове безкоштовне харчування дітей, необхідне для їх нормального росту і розвитку. Натепер у відділенні послуги отримують 48 дітей з інвалідністю.

Відділення денного перебування надає соціальну послугу денного догляду особам похилого віку, в тому числі з когнітивними розладами психіки; особам з інвалідністю, в тому числі із психічними розладами (крім осіб, які скоїли суспільно небезпечну дію та отримують амбулаторну примусову психіатричну допомогу за рішенням суду) та інтелектуальними порушеннями, хворим (із числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше ніж чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги [7].

Перерахуємо основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги денного догляду: забезпечення умов для денного перебування; забезпечення харчуванням; спостереження за станом здоров'я, надання реабілітаційних послуг; психологічна підтримка; організація денної зайнятості, дозвілля; допомога в самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, прийом ліків, годування); представництво інтересів; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; допомога в організації безоплатної правової допомоги; транспортні послуги.

Комплексне визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги денного догляду проводиться протягом 10 календарних днів з дати звернення (подання заяви) отримувача(ем) соціальної послуги/його законного(им) представника(ом).

Для якісного обслуговування статутними документами ТЦСО передбачено складення індивідуального плану надання послуги денного догляду, який базується на підставі проведеного комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги денного догляду та фіксує заходи, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки виконання, відповідальних виконавців, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану [4].

Важливе місце в діяльності ТЦСО займає моніторинг та оцінювання якості надання соціальної послуги денного догляду – це постійний чи періо-

дичний перегляд діяльності працівників суб'єкта, що надає соціальну послугу, і має на меті оцінювання поточних результатів, виявлення труднощів, визначення проблем, надання рекомендацій для їх усунення [2].

У ТЦСО працює мультидисциплінарна команда, до складу якої включається не менше трьох осіб із числа таких працівників, як: соціальний працівник, медичний працівник, юрисконсульт, психолог, сестра медична з лікувальної фізкультури тощо.

Суб'єкт, що надає соціальну послугу, може відмовити отримувачеві соціальної послуги в її наданні, якщо він не здатний задовольнити індивідуальні потреби отримувача соціальної послуги, в тому числі через недостатній для отримання соціальної послуги ступінь індивідуальних потреб. Відмова має супроводжуватися поясненням причин та довідковою інформацією (у разі її наявності) про можливість отримати таку соціальну послугу в іншого суб'єкта, що надає соціальну послугу.

Через 30 днів з початку надання соціальної послуги соціальним працівником членами мультидисциплінарної команди може проводитися повторне визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги з метою коригування індивідуального плану. Надалі визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги проводиться за потреби, але не рідше ніж один раз на рік.

У відділенні денного перебування також надається послуга соціальної адаптації як комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їх соціальної активності [6].

Основні заходи, які становлять зміст соціальної послуги соціальної адаптації: допомога в аналізі життєвої ситуації, визначення основних проблем, шляхів їх подолання; залучення отримувача послуги соціальної адаптації до розв'язання власних проблем, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації та допомога в його реалізації; надання інформації з питань соціального захисту населення; представництво інтересів; надання психологічної допомоги; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь; участь в організації та діяльності груп самопомоги; допомога в зміцненні/від-

новленні родинних і суспільно корисних зв'язків; участь у клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку, допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння зайнятості.

Підставою для отримання соціальної послуги соціальної адаптації є звернення (заява) потенційного отримувача або його законного представника до суб'єкта, що надає послугу. Рішення про надання соціальної послуги чи відмову в її наданні приймається суб'єктом, що надає соціальну послугу, протягом 14 календарних днів з дати звернення отримувача соціальної послуги (подання заяви, форми первинної облікової документації «Виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого» та з урахуванням виду та ступеня індивідуальних потреб потенційного отримувача соціальної послуги, встановлених під час комплексного визначення індивідуальних потреб, складеного індивідуального плану надання соціальної послуги.

Визначення стану отримувача соціальної послуги та його індивідуальних потреб здійснюється протягом 5 днів з дати його звернення (подання заяви) спеціально уповноваженими надавачами соціальної послуги (за потреби – членами мультидисциплінарної команди, які володіють навичками спілкування та мають відповідну кваліфікацію/пройшли навчання щодо визначення індивідуальних потреб), із залученням отримувача соціальної послуги та/або його законного представника.

Результати комплексного визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги є підставою для складання індивідуального плану

та укладання договору про надання соціальної послуги [7].

Послуга соціальної адаптації користується надзвичайним попитом у ТЦСО, її отримують усі, хто стоїть на обліку у відділенні денного перебування, і не обмежена кількістю, тому у відділенні кожного дня присутні понад 30 отримувачів послуги соціальної адаптації. Ця послуга складається з таких заходів, як: спостереження за станом здоров'я; лікувальна фізкультура; заняття рукоділлям; майстер-класи з виготовлення всіляких декоративних та функціональних виробів задля розвідку дрібної моторики; хор (понад 30 осіб); танцювальний гурток; художньо-співоочі колективи; фейсбілдинг (гімнастика для м'язів обличчя); розфарбовування антистресових картинок; інтерактивні ігри тощо.

Під час військового стану міська рада запровадила проєкт харчування підопічних, і у відділенні щодня харчується 155 осіб. Харчуванням забезпечуються підопічні незалежно від отримання послуг відділення.

Загалом, за 9 місяців 2024 р. працівниками відділення денного перебування було оказано більш 92 000 послуг.

Рисунок 1 демонструє надання послуг у вересні 2024 р.

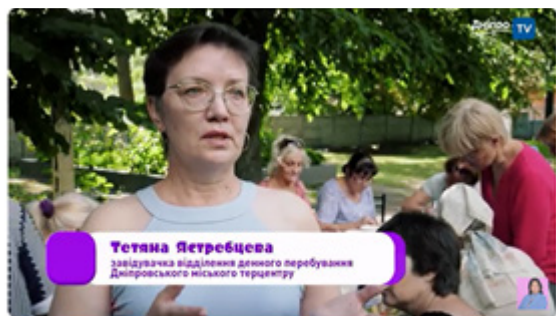
Таким чином, ми дослідили та виділили кілька ініціатив у сфері соціального обслуговування, які, на наш погляд, є найкращими. Багато цих подій висвітлюється на офіційній сторінці Фейсбук [8] та в серії репортажів дніпровських журналістів під назвою «Життєлюб Дніпра» (рис. 2, 3, 4, 5). Волею долі більшість громадян, які отримують соціальні послуги у відділеннях ТЦСО, – це само-

**Інформація до звіту роботи відділення денного перебування
відділу КУ «ДМТЦСО (НСП)» ДМР у Новокодацькому районі міста
за лютий 2024 р.**

Таблиця 1

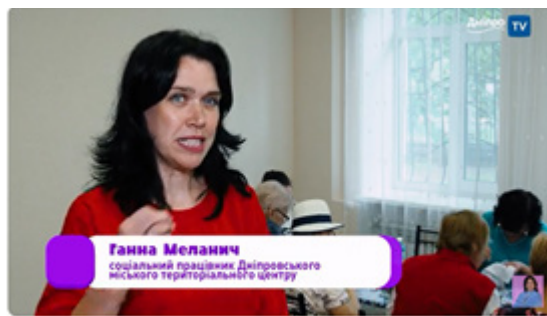
Всього обслужено осіб за лютий 2024 р.		Кількість осіб, яким надано соціальні послуги у приміщенні терцентру за звітний місяць (без задвоєння)			Кількість осіб, яким надано соціальні послуги дистанційно	Прийнято на обслуговування у звітному місяці
ВДП	ВДП та інші	Всього осіб	З них:		Консультації відносно роботи міських установ, бесіди та рекомендації відносно стану здоров'я та вакцинації	
			тільки соціальна адаптація	денний догляд + соціальна адаптація		
1	2	3	4	5	6	7
254	261	90	70	20	164	9

Рис. 1. Інформація до звіту ВДП

Зарядка з м'ячами, картини з круп та нова гумореска — Життєлюбів Дніпра

Рис. 2. Інтерв'ю Т. Ястребцевою

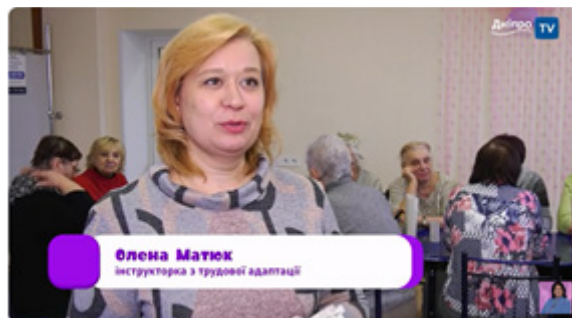
Народне ремесло – вчимося вишивати маки

Рис. 3. Інтерв'ю із соціальним працівником

Талановиті та завзяті – історія хору «Затишок»

Рис. 4. Хор «Затишок»

Квіти з паперових втулок

Рис. 5. Інтерв'ю з інструктором

тні, хворі, немічні люди, для яких саме соціальний працівник стає не тільки помічником у роботі, а й частиною сім'ї.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для мільйонів людей похилого віку, які живуть самотньо, вести соціально активне життя може бути важкою боротьбою. Крім того, просторова ізоляція може бути великою перешкодою для формування значущих зв'язків і збереження активності. Соціальна діяльність на базі відділень денного перебування покращує психічне здоров'я людей похилого віку, а групові заняття надають чудові можливості спілкуватися з людьми, які мають спільні інтереси чи проблеми зі здоров'ям. Люди похилого віку та особи з інвалідністю можуть отримати такі переваги від групової соціальної роботи, як зменшення ізоляції, емоційна підтримка у важкій ситуації, дійсні поради експертів і досвідчених колег, сприяння значущим зв'язкам і стосункам, заохочення здорових навичок подолання. Важливе значення для вдосконалення системи надання соціальних послуг у ТЦСО має підготовка геронтологічних кадрів.

Список літератури:

1. Бражко О. Вдосконалення системи надання соціальних послуг на рівні громади як об'єкта державного управління. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6033/6067>

2. Горемикіна Ю.В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3. С. 120–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_3_12

3. Грень Л., Грабар Н., Леоненко Н. Система соціальних послуг в Україні: визначення сутності та змісту поняття. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14587/1/HrenHrabar.pdf>

4. Державний стандарт денного догляду : Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.07.2013 р. № 452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13#Text>

5. Державний стандарт догляду вдома : Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.11.2013 р. № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text>

6. Державний стандарт соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 р. № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>

7. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Постанова КМУ від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.09.2024).

8. Офіційна сторінка Фейсбук Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Новокодацького району м. Дніпро. URL: https://www.facebook.com/groups/105201878118432_

9. Савостікова К., Мошовська М. Засоби інтеграції осіб з інвалідністю в сучасному суспільстві. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. Том 1. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2560/2446>

10. The Mental Health Benefits of Socializing for Seniors. URL: <https://www.seniorlifestyle.com/resources/blog/the-mental-health-benefits-of-socializing-for-seniors/> (дата звернення: 15.10.2024).

References:

1. Brazhko, O. (2023). Vdoskonalennia systemy nadannia sotsialnykh posluh na rivni hromady yak obiekta derzhavnoho upravlinnia [Improving the system of providing social services at the community level as an object of state administration]. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6033/6067> [in Ukrainian].

2. Horemykina, Yu. V. (2016). Monitorynh i otsiniuvannia yakosti ta efektyvnosti sotsialnykh posluh: prykladnyi aspekt. [Monitoring and evaluation of the quality and efficiency of social services: an applied aspect]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. № 3. S. 120–132. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_3_12 [in Ukrainian].

3. Hren, L., HrabarN., & Leonenko, N. (2020). Systema sotsialnykh posluh v Ukraini: vyznachennia sutnosti ta zmistu poniattia. [The system of social services in Ukraine: defining the essence and content of the concept]. Retrieved from: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14587/1/HrenHrabar.pdf> [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi standart dennoho dohliadu [State standard of day care]. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 30.07.2013 № 452. Retrieved from:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13#Text> [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi standart dohliadu vdoma [State standard of care at home]/ Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 13.11.2013 № 760. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text> [in Ukrainian].

6. Derzhavnyi standart sotsialnoi adaptatsii [State standard of social adaptation]. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 18.05.2015 № 514. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> [in Ukrainian].

7. Deiaki pytannia diialnosti terytorialnykh tsentriv sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) [Some issues of activity of territorial social service centers (provision of social services)]: Postanova KMU vid 29 hrudnia 2009 r. № 1417. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Ofitsiina storinka feisbuk Terytorialnoho tsentru sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) Novokodatskoho raionu m. Dnipro: [The official Facebook page of the Territorial Center for Social Services (provision of social services)]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/105201878118432> [in Ukrainian].

9. Terytorialni tsentry sotsialnoho obsluhovuvannia [Territorial centers of social service]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html> [in Ukrainian].

10. The Mental Health Benefits of Socializing for Seniors. Retrieved from: <https://www.seniorlifestyle.com/resources/blog/the-mental-health-benefits-of-socializing-for-seniors/>

В. І. Николаєва, І.Ю. Суровцева, Т. В. Ястребцева

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 31.10.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-12>

Ю. П. Сахарук

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1821-9747>

mr.sakharukyurii@gmail.com

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в умовах воєнного конфлікту в Україні. Значна увага приділяється аналізу викликів, з якими стикаються переселенці, як-от психологічний стрес, соціальна ізоляція, бар'єри інтеграції, доступ до медичних та соціальних послуг, а також проблеми працевлаштування. Розглянуто інноваційні методи підтримки, що сприяють адаптації ВПО до нових умов життя. Особливий акцент зроблено на впровадженні цифрових технологій у соціальну роботу, зокрема використанні онлайн-платформ для інформування та комунікації, дистанційного психологічного консультування та мобільних застосунків, які забезпечують оперативний доступ до соціальних сервісів. Проаналізовано ефективність таких психосоціальних методик, як когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, групові форми підтримки та освітні програми для переселенців. Висвітлено важливість міждисциплінарного підходу, що поєднує співпрацю державних установ, громадських організацій та місцевих громад для забезпечення ефективної інтеграції ВПО. Розглянуто соціально-економічні ініціативи, спрямовані на працевлаштування, професійну переорієнтацію та розвиток підприємництва серед переселенців. Визначено основні труднощі, що ускладнюють впровадження інноваційних соціальних програм, включаючи брак ресурсів, недостатню міжсекторальну координацію та правові обмеження. Окреслено перспективи вдосконалення соціальної політики шляхом розширення доступу до сучасних методів підтримки, зміцнення нормативно-правової бази та забезпечення комплексного підходу до адаптації ВПО. Запропоновані рекомендації спрямовані на покращення якості соціальної допомоги, створення умов для довготривалої інтеграції та посилення ролі соціальної роботи в процесі подолання наслідків воєнного конфлікту.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адаптація, психологічні фактори ризику, соціальна підтримка, реабілітація.

Yu. P. Sakharuk

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

MODERN APPROACHES TO SOCIAL WORK WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN CONDITIONS OF MILITARY ACTIONS

The article explores modern approaches to social work with internally displaced persons (IDPs) in the context of the military conflict in Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of challenges faced by IDPs, including psychological stress, social isolation, integration barriers, access to healthcare and social services, as well as employment issues. The study highlights innovative support methods that facilitate IDPs' adaptation to new living conditions. A special focus is placed on the implementation of digital technologies in social work, including the use of online platforms for information dissemination and communication, remote psychological counseling, and mobile applications providing prompt access to social services. The effectiveness of psychosocial methods such as cognitive-behavioral therapy, art therapy, group support initiatives, and educational programs for displaced persons is analyzed. The importance of an interdisciplinary

approach combining cooperation between state institutions, civil society organizations, and local communities to ensure effective IDP integration is emphasized. Socio-economic initiatives aimed at employment, professional retraining, and entrepreneurship development among displaced persons are also examined. The study identifies major obstacles that hinder the implementation of innovative social programs, including a lack of resources, insufficient cross-sectoral coordination, and regulatory constraints. The article outlines prospects for improving social policy by expanding access to modern support methods, strengthening the legal framework, and ensuring a comprehensive approach to IDP adaptation. The proposed recommendations aim to enhance the quality of social assistance, create conditions for long-term integration, and reinforce the role of social work in mitigating the consequences of military conflict.

Key words: internally displaced persons, adaptation, psychological risk factors, social support, rehabilitation.

Постановка проблеми. Питання соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО) набуло актуальності внаслідок воєнних дій, які спричинили масову міграцію населення в Україні. Виклики, що виникли перед суспільством, вимагають швидких і ефективних рішень у сфері соціального захисту та адаптації ВПО. Впровадження інноваційних підходів у соціальну роботу є необхідністю, що зумовлена як масштабами проблеми, так і різноманітністю потреб переміщених осіб.

Дослідження інноваційних методів у цій сфері дозволяє оцінити ефективність наявних практик і запропонувати нові стратегії, спрямовані на забезпечення психологічного, соціального й економічного благополуччя ВПО. Особливо акцентовано на створенні умов для інтеграції цих осіб у нові соціальні та культурні контексти.

Щораз більша кількість внутрішньо переміщених осіб вимагає перегляду традиційних підходів до соціальної роботи. Використання інноваційних технологій, зокрема цифрових платформ, інтеграція психотерапевтичних методик і активна співпраця державних та громадських інституцій, стають пріоритетними напрямками розвитку цієї сфери. Головним завданням є створення умов, які сприяють ефективній адаптації та зменшенню соціальної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері соціальної роботи з ВПО дозволяють виділити кілька ключових напрямів, які забезпечують ефективність адаптації. Н.Е. Мазіна [3] підкреслює важливість розроблення інструментів для оцінювання ефективності соціально-економічної адаптації ВПО, зокрема в процесі їх інтеграції в громади. М.І. Малиха [4] акцентує на регіональних програмах адаптації, які повинні враховувати локальні потреби та специфіку, що сприяє гармонізації відносин між ВПО та місцевими громадами.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7] визначає правову основу соціального захисту ВПО, забезпечуючи їхні права та окреслюючи обов'язки держави у створенні умов для інтеграції. Л.С. Волинець та

Л.А. Мельник [8] у посібнику для соціальних працівників розкривають значення психосоціальної допомоги для дітей та сімей ВПО, наголошуючи на необхідності емоційної підтримки та розвитку адаптаційних навичок через інноваційні методи, як-от арт-терапія. І.С. Сьомкіна [10] аналізує перспективи соціально-педагогічної роботи із сім'ями переселенців, звертаючи увагу на багатфакторний підхід до подолання їхніх проблем. К.М. Недря, І.М. Трубавіна та О.Ю. Чередниченко [5] пропонують практичні рекомендації для організації соціальної роботи з ВПО, включаючи впровадження цифрових технологій для надання соціальних послуг. Автори підкреслюють важливість використання індивідуалізованих підходів у роботі з переселенцями. Використання платформ на кшталт «Дія. Освіта» забезпечує швидкий доступ до інформації, консультацій і послуг, що значно підвищує ефективність соціальної роботи.

Д. Гьокхан [1] аналізує європейський досвід роботи з мігрантами, звертаючи увагу на необхідність комплексного підходу, що охоплює матеріальну допомогу, психологічну підтримку та інтеграцію в нові соціальні умови. Цей досвід може бути корисним для вдосконалення підходів у роботі з ВПО в Україні. Систематизація досліджень дозволяє виділити основні напрями роботи з ВПО: удосконалення правових і економічних механізмів адаптації, розвиток психосоціальної підтримки, впровадження технологій і вивчення міжнародного досвіду. Такий комплексний підхід сприяє ефективному розв'язанню проблем переселенців, створюючи умови для їх інтеграції в громади.

Метою дослідження є аналіз сучасних інноваційних підходів до роботи з ВПО, визначення їх ефективності та розроблення рекомендацій для їх впровадження. Завдання включають оцінювання сучасного стану соціальної роботи, аналіз бар'єрів, що ускладнюють адаптацію переміщених осіб, та визначення оптимальних шляхів подолання цих проблем. Роботу спрямовано на вивчення сучасних тенденцій у сфері соціальної роботи з ВПО, які відповідають умовам воєнного

стану. Основні ідеї підкріплюються практичним досвідом і теоретичними дослідженнями в цій галузі. Визначення перспектив розвитку соціальної роботи в умовах кризи сприятиме покращенню її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є важливим напрямом соціальної політики, що спрямований на забезпечення підтримки та адаптації осіб, які змушені залишити свої домівки через воєнні дії. У законодавчій базі України це питання регламентується низкою нормативних актів, зокрема Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає основні засади соціального захисту цієї категорії населення [7]. Значення такого підходу полягає у створенні умов для інтеграції ВПО в нове соціальне середовище.

Сучасна організація соціальної роботи та системи надання соціальних послуг активно впроваджує соціальні технології та технології соціальної роботи. Ці поняття мають розглядатися в співвідношенні «ціле – частина», оскільки вони взаємопов'язані, але мають власні специфічні ознаки. Термін «технологія» походить із давньогрецької мови, де слово «техно» означає мистецтво чи майстерність, а «логос» – знання, наука або закон. У сучасному розумінні технологія визначається як система знань про способи виконання операцій, організованих у певній послідовності для досягнення визначених результатів.

Соціальні технології застосовуються для організації та впорядкування практичної діяльності, що спрямована на досягнення конкретних соціальних цілей. Їх використання забезпечує раціональність, передбачуваність і ефективність процесів, спрямованих на трансформацію певних соціальних об'єктів або явищ. Упровадження соціальних технологій створює умови для отримання результатів із прогнозованими властивостями, що є однією з ключових переваг цього підходу [11].

Технології соціальної роботи слід розглядати як науково обґрунтовану систему прийомів і методів, які використовуються соціальними працівниками для реалізації завдань соціальної діяльності. Цей підхід базується на ретельно спланованій послідовності дій, які координуються відповідно до мети та специфіки конкретної ситуації. Соціальні служби використовують ці технології для ефективного розв'язання завдань, пов'язаних із підтримкою населення, що перебуває у складних життєвих обставинах.

Соціальні технології як інститут соціальної інновації відіграють ключову роль у прогнозу-

ванні та діагностиці параметрів соціальних процесів. Їх функція охоплює організацію соціальної діяльності, її самоорганізацію, а також підтримку різноманітних видів соціальної взаємодії. Завдяки цьому підходу можна досягти більшої структурованості та ефективності в реалізації практичної соціальної роботи.

До ознак соціальних технологій відносять їх здатність упорядковувати практичну діяльність за допомогою системи алгоритмів, команд і вимог. Вони також визначають особливості людської діяльності в умовах соціальних викликів і забезпечують реалізацію цілей через специфічні інститути та організації. Крім того, соціальні технології базуються на операційному соціальному мисленні та рефлексії, що дозволяє осмислювати технологічні закони й адаптувати їх до практичних потреб [11].

Особливого значення соціальні технології набувають у зв'язку з етичними принципами соціальної роботи. Етика соціальної підтримки й захисту визначає рамки та спрямованість використання цих технологій. Їх взаємодія з етикою створює умови для гуманного, обґрунтованого та ефективного надання соціальних послуг.

Соціальна робота передбачає багатовимірний підхід до подолання проблем ВПО, що включає соціальну, психологічну, економічну та правову підтримку. У науковій літературі акцентовано на важливості системного підходу до соціальної роботи, що базується на потребах та особливостях переміщених осіб. Визначення основних понять, як-от «внутрішньо переміщені особи», «соціальна адаптація» та «інноваційні технології», є ключовим елементом у побудові ефективної моделі соціальної роботи.

Соціальна профілактика є цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на запобігання виникненню соціальних, психологічних та правових проблем. У роботі з сім'ями внутрішньо переміщених осіб профілактика охоплює заходи, які допомагають усунути причини можливих труднощів та забезпечують підтримку благополуччя. Профілактичні заходи реалізуються на трьох рівнях: загальносоціальному, що спрямований на покращення загальних умов життя через освітні та виховні програми; спеціальному, орієнтованому на конкретні ризики, наприклад, сімейне неблагополуччя; та індивідуальному, що враховує особливості кожної окремої особи або родини [3].

Процес профілактики включає стадії попередження, запобігання та припинення. Попередження формує в суб'єкта соціально прийнятні цінності, що зменшують ризики негативної поведінки. Запобігання спрямоване на оперативну допо-

могу у складних життєвих ситуаціях, наприклад, надання матеріальної підтримки. Стадія припинення охоплює механізми правового чи соціального впливу для запобігання негативним проявам.

Соціальна діагностика є важливою складовою частиною роботи з переселенцями, що дозволяє визначати причини та наслідки проблем через аналіз даних, інтерв'ю, спостереження чи тестування. Її результати формують соціальний діагноз, який містить перелік ключових проблем і шляхів їх подолання. Паралельно здійснюється соціально-педагогічний моніторинг, який дозволяє відстежувати динаміку змін у стані клієнта та оцінювати ефективність втручання [10].

Соціальний супровід і патронаж доповнюють профілактику та діагностику, забезпечуючи регулярну підтримку сімей через матеріальну, психологічну та консультативну допомогу. Патронаж охоплює індивідуальну роботу з клієнтами, які потребують допомоги для задоволення базових потреб. Комплексне поєднання цих підходів сприяє підвищенню якості життя ВПО та підтримці їх адаптації у нових умовах [5].

Особливе місце в цій сфері займає аналіз психологічного стану ВПО, які стикаються з низкою проблем, пов'язаних із втратою житла, роботи, соціальних зв'язків та звичного середовища. Дослідження, що присвячені адаптаційним процесам, указують на необхідність урахування стресових факторів, які впливають на психічне здоров'я переселенців. У цьому контексті соціальна робота має інтегрувати психотерапевтичні методики, що сприяють зменшенню рівня тривожності й поліпшенню емоційного стану осіб.

Процес міграції на нову територію передбачає перехід до невизначеності, що потребує адаптації до нового соціального та культурного середовища. Цей процес вимагає встановлення відповідності особистості з новою групою, територією, державою чи іншими соціальними структурами. Одним із ключових питань адаптації є ідентифікація, що відображає процес прийняття нових соціальних норм, цінностей і взаємодій у нових умовах [4].

Адаптація розглядається як спосіб пристосування до об'єктивних умов нового середовища, в якому перебуває людина. У цьому процесі формуються нові звички, переглядаються попередні моделі поведінки та вибудовуються стратегії для успішного інтегрування в нове оточення. Дослідження соціально-психологічних аспектів адаптації висвітлюють різноманітність підходів до цього явища, а також розкривають протилежні думки щодо впливу адаптації на психологічний стан особистості. Раніше вважалося, що адаптація обов'язково супроводжується значними психо-

логічними труднощами, але сучасні дослідження доводять, що її вплив залежить від характеру взаємодії переселенця з новим середовищем [8].

Особливу увагу слід приділити явищу переадаптації, яке виникає в умовах радикальних змін життєвих обставин, спричинених екстремальними ситуаціями. Переадаптація вимагає від особистості мобілізації ресурсів для збереження власної безпеки та досягнення нових цілей. Одним із проявів цього явища є «вимушений номадизм», що включає часту зміну місця проживання, переміщення до більш безпечних територій. Процес переадаптації охоплює інтерактивну взаємодію між особистістю та соціокультурним середовищем, в якому вона перебуває.

Соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб визначається як включення до нових соціальних груп, освоєння норм і правил взаємодії, а також зайняття певного місця у структурі міжособистісних відносин. Важливим аспектом цього процесу є аналіз можливих труднощів, що виникають під час адаптації до нових умов. Однією з основних проблем залишається небажання частини переселенців приймати новий стиль життя та цінності території, куди вони потрапляють. Така поведінка часто супроводжується збереженням власного способу життя, звичок і традицій, які залишаються пов'язаними з місцем їх походження [1].

Регіональні відмінності, що базуються на соціальних, економічних і культурних факторах, ускладнюють адаптаційний процес навіть у межах однієї країни. Перша фаза адаптації зазвичай є найбільш складною та енергозатратною. Успіх цього етапу залежить від здатності особистості до подолання емоційного напруження, зумовленого змінами, які відбулися внаслідок міграції.

Ключовим показником адаптивних можливостей ВПО є емоційні стани, які вони переживають, і реакції на стресові ситуації. Переміщення до нових територій, особливо в умовах воєнного конфлікту, супроводжується потужним емоційним навантаженням. Стресові фактори, які впливають на переселенців, включають переживання небезпеки перед переїздом, труднощі самого процесу переміщення та психологічний тиск на етапі інтеграції до нового середовища [9].

Умови, які вимушують людей залишати свої домівки, виходять за межі звичайного життєвого досвіду. Така ситуація провокує високий рівень тривожності та психологічний дискомфорт незалежно від причин переїзду, що можуть включати як обґрунтовані страхи, так і реальні загрози життю. Для успішного подолання цих труднощів психологи та соціальні працівники повинні врахо-

увати вплив стресових обставин на різних етапах переміщення. Формування стратегій для емоційної підтримки та соціально-психологічної реабілітації є основою ефективної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Інноваційні підходи, які впроваджуються в сучасну соціальну роботу, включають використання цифрових технологій для організації комунікації та надання послуг. Створення онлайн-платформ для інформаційної та психологічної підтримки дозволяє охопити ширшу аудиторію та забезпечити доступність послуг навіть у віддалених регіонах. Успішним прикладом є впровадження програм дистанційного навчання для дітей з числа ВПО та організація онлайн-консультацій із соціальними працівниками і психологами.

Психологічний стан внутрішньо переміщених осіб формується під впливом складних обставин, спричинених втратою домівки, близького соціального оточення та звичного ритму життя. Воєнні дії стають причиною значного емоційного виснаження, яке може проявлятися у вигляді тривожності, депресивних станів, порушень сну та загального відчуття невизначеності. Вивчення цих аспектів є важливим для формування ефективної моделі психологічної підтримки в межах соціальної роботи.

Особливості соціально-психологічної адаптації ВПО полягають у необхідності інтеграції в нове середовище, що супроводжується подоланням соціальних бар'єрів і налагодженням комунікації з місцевими громадами. Встановлення довірливих відносин між переселенцями та приймаючим суспільством є важливим аспектом адаптаційного процесу. Практика демонструє, що інтеграція має бути підкріплена психологічною підтримкою, спрямованою на розвиток навичок стресостійкості.

Ефективними інструментами роботи з ВПО стають когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) та арт-терапія, які сприяють зниженню рівня тривожності та розвитку адаптивних механізмів. КПТ дозволяє фокусуватися на конкретних проблемах і пропонує методики для їх подолання, тоді як арт-терапія забезпечує безпечне середовище для самовираження та зняття емоційної напруги.

Психологічна підтримка має також урахувати вікові та індивідуальні особливості переселенців. Діти, які пережили воєнні події, потребують особливого підходу, що включає створення стабільного середовища та забезпечення відчуття захищеності. Для дорослих важливою стає допомога у формуванні нових цілей та підтримка у професійній реалізації.

Комплексний підхід до психологічної підтримки ВПО, який інтегрує індивідуальні та групові методики, дозволяє знизити рівень психосоціального стресу і сприяє швидкій адаптації. Використання таких інноваційних технологій, як онлайн-консультавання та цифрові платформи для надання психологічної допомоги, стає важливим елементом сучасної соціальної роботи в цій сфері.

Застосування інноваційних підходів у соціальній роботі з ВПО стає необхідністю в умовах масштабних міграційних процесів, спричинених війною. Інновації в цій сфері спрямовані на покращення якості надання послуг, зменшення соціальної напруги і забезпечення адаптації переселенців у новому середовищі [12].

Серед сучасних інструментів, які активно впроваджуються в практику соціальної роботи, варто виділити використання цифрових платформ для організації комунікації та надання інформаційної підтримки. Цифрові технології дозволяють оперативно реагувати на запити переселенців, забезпечувати доступ до актуальної інформації щодо їхніх прав і можливостей. Наприклад, платформи типу «Допомога поруч» або мобільні додатки для ВПО сприяють пошуку роботи, житла та отримання соціальних послуг [2].

Інноваційні підходи охоплюють інтеграцію дистанційного консультування, що забезпечує психологічну та правову допомогу без географічних обмежень. Онлайн-сесії з психологами та соціальними працівниками допомагають долати бар'єри, пов'язані з мобільністю, а також скорочують час доступу до підтримки. Використання відео- та аудіоплатформ дозволяє створювати групи підтримки для обговорення спільних проблем і обміну досвідом [3].

Ефективність інноваційних рішень підвищується завдяки інтеграції арт-терапії, тренінгів із розвитку життєвих навичок і психоедукації. Використання арт-терапії як одного з напрямів роботи з ВПО дає можливість створити безпечне середовище для вираження емоцій, подолання стресу та пошуку нових способів самореалізації. Тренінги з життєвих навичок включають управління фінансами, адаптацію до нового середовища, а також формування комунікативних навичок.

Інноваційні підходи не обмежуються лише психологічною підтримкою. У практику вводяться програми соціально-економічної інтеграції, які спрямовані на навчання новим професіям, адаптацію до ринку праці та розвиток підприємницької діяльності. Наприклад, створення стартапів або навчання основам бізнесу дозволяє переселенцям знаходити джерела доходу та забезпечувати себе в нових умовах. У цьому напрямі активним засо-

бом є державний портал «Дія», який пропонує безкоштовні тренінги та навчальні програми для ВПО [6].

Роль громадських організацій та волонтерських ініціатив у впровадженні інноваційних підходів заслуговує на особливу увагу. Співпраця державних органів із неурядовими організаціями сприяє створенню синергетичного ефекту, що підвищує ефективність програм допомоги. Спільні ініціативи дозволяють зменшити навантаження на державні установи та забезпечити широкий спектр послуг для ВПО.

Інноваційні підходи є основою для трансформації соціальної роботи в умовах кризових явищ. Використання технологій, інтеграція сучасних методик та залучення різноманітних ресурсів сприяють зниженню рівня стресу серед ВПО та підвищують їх шанси на успішну адаптацію.

Оцінювання ефективності інноваційних підходів до роботи з внутрішньо переміщеними особами дозволяє визначити їх вплив на розв'язання актуальних проблем переселенців. Успішні кейси, реалізовані в різних регіонах України, демонструють значні результати в покращенні адаптаційних процесів ВПО. Аналіз практик показує, що інтеграція цифрових платформ, психотерапевтичних методик та соціально-економічних програм суттєво підвищує якість підтримки.

Досвід упровадження онлайн-платформ, які надають інформаційну, юридичну та психологічну допомогу, підтверджує їх високу ефективність. Доступність цих сервісів дозволяє зменшити часові й географічні бар'єри для отримання послуг, що особливо важливо в умовах внутрішньої міграції. Наприклад, використання мобільних додатків для пошуку житла чи роботи спрощує процес адаптації в нових умовах.

Результати впровадження психотерапевтичних підходів, як-от когнітивно-поведінкова терапія та арт-терапія, свідчать про зменшення рівня тривожності серед ВПО. Дані досліджень показують, що ці методики сприяють покращенню емоційного стану та формуванню позитивних життєвих установок. Зокрема, арт-терапія забезпечує безпечний простір для самовираження, а КПТ допомагає справлятися зі складними емоційними реакціями.

Аналіз програм соціально-економічної інтеграції переселенців також свідчить про їх результативність. Навчання нових професій, тренінги з підприємництва та підтримка бізнес-ініціатив дозволяють ВПО знаходити стабільні джерела доходу. Результати таких програм вказують на зростання рівня економічної незалежності переселенців та їх активну інтеграцію в місцеві громади.

Серед успішних практик виділяються проекти, що враховують індивідуальні потреби переселенців. Індивідуальний підхід до кожної родини чи особи дозволяє створювати ефективні стратегії адаптації, орієнтовані на конкретні умови та ресурси. Успішні кейси підтверджують, що персоналізована підтримка сприяє швидшому розв'язанню проблем ВПО.

Роль міжсекторальної співпраці також є ключовою для ефективності соціальної роботи. Спільні проекти державних, громадських і міжнародних організацій дозволяють об'єднати ресурси та експертизу, що забезпечує більш комплексний підхід до підтримки ВПО [9]. Прикладом такого підходу є ініціативи, спрямовані на розвиток місцевих громад через інтеграцію переселенців, які активно залучають до спільних заходів місцеве населення.

Однак упровадження інноваційних підходів супроводжується низкою викликів. Основними бар'єрами стають недостатнє фінансування, обмежена кількість кваліфікованих фахівців і недосконалість нормативної бази. Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає збільшення інвестицій у соціальну сферу, підвищення кваліфікації працівників і вдосконалення законодавства.

Результати аналізу свідчать про те, що інноваційні підходи до соціальної роботи з ВПО є ефективними, але потребують подальшої оптимізації. Впровадження нових технологій і методик у поєднанні з розширенням ресурсної бази дозволить значно підвищити якість підтримки та сприяти довгостроковій адаптації переселенців.

Ефективність соціальної роботи з ВПО залежить від здатності системи адаптуватися до нових викликів та впроваджувати сучасні підходи. Оптимізація практик у цій сфері має враховувати комплексні потреби переселенців, а також специфіку регіональних і ресурсних умов. На основі аналізу ефективних кейсів і виявлених бар'єрів можна запропонувати низку рекомендацій для покращення якості підтримки ВПО.

Першочерговим завданням є вдосконалення нормативної бази, яка регулює соціальну роботу з переселенцями. Чітке визначення повноважень державних і громадських структур дозволить уникнути дублювання функцій і підвищить ефективність координації зусиль. Розроблення стандартів надання послуг для ВПО, які враховують найкращі міжнародні практики, забезпечить єдність підходів і підвищить їх якість.

Особливу увагу слід приділити підвищенню кваліфікації соціальних працівників. Організація тренінгів, які охоплюють сучасні психотерапевтичні методики, цифрові інструменти та

принципи міжкультурної комунікації, сприятиме підготовці фахівців до роботи в умовах кризи. Навчання має включати розвиток навичок роботи з платформами дистанційного консультування, а також з методами підтримки переселенців, що стикаються з психологічними травмами.

Оптимізація ресурсного забезпечення соціальних програм передбачає розширення державного фінансування та залучення міжнародної допомоги. Підтримка програм на місцевому рівні має ґрунтуватися на співпраці з громадськими організаціями, які володіють унікальним досвідом у сфері роботи з ВПО. Створення мереж підтримки, яка об'єднує державні, громадські та волонтерські ініціативи, дозволить забезпечити більшу гнучкість у реагуванні на потреби переселенців.

Важливим напрямом є розроблення програм економічної інтеграції. Надання можливостей для навчання нових професій, підтримка у створенні бізнесу та інтеграція переселенців на ринок праці сприятиме зменшенню залежності від соціальних виплат. Запровадження пільгових умов для підприємців із числа ВПО або підтримка їхніх стартапів може стати додатковим стимулом для економічної активності.

Підтримка переселенців має враховувати потреби різних вікових груп. Для дітей необхідно організувати програми психологічної реабілітації та освітньої інтеграції, які забезпечать стабільність у нових умовах. Дорослі потребують допомоги у формуванні життєвих стратегій та професійній реалізації, а для літніх людей важливою стає підтримка в розв'язанні медичних та соціальних питань.

Використання інноваційних технологій залишається ключовим фактором для оптимізації роботи з ВПО. Розроблення мобільних додатків, платформ для онлайн-консультування та інтерактивних навчальних курсів сприяє доступності послуг навіть у віддалених регіонах. Водночас необхідно забезпечити інформаційну безпеку таких сервісів і навчати переселенців ефективно ними користуватися.

Побудова довгострокових стратегій інтеграції ВПО в громади є важливим етапом соціальної роботи. Організація спільних заходів для переселенців і місцевих мешканців сприяє формуванню толерантного середовища та налагодженню соціальних зв'язків. Такі ініціативи мають бути підтримані на місцевому рівні через залучення представників громад до розроблення та впровадження програм підтримки.

Перспективи розвитку соціальної роботи з ВПО полягають у розширенні міждисциплінар-

ного підходу, який об'єднує психологію, соціологію, економіку та інформаційні технології. Використання комплексних рішень дозволить побудувати ефективну систему підтримки, яка відповідатиме сучасним викликам.

Висновки. Запропоновані рекомендації сприяють формуванню нових стандартів соціальної роботи з ВПО, орієнтованих на індивідуальні потреби та можливості кожного переселенця. Оптимізація практик дозволить підвищити якість надання послуг, забезпечити ефективну адаптацію та інтеграцію ВПО в громади. Перспективи впровадження інноваційних підходів створюють умови для сталого розвитку соціальної сфери в Україні.

Список літератури:

1. Гюкхан Д. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі. *Філософські науки. Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка*. 2016. Випуск 1(82). С. 35–44.
2. Інформаційна платформа «Допомога поруч». URL: <https://dszn.smr.gov.ua/informatsijna-platforma-dopomoga-poruch/>
3. Мазіна Н.Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. Вип. 12. С. 131–138.
4. Малиха М.І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2015. № 8. С. 6–11.
5. Недря К.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя*, 2 листоп. 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 40–43.
6. Освітній портал Дія. Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-ipds>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
8. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Л.С. Волинець та ін. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
9. Соціальна адаптація як механізм соціалізації особистості. URL: <https://studfiles.net/preview/5081779/>
10. Сьомкіна І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 102–105.
11. Технології соціальної роботи: навч. посібник із грифом МОН України / О.А. Агарков та

ін. Запоріжжя : вид. комплекс АТ «Мотор-Січ», 2015. 487 с.

12. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навч.-метод. посібник / А.І. Капська та ін. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 328 с.

References:

1. Gokhan, D. (2016). Suchasni mihratsiini protsesy: problema adaptatsii ta intehtatsii mihrantiv v ob'iednani Yevropi [Modern migration processes: The problem of adaptation and integration of migrants in united Europe]. Philosophical Sciences. Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko, (1), 35–44.

2. Informatsiina platforma "Dopomoha poruch" [Information platform «Help Nearby.»] Retrieved from <https://dszn.smr.gov.ua/informatsijna-platforma-dopomoga-poruch/>

3. Mazina, N. E. (2016). Sotsialno-ekonomichna adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib: pidkhody do vymiru [Socio-economic adaptation of internally displaced persons: Approaches to measurement]. Bulletin of Mariupol State University. Series: Philosophy, Cultural Studies, Sociology, (12), 131–138.

4. Malykha, M. I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia "vnutrishno peremishcheni osoby": derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [On the essence of the concept of "internally displaced persons"]: State policy and regional practices. Grani, (8), 6–11.

5. Nedria, K. M. (2022). Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v Ukraini [Social work with internally displaced persons in Ukraine]. Society and Personality in Modern Communication Discourse: Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific-Practical Conference, Zaporizhzhia, November 2, 2022. Zaporizhzhia, 40–43.

6. Osvitnii portal Diia. [Diia. Education portal]. Retrieved from <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-ipds>

7. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib. [Law on Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

8. Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta sim'iam z ditmy zi Skhodu Ukrainy [Psychosocial assistance to internally displaced children, their parents, and families with children from Eastern Ukraine]: A handbook for social practitioners (Eds. L. S. Volynets, L. A. Melnyk, et al.). Kyiv: Kalita Publishing House, 2015. 72 p.

9. Sotsialna adaptatsiia yak mekhanizm sotsializatsii osobystosti [Social adaptation as a mechanism of personality socialization]. Retrieved from <https://studfiles.net/preview/5081779/>

10. Siomkina, I. S. (2015). Sotsialno-pedahohichna robota z sim'iamy vymushenykh pereselentsiv: stan ta perspektyvy [Social-pedagogical work with families of forced migrants]: State and prospects. Collection of Scientific Papers of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies, University "Ukraine", (11), 102–105.

11. Tekhnolohii sotsialnoi roboty [Technologies of social work]: A textbook with the approval of the Ministry of Education and Science of Ukraine (O. A. Aharkov, D. Yu. Arabadzhiev, T. V. Erokhina, V. V. Kuzmin, I. V. Meshchan, V. M. Popovych). Zaporizhzhia: Publishing Complex of PJSC "Motor Sich", 2015. 487 p.

12. Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty z sim'iamy [Technologies of social-pedagogical work with families]: A teaching-methodical manual (A. I. Kapska, I. V. Pesha, O. Yu. Mikheieva, M. H. Solianyk). Kyiv: Slovo Publishing House, 2015. 328 p.

Ю. П. Сахарук

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 29.11.2024

Прийнято до опублікування 18.12.2024

НОТАТКИ